

Identifiering, diagnostik samt
specialpedagogiska insatser för elever med

LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER

Konsensusprojektet

Identifiering, diagnostik samt
specialpedagogiska insatser för elever med

LÄS- OCH SKRIVSVÅRIGHETER

Konsensusprojektet

© Specialpedagogiska institutet och Lärarhögskolan i Stockholm

Redaktör: Mats Myrberg och Anna-Lena Lange, Lärarhögskolan i Stockholm 2005

Bilder: Pär Helander och Michael Engman.

Formgivning: Plan 2

Tryck: , 2006.

Best. nr: 43

ISBN: 91-85095-11-7

Rapporten kan beställas eller hämtas som pdf-dokument

på Specialpedagogiska institutets webbplats: www.sit.se

FÖRORD

Denna andra och avslutande rapport från ”Konsensusprojektet” har finansierats av Specialpedagogiska institutet och Lärarhögskolan i Stockholm. Till skillnad från den första rapporten (”Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter”, Skolverket 2003) har ingen konsensusprövning genomförts med de deltagande forskarna. Orsaken till detta är den begränsade tid som funnits för att genomföra uppdraget. Vägledande för urvalet av citat ur forskarintervjuerna har i stället varit att täcka in variationen i uppfattningar bland forskarna.

Stockholm 16 december 2005

Mats Myrberg

Anna-Lena Lange

INNEHÅLL

Bakgrund	8
Konsensusidéen – och närbesläktade varieteter	11
Vad är god praxis när det gäller identifikation och diagnos av läs- och skrivsvårigheter?	16
Specialpedagogiska arbetssätt	76
Specialpedagogisk organisation	104
Referenser	112

BAKGRUND

Bakgrunden till Konsensusprojektet är det ”Reading War”¹ som har pågått med växlande intensitet sedan 1970-talet. Lärare, föräldrar, journalister och andra har bibringats uppfattningen att det råder djup oenighet mellan forskare om hur läsinlärning går till, hur läs- och skrivsvårigheter uppkommer, hur (och till och med om) man skall diagnosticera läs- och skrivsvårigheter, hur framgångsrik läs- och skrivpedagogik bör se ut, vilka specialpedagogiska insatser man kan förorda, och vilka hjälpmedel som är lämpliga för elever med läs- och skrivsvårigheter. Särskilda pedagogiska metoder och arbetssätt, som t ex ”Reading Recovery”, ”Whole Language”, ”Läsning på Talets Grund”, ”Wittingmetodik” och fonologiskt baserad läsinlärning har framkallat heta känslor. Instrument för att bedöma läs- och skrivutveckling, som t ex ”LUS-schemat”, och screeningtest för att identifiera läs- och skrivsvårigheter har föranlett intensiv debatt. Polariserings-tendenserna har varit tydliga, med ”lägerbildningar” som anfört forskning och erfarenheter från andra länder till stöd för sina uppfattningar.

I en första rapport från projektet behandlas frågeområdena ”Läs- och skrivsvårigheternas natur” och ”Karakteristika hos pedagogik som verkamt förebygger att läs- och skrivsvårigheter uppkommer” (Skolverket 2003a). Slutsatserna från denna rapport är:

Såväl avkodnings-/inkodningsproblem som läsförståelseproblem betraktas av konsensusforskarna som läs- och skrivsvårigheter. Elever som fungerar normalt i talspråkssammanhang men har svårt att förstå och meddela sig med hjälp av skriftspråk har läs- och skrivsvårigheter. Dyslexi är en av flera former av läs- och skrivsvårigheter. Medan dyslexi har en språkbiologisk grund finns även bristande förutsättningar för språklig utveckling i uppväxtmiljön och/eller skolan som en bakgrund till läs- och skrivsvårigheter. Problemen visar sig i de flesta fall i samband med läs- och skrivinlärningsstarten, men de har sina rötter i småbarnsårens talspråkliga utveckling. Ett antal elever klarar den inledande läs- och skrivinläringen utan påtagliga problem, men utvecklas dock sedan inte i takt med sina kamrater och med de ökande kraven i skolår tre och uppåt. Det kan röra sig om dåligt fungerande läsförståelsestrategier, om bristande syntaktisk förmåga, bristande förmåga att analysera ord, om dålig ordförrådsutveckling eller om brister i automatisering och läsflyt, ibland som en följd av bristande läs- och skrivstimulans i vardagsmiljön och skolan.

FOTNOT & NOTERINGAR

¹ Uttrycket myntat av Jeanne Chall (1967)

Hög lärarkompetens är enligt konsensusforskarna den mest betydelsefulla beståndsdel i pedagogik som lyckas utveckla elevernas läs- och skrivförmåga och förhindra att läs- och skrivproblem uppkommer. Detta gäller såväl för dyslexi som för andra typer av läs- och skrivproblem. Den skicklige läraren utmärks av ingående kunskaper

om barns språkliga utveckling, om läs- och skrivprocessen och av ett systematiskt och strukturerat arbetssätt som tar sin utgångspunkt i elevernas förmåga och individuella strategier.

Ett systematiskt och välplanerat arbetssätt måste samtidigt vara motiverande för eleven. Undervisningen måste upplevas som meningsfull av varje elev. Läs- och skrivhandlingar om kommunikation. Att det skrivna språket är till för att vi skall meddela oss med varandra måste vara en utgångspunkt i undervisningen. Skriftspråket måste få användas för att kommunicera personliga erfarenheter, kunskaper och uppfattningar i undervisningen, inte bara (eller ens främst) mellan lärare och elev. Detta skriftspråksflöde i klassen skall involvera alla elever, och ge läraren möjlighet att observera och bedöma varje elevs läs- och skrivutveckling på ett nyanserat sätt. Det kollektiva samtalet om texter som man läser gemensamt i klassen är viktigt för att utveckla elevernas läsförståelsesstrategier. Det måste finnas många olika typer av texter och skrivuppgifter i klassrummet.

Den skicklige läraren behärskar många metoder, arbetssätt och material. Hon kan välja det arbetssätt som passar gruppen eller den enskilde eleven bäst vid ett givet tillfälle. Att ensidigt tillämpa en metod innebär risker för elevernas läs- och skrivutveckling. Den skicklige läraren anpassar sitt arbetssätt till sina elevers utvecklingsnivå. Hon vet varför och med vilket syfte hon arbetar på ett visst sätt vid ett visst tillfälle.

En god läs- och skrivutveckling förutsätter en medveten och målinriktad läs- och skrivpedagogik även efter de inledande skolåren. Det är viktigt att man inte släpper barnen när de kan läsa flytande. Barn måste få systematisk vägledning i hur man angriper svåra texter, lär sig nya ord, hur man drar slutsatser utifrån texter, hur man skapar sig bilder och inre föreställningar om olika textinnehåll.

Läromedel och särskilda program och metoder måste utvärderas så att man får information om i vilka avseenden programmet/läromedlet är effektivt, men också hur de positiva effekterna uppstår eller vad i programmet/läromedlet som kan förklara utfallet. ”Bornholmsmodellen” och ”Fem myror är fler än fyra elefanter” är program som utvärderats på detta sätt.

Barnböcker i Astrid Lindgrens tradition är föredömliga för att hjälpa barn bygga upp förståelsestrukturer. Tyvärr är många läromedel i skolan onödigt svårtillgängliga, även för barn som inte har läs- och skrivsvårigheter. De innehåller abstrakta, substantivtäta texter med mycket litet vägledning in i texten för eleven. På detta sätt riktas elevens uppmärksamhet på faktaåtergivning i stället för meningsskapande. Det måste finnas en variation av läromedel i klassen som ger läs- och skrivutmaningar på många olika nivåer och av många olika slag.

Sverige har en tradition på det läspedagogiska området som till väsentlig del stämmer överens med konsensusforskarnas uppfattningar. Tyvärr försvinner nu många av de lärare som vårdat denna tradition ur aktiv lärartjänst. Många har redan pensionerats. Andra närmar sig pensionsåldern, eller går ned på deltid. Skolhuvudmännen har också avhänt sig mycket av den specialpedagogiska kompetensen i skolan i samband med 1990-talets nedskärningar på skolområdet. De nya lärare som utbildats under 1990-talet har fått betydligt mindre i sin utbildning om läs- och skrivpedagogik än tidigare generationer lågstadie- och småskollärare.

Dessa tendenser de senaste åren öppnat vägen för mindre välgrundade läs- och skrivpedagogiska riktningar. Det rör sig såväl om omedveten och oprofessionell ”låt-gå”-pedagogik som specialpedagogiska helbrägdabudskap (”one pill cures all”), ofta med dubiösa argument hämtade från vad som bland seriösa forskare brukar betecknas som ”neuromytologi”.

En rad metoder som används för att ge specialpedagogiskt stöd saknar vetenskaplig underbyggnad. Motorikträning, nya glasögon och andra pedagogiska program eller hjälpmedel som fokuserar på annat än elevens språkliga utveckling är exempel på sådana metoder/hjälpmedel. I de flesta fall är de inte skadliga i sig. De får ändå negativa effekter genom att de ersätter eller reducerar utrymmet för insatser som dokumenterat leder till bättre läs- och skrivutveckling.

”Vänta-och-se”-pedagogiken är tyvärr utbredd i svenska skolor. Lärare tolkar misslyckanden i läs- och skrivinlärningsstarten som bristande läsmognad. Om man avvaktar och ser tiden an kommer problemet att lösa sig av sig självt. För den lärare som har kunskaper om barns språkliga utveckling är tecknen på hotande läs- och skrivinlärningsmisslyckanden enkla att se. För lärare utan nödvändiga kunskaper blir ”vänta-och-se”-attityden ett argument att inte genomföra särskilda insatser. För många elever som fått ”vänta-och-se”-pedagogiken sätter skolan så småningom in särskilt stöd, men det kommer för sent och med för små insatser.

Specialpedagogiska institutet beviljade i juli 2004 medel för fortsatta analyser av materialet från forskarintervjuerna inom konsensusprojektet, nu med fokus på de två återstående frågeområdena:

1. Vad kännetecknar god praxis när det gäller att upptäcka och diagnostisera läs- och skrivsvårigheter?
2. Vilka karakteristika har pedagogik eller kompensatoriska insatser som verksamt möter manifesta läs- och skrivsvårigheter?

KONSENSUSIDÉEN

– och närbesläktade varieteter

Vetenskaplig kunskapsbildning drivs i princip av skiljaktiga uppfattningar, där regler för att avgöra konflikter är centrala komponenter. Vad räknas som stöd för en uppfattning? Hur skall man gå till väga för att pröva en uppfattning? Konsensus är alltså inte ett verkningsfullt instrument för att föra vetenskaplig kunskapsbildning vidare. När det gäller förhållandet mellan vetenskaplig teoribildning och professionell praktik ligger det annorlunda till. Här är det viktigt att det bland de professionella finns såväl en gemensam vetenskaplig grund för den praktiska verksamheten som enighet i grundläggande frågor. Det är långtifrån säkert att forskning kan erbjuda ett bra underlag i många frågor som de professionella måste ta ställning till i sin yrkesvardag. ”Beprövad erfarenhet” är ett uttryck för behovet av en ytterligare kunskapsgrund.

Den vetenskapliga kunskapsgrunden för professionell yrkesutövning förmedlas genom akademisk grundutbildning, genom fortbildning, tidskrifter och andra former för kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan professionella yrkesutövare. Inte så sällan konfronteras yrkesutövarna med konfliktladdade frågor. Debatter i tidskrifter är ett forum för sådana meningsbrytningar. I många fall leder dock inte sådana debatter till enighet i grundläggande frågor. På området läs- och skrivinlärning och läs- och skrivpedagogik fanns en serie debatter under 1970- och 1980-talen. Hjalme (1999) tillämpade en vetenskapsteoretisk metod som kallas kontroversanalys för att visa hur meningsyttringar om läs- och skrivpedagogik i dessa debatter egentligen var uttryck för skilda uppfattningar i vetenskapsfilosofiska och utbildningspolitiska frågor.

Under de senaste tio åren har forskningssynteser och metaanalyser av forskningsresultat använts i en rad studier för att belysa och lösa upp meningsmotsättningar när det gäller läs- och skrivinlärning, läs- och skrivpedagogik och läs- och skrivsvårigheter. Adams (1990) publicerade resultaten av ett sådant uppdrag från OERI, Office of Educational Research and Improvement inom US Office of Education. En metaanalys av studier som specifikt inriktats på att utvärdera insatser för barn med läs- och skrivsvårigheter genomfördes på uppdrag av NICHD (National Institute for Child Health and Development) i USA (”The National Reading Panel”, NICHD 2001, www.nichd.nih.gov/publications). En kommitté tillsattes på uppdrag av National Academy of Science (med amerikanska kongressen som initiativtagare) 1996 med

uppdrag att formulera gemensamma forskningsgrundade principer för att förebygga läs- och skrivsvårigheter. Denna kommitté publicerade ett konsensusdokument 1998 (Snow m fl). Såväl i Storbritannien som i USA har man angivit att "Evidence based teaching" skall vara grundprincip för läs- och skrivpedagogik i skolan. Detta innebär att forsknings- och utvärderingsresultat skall vara vägledande i utformningen av läs- och skrivpedagogiken. Det innebär också att lärarutbildning och lärarfortbildning skall bygga på samma princip. "National Reading Panel" är ett exempel på en sådan "evidensbas" för läsinlärning. Ett annat exempel är "The Cognitive Foundations of Learning to Read" (SEDL 2000). Här presenteras vägledande forskningsresultat för lärare under rubriker som "Läsförståelse", "Språkförståelse", "Avkodning", "Ordkunskap", "Bokstavskunskap" och "Fonem-medvetenhet". International Reading Association (IRA) publicerade 2002 den senaste i en serie rapporter med titeln "What Research Has to Say about Reading Instruction". Samma organisation gav också år 2000 ut "Handbook of Reading Research, volume III", som sammanfattar forskningsläget på en rad områden med hög relevans för läs- och skrivpedagogik. I Storbritannien följs resultatet av "National Literacy Strategy" som sattes 1998 med syfte att förbättra läs- och skrivförmågan hos brittiska skolbarn, upp med ett systematiskt forsknings- och utvärderingsprogram (<http://www.standards.dfes.gov.uk/literacy>). "What Works for slow readers? The effectiveness of early intervention schemes" (Brooks, Flanagan, Henkhuzens och Hutchison 1998) är ett annat exempel på metautvärdering av pedagogiska interventionsprogram. Torgesen (2004) har sammanfattat kunskapsläget när det gäller forskningsbaserade insatser för barn med läs- och skrivproblem i mellanstadieåldrarna.

Konsensusidéen skiljer sig från andra besläktade metoder. Det rör sig inte om evidensbaserad praktik eller metastudier där endast kontrollerade experiment accepteras som underlag. "Konsensus om läs- och skrivsvårigheter..." innebär alltså inte att deltagande forskare enats om odiskutabla sanningar och bindande principer för framtida läs- och skrivpedagogik. Det rör sig heller inte om "Current Best Practice" som bygger på att identifiera de yrkesverksammes (t ex kirurgers, meteorologers, statistikers etc) bedömning av vilken arbetsmetod som ger bäst resultat. Konsensusstudier bygger i stället på att forskare får ta ställning i kontroverser i samhällsfrågor av stor politisk eller ekonomisk betydelse. Metoden utmynnar i ett dokument där sådant forskarna uppnår enighet om inkluderas. Oftast arbetar konsensusprojekt med en kommitté - i princip

som en svensk offentlig utredning med ett sekretariat och särskilt utsedda ledamöter. Det amerikanska konsensusprojektet som 1998 publicerad "Preventing Reading Difficulties in Young Children" (Snow, Burns och Griffin 1998) tillämpade en sådan metod. I andra fall har man arbetat med en panel av särskilt utsedda forskare och andra experter som fortlöpande tar ställning i nya situationer. FN:s klimatpanel är ett exempel på ett sådant tillvägagångssätt. Vad som är konsensusståndpunkter kan förändras av nya forskningsresultat.

Det svenska konsensusprojektet har (av tids- och resursskäl) haft en annan uppläggnings än det amerikanska. I stället för att arbeta med en kommitté sammansatt av forskare har det svenska projektet använt sig av intervjuer med samtliga forskare som disputerat på något av områdena läsinlärning, läs- och skrivsvårigheter och läs- och skrivpedagogik i Sverige². Ett ytterligare villkor är att de antingen skall vara aktiva forskare på området eller att de relativt nyligen (de senaste tio åren) lagt fram sin doktorsavhandling.

I denna rapport har inte någon konsensusprövning med de deltagande forskarna skett. De resurser som funnits till förfogande har inte medgivit denna tids- och kostnadskrävande procedur. Citaten ur forskarintervjuerna är i stället valda så att de skall återge så mycket av variationen i uppfattningar som möjligt.

Expertlärare

Parallellt med forskarintervjuerna har konsensusprojektet genomfört en inventering av "expertlärare" när det gäller läs- och skrivinlärning/läs- och skrivsvårigheter. Dessa lärare avsågs fungera som utvecklingsstöd inom Skolverkets "Dialogprojekt" (Skolverket 2003c) som syftade till en bättre måluppfyllelse när det gäller basfärdigheterna läsa, skriva, räkna. Från 2001 till 2003 deltog sammanlagt 114 kommuner i detta projekt. Hösten 2005 beslutade regeringen om en omfattande satsning på kompletteringsfortbildning när det gäller läs- och skrivinlärning med Myndigheten för skolutveckling och Specialpedagogiska institutet som utvecklingsansvariga myndigheter. Konsensusprojektets resultat har stor betydelse för utformningen även av denna satsning. En utgångspunkt för regeringsbeslutet om kompetensutveckling för lärare är den negativa tendensen när det gäller svenska grundskoleelevers läs- och skrivförmåga de senaste åren (Skolverket 2004, Johansson 2005, Wolff 2005, Fröjd 2005). En viktig förutsättning för att skolor och kommuner skall

FOTNOT & NOTERINGAR

² Sedan forskarintervjuerna genomfördes läsåret 2001/2002 har ytterligare ett antal forskare disputerat på dessa områden.

lyckas vända denna negativa trend är att kunskaperna hos de erfarna och framgångsrika lärare som utgjort grundkapitalet för tidigare svenska framgångar på läs- och skrivområdet kan föras vidare till nya lärargenerationer. Mot denna bakgrund gav Skolverket Konsensusprojektet 2001 i uppdrag att identifiera lärare som kan fungera som utvecklingsstöd för de utvalda skolorna och kommunerna inom basfärdighetsprojektet. Valet har gjorts med ledning av följande kriterier:

- Lång omvittnat framgångsrik yrkeserfarenhet när det gäller läsinlärning och stöd till elever med läs- och skrivsvårigheter
- God teoretisk orientering på området (dokumenterad i form av utgivna böcker, uppsatser, artiklar etc.)
- Dokumenterad förmåga att kommunicera sina kunskaper (dokumenterat i form av till exempel genomförda kompetensutvecklingsuppdrag, författade läroböcker etc.)

Den regionala fördelningen i materialet är skev. Många namn från Norrland, Östergötland och Småland finns med, medan storstadsområdena är underrepresenterade. Detta gäller även Mälardalsregionen i stort. Orsaken till dessa skevheter är troligen inte en verklig brist på ”expertlärare” i dessa regioner. Snarare är den ett resultat av att deltagande forskare samt de två föreningar (SCIRA, d v s Swedisch Council of International Reading Association och Dyslexiföreningen) som nominerat ”expertlärare” varit mindre aktiva, och eventuellt också haft sämre personkännedom i storstadsområdena.

Inom ramen för Skolverkets kunskapsöversikt om läsning och skrivning, läs- och skrivsvårigheter och läs- och skrivpedagogik har konsensusprojektets slutsatser sammanfattats tillsammans med andra forskningsbidrag³.

FOTNOT & NOTERINGAR

³ ”Att läsa och skriva – en kunskapsöversikt om språk och skriftlig kommunikation” (Skolverket 2003b)

Förväntad nytta av projektet

En viktig förutsättning för att vi skall kunna reducera andelen elever som misslyckas i sin läs- och skrivinlärning är att vi kan skapa konsensus om vad som kännetecknar god läs- och skrivpedagogik i olika avseenden. Klara budskap från landets läs- och skrivforskare är av stor vikt i detta sammanhang. På många skolor finns idag en avvaktande hållning till läs- och skrivforskning och ibland även en kunskapsrelativism. Alla åsikter är lika goda ”eftersom forskarna ändå bara träter med varandra”.

Den polarisering som präglat debatten om läs- och skrivinlärning och läs- och skrivsvårigheter i Sverige har fokuserat på pedagogiska metodfrågor. Intervjumaterialet som samlats in inom projektet pekar inte på någon uppdelning i två motståndarlager när det läs- och skrivpedagogik. Lärarskicklighet pekas ut som den kanske allra viktigaste faktorn. Genom expertlärainventeringen synliggörs den läspedagogiska specialistkompetens som finns bland lärare i Sverige. Många specialister går i pension inom några år. Konsensusprojektet bidrar till att sprida deras yrkeskunskap till alla nybörjarlärare och specialpedagoger, såväl nu yrkesverksamma som kommande generationer.

Nationella uppföljningssystem byggs oftast upp av resultatindikatorer. Man har inte systematiskt kopplat dessa till pedagogisk och psykologisk forskning om vilka typer av pedagogiska insatser som leder till resultaten. Konsensusprojektet har som ambition att identifiera sådana viktiga pedagogiska villkor för framgångsrik läs- och skrivundervisning.

VAD ÄR GOD PRAXIS

när det gäller identifikation och diagnos av läs- och skrivsvårigheter?

Ett alltför vanligt utvecklingsmönster på väg mot en läs- och skrivutredning eller dyslexidiagnos för en elev ser ut på följande vis:

1. En tilltagande oro hos föräldrarna för barnets uteblivna framsteg i läsning och skrivning
2. Konflikter mellan lärare och föräldrar
3. Ett barn med beteendeproblem och/eller psykosomatiska symptom
4. Utredning av läs- och skrivproblemen (efter flera år av utebliven läs- och skrivutveckling i skolan)
5. Extra specialpedagogiskt stöd ges
6. Insatserna leder oftast inte till någon förbättrad läs- och skrivutveckling
7. Rektor ser dyslexidiagnostisering som uteslutande kostnadsdrivande

Detta destruktiva mönster står i kontrast till forskningsbaserad kunskap om såväl diagnostik av som åtgärder för att möta läs- och skrivsvårigheter. Indikatorer på bestående framtida problem med läsning och skrivning är tydliga hos många barn redan under de två första åren i skolan. Forskningen har anvisat framgångsrika specialpedagogiska modeller för att förebygga att elever med tidiga problem utvecklas läs- och skrivsvårigheter.

Samtidigt läggs stora resurser på kartläggning och bedömning av barns och ungdomars läs- och skrivutveckling i svenska skolor. Ibland används delvis samma test i detta sammanhang som i samband med läs- och skrivutredningar. I andra fall används lokalt utvecklade bedömnings-scheman i kartlägningsarbetet. Testning och bedömning för utvärdering av undervisningsresultat på skolnivå och testning och bedömning för att vägleda undervisning i klassen konkurrerar om samma lärararbetstid. Värdefulla läs- och skrivtest har utvecklats och använts inom ramen för forskningsprojekt, men fått mycket begränsad om ens någon spridning i skolan för övrigt. Många intressen bryts mot varandra i samband med test och bedömning av läs- och skrivutveckling. Statliga skolmyndigheter, privata konsultföretag, kommuner, forskare, läromedelsproducenter och andra möts i skolans arbete med att bedöma läs- och skrivförmågan hos svenska barn, ungdomar och vuxna.

Läs- och skrivtesters olika funktioner i skolan

Läs- och skrivtester förekommer i skolan i många olika skepnader och för många olika syften. Det kan röra sig om resultatuppföljning i skolor och kommuner. Genom decentralisering och förändrat s.k. styrsystem i den svenska skolan har denna funktion hos testen kommit att bli mer framträdande än den varit tidigare. Det kan också röra sig om s.k. screening, dvs. testning i stor skala för att identifiera elever som har problem med läsning och skrivning. Lärares egna ”diagnostiska” bedömning (se vidare nedan, sid. 26) av elevernas läs- och skrivutveckling i klassen kan ske informellt med yrkeserfarenheten som bedömningsgrund, eller med formella test av olika slag. Utredning och diagnostisering för att bestämma enskilda elever som har uppenbara läs- och skrivsvårigheter är ytterligare en funktion. Forskarna som intervjuats i konsensusprojektet berör alla dessa typer och funktioner.

En uppfattning som framförs i nästan samtliga forskarintervjuer är att de system för bedömning av läs- och skrivutveckling som finns är otillräckligt kopplade till pedagogiska insatser. Om testning och bedömning genomförs utan att det har någon pedagogisk innebörd är testningen meningslös eller till och med skadlig:

... det testas väldigt mycket i Sverige nu och att det är sällan man har en pedagogisk konsekvens av sitt testande utan testen görs och sen hänger det i luften på något sätt. På det sättet kan man verkligen hålla med om att det testas på tok för mycket.

(Psykolog)

... den //diagnostiseringen// måste leda till en insats. ... de här specialpedagogiska centrumen runt om, hade jag ju en bestämd känsla av att det som de kände sig väldigt frustrerade över var att de ställde diagnoser och de hjälpte till att utarbeta åtgärdsprogram, men sen hände det inget mer, därför att när de hade överlämnat ärendet tillbaka till skolan så fanns det inga resurser på skolan till att göra någonting, så det spelade ingen roll med en diagnos. Då menar jag att där är det värdelöst. Vad ska man då med en diagnos till när ändå ingenting händer? De hade heller inte några resurser till att följa upp vad det var som hände eller om det hände någonting, utan de fick i så fall ta lite sporadisk kontakt med folk efter ett tag. I vissa fall var det faktiskt så att föräldrarna hörde av sig efter något år eller så och sa att ”det har inte hänt något”. I och för sig var det flera av de här centrumen som hade lämnat den modellen

bakom sig och snarare satsade på större insatser, alltså på skolorna, inte bara enstaka diagnoser utan att de ville blanda in... De sa att de ställer inte några diagnoser på deras barn om inte de får göra någon kompetensutvecklingsinsats för lärarna. Det tycker jag verkar vettigt, för att då ställer de ju krav på skolan.

(Pedagog)

Forskarna framhåller vikten av att kontinuerligt följa upp barns språkutveckling i förskola och skola. BVC-kontrollerna är otillräckliga i detta avseende:

Jag är övertygad om att det är viktigt med utvärdering och uppföljning, screening. Jag tror att man kan säga att det är någonting som måste finnas i förskoleverksamheten och skolverksamheten. Jag ifrågasätter inte //värdet av BVC:s kontroller//, men problemet är att om BVC upptäcker barn som har svårigheter så har de inga möjligheter att påverka de erfarenheter som ungar gör i förskolan på något meningsfullt och.... Och därför borde man bygga in en sån här screening i förskoleverksamheten. Jag tror att det är viktigt att göra det. Man kan göra det med 3- och 5-åringar t ex, framför allt är det viktigt att man gör det kontinuerligt.

(Psykolog)

Skolan brister också i detta avseende i dag. Flera av forskarna anser att skolan har otillräcklig kunskap om elevernas läs- och skrivutveckling. De menar att normerade läs- och skrivtest bör användas i större utsträckning än idag:

Det testas absolut inte för mycket. När det gäller just läs- och skrivförmåga tycker jag att det bör testas lite mer, eller diagnosticeras lite mer, för det behöver inte vara så hemskt märkvärdiga tester egentligen för att få en hum om problemen eller graden av problem. Jag tycker att det diagnosticeras för lite... screeningundersökningar av grupper och klasser... jag tror att det är en stor andel elever som slinker igenom nätet av den anledningen. Jag är för att det finns rutiner just när det gäller screening av den här anledningen.

(Pedagog)

Testpraxis i skolorna innebär tyvärr ofta att det inte är möjligt att följa enskilda elevers utveckling över tid. Testresultaten sparas möjligen så att man kan följa klassens eller skolans utveckling över ett antal skolår:

...det mesta jag ser är att det diagnosticeras för lite och framför allt ... så antecknas det och sparas för lite.

(Psykolog)

Test och systematiska bedömningar har inte bara en funktion för att beskriva individens förmåga, utan också ett värde som lärarfortbildningsinstrument:

Med tanke på att vi har en stor grupp nyutexaminerade lärare som egentligen inte har fått särskilt mycket om läsning och läsinläring i sin utbildning ... Många gånger kan man säga att test ... är till för dem som inte kan så mycket, därför att det är ett sätt att få referensramar och lära sig vad är... hur stor variationen är s a s. Vad är den naturliga variationen?

(Psykolog)

Lärare tror sig inte om att själva kunna göra tillförlitliga bedömningar. Ofta har de heller inte fått med sig denna kunskap i sin egen grundutbildning. Testresultat får då en nästan magisk innebörd som de tillmäter större värde än sin vardagserfarenhet.

...sen är det ju övertro förstås från lärarnas sida. Det har att göra med att de känner att de har haft brister i utbildning och att de har blivit nedtryckta av psykologiförlaget och psykologerna som säger att de kan testa, de kan mäta, men själva kanske de kunde göra fina bedömningar av uppsatser ... som barnen har gjort och högläsning, men de bedömer inte, de sparar inte och de kanske kopierar något gammalt dåligt test istället...

(Psykolog)

I flera av intervjuerna tar forskarna upp det kontroversiella i diagnostik. Det finns också en skillnad i fokus i forskaruppfattningar, så att några ser faror i sortering och marginalisering som en följd av testning, medan andra betonar värdet i en kontinuerlig resultatuppföljning i skola och förskola.

Usch, när jag läste den frågan så hoppade jag över den för jag har varit i sånt bråk om just det. När jag kom som speciallärare till högstadiet så förväntade de sig av mig att jag skulle ta alla barnen och ge dem något test som man hade utarbetat här för att sortera dem.

(Pedagog)

Usch, det tycker jag är en svår fråga. Det vet inte jag. Jag kan inte svara på den. Jag tycker... Om du hade ställt mig den frågan för 10-15 år sen, hade jag nog tyckt att det är bra som det är, men jag är inte säker på att jag skulle hålla med om det idag. Nej, jag vet inte riktigt.

(Pedagog)

God praxis fyller flera funktioner samtidigt. Användning av läs- och skrivtest skall leda till en god uppfattning om undervisningsresultaten, men också fungera som larmklocka om enskilda elever inte visar nödvändiga framsteg i sin läs- och skrivutveckling. Lärares bedömningar måste grundas på såväl utvecklingsscheman som standardiserade test.

...dels att man är väldigt noga med att följa varje enskilt barns framsteg, dels att ta temperaturen på hela gruppens framsteg. Där räcker det kanske inte med att man bara lyssnar på hur barnen läser högt och ser efter om det är tillräckligt med flyt. Det räcker inte med ett läsutvecklings-schema av Sundblads typ. Inte ens Lundbergs läsutvecklings-schema som omfattar 30 steg räcker. Det kan ge en viss vägledning men man behöver också komplettera med standardiserade test som utnyttjar normdata från stora grupper av elever på den nivå man befinner sig. Där finns i Sverige t ex ordkedjetester som är mycket enkla. Där finns test om menings- och läsförståelse på årskurs 2 och årsskurs 3. Ett annat exempel: Vi har i spåret av IEA en del uppgifter också som är lämpliga för årskurs 3 och som ... har utnyttjats noga i stockholmsundersökningarna. Att noga följa barnens utveckling är viktigt för att tidigt få varningssignaler om att "här håller det inte på att gå så bra, här måste vi göra någonting". Vad man ska göra är en sak som ibland måste utredas väldigt noga och individuellt med omsorgsfull kartläggning och det är inte alla som kan göra det, men där finns instrument. KOAS är ett exempel. Det finns säkert många andra som kan hjälpa en erfaren specialpedagog att förstå vad problemen är av för natur och vad man ska göra för att förändra det här.

(Psykolog)

Man vill göra tydlig åtskillnad mellan testning som används för att identifiera enskilda elever och test som används för att utvärdera undervisningen. Forskarna har olika uppfattningar om vad identifiering innebär. Identifiering som får som konsekvens att elever placeras i särskilda klasser eller skolor uppfattas av ett antal forskare som uteslutande negativ:

Det är skillnad på att undervisa och att utvärdera. Test för utvärdering fyller en funktion, men test för att sortera är negativt. Och så har vi lärarens diagnostiska förhållningssätt, som //utnyttjar informella// signaler i skolvardagen.

(Pedagog)

Flera av forskarna framhåller att man läs- och skrivtestar mindre i svenska skolor i dag än tidigare. Resursbrist är en orsak till detta:

...när jag var ute och skulle testa, så sa de: "Oh, kommer du. Gör du det där testet för oss, för det har vi inte råd att köpa in."

(Pedagog)

Attityderna till testning och utredning har också blivit mer negativa.

Jag är sorgsen över att det är så fult att försöka upptäcka läs- och skrivproblem och att det är väldigt sorgligt att det fortfarande idag... att de allra flesta föräldrar som tycker att barnen har problem redan tidigt möts av lärare som säger att "det här går över, det mognar".

(Språkvetare)

Brist på eftertanke och reflektion präglar diskussionen om testanvändning i skolan

Det finns tre diken s a s i det här vägnätet, dels den besinningslösa fientligheten, ...alltså ideologiskt präglat motstånd mot allt som kallas för testning eller mätning av elevers förmåga. Det andra diket är alltså slentrianmässig testning. Man vet inte riktigt varför, men man testar på bred skala och använder det här långt utöver vad som är befogat kanske. Och det tredje är etiketteringshysterin, som leder till att skolan inte tar sitt breda ansvar för alla elever.

(Psykolog)

Fokus i läs- och skrivtestningen i Sverige har enligt forskarna förflyttats från screening och utredning av läs- och skrivsvårigheter till resultatuppföljning med en blandning av standardiserade och subjektiva utprovade instrument. Mycket av det som används är lokalt utvecklat, ibland på den enskilda skolan, ibland på kommunal nivå. De statliga initiativen, såväl från myndigheter som från regeringen har emellertid också en tydlig tyngdpunkt i den subjektiva, holistiska traditionen, medan den

forskningsbaserade, analytiska traditionen har haft svårt att vinna insteg i de nationella uppföljningssystemen. I den sk ”Individuella utvecklingsplanen” som regeringen beslutat skall gälla i grundskolan från och med 2006 betonas vikten av ett analytiskt och åtgärdsinriktat förhållningssätt till såväl elevens kunskapsutveckling som till skolans undervisningspraxis (Skolverket 2005, sid 11).

Utredning och diagnos av läs- och skrivsvårigheter

De flesta elever som har stora svårigheter med läsning och skrivning genomgår aldrig någon utredning och får aldrig någon diagnos.

Jag tror i alla fall inte att det är en överdiagnosticering, utan snarare tvärtom. Karin Zetterkvist skrev någonting om det också och jag tror att det bara är en liten andel av barnen som har dyslexi som får en formell diagnos på dyslexi. Det kanske bara är 10-20% av dem som får en formell diagnos. ...Sen är frågan om det är bra eller dåligt.

(Psykolog)

En diagnos kan få både negativa och positiva följder för eleven. Rätten till särskilt stöd, inlästa läromedel, tillrättalagda prov och tekniska hjälpmedel i skolan är ofta avhängigt diagnosen. Å andra sidan är en dyslexidiagnos inget man infogar i sin CV när man söker arbete. Dagens diagnospraxis innebär att det oftast är föräldrarna själva som tar initiativ till en utredning. Resursstarka föräldrar ser detta som ett sätt att tillvarata sina och sina barns rättigheter. Diagnosen leder dock sällan till verkningsfulla insatser.

Dålig praxis är att 25% av eleverna är testade, företrädesvis på föräldrarnas egna pengar och företrädesvis överrepresenterat av barn av god socioekonomisk bakgrund. Så kommer vi till en skola som saknar terminologi, kunskap och insikt i problematiken. Dvs man har en diagnos utan uppföljning. Man har en lästräning utan teoretiskt understöd och man har en icke-strukturerad syn på hur man ska utvärdera sina extrainsatser. Dvs kort sagt dagens situation.

Det är bristande koppling mellan diagnos och insatser. Det är ojämn fördelning av insatser mellan ungarna, som är icke-kriteriebaserad. God praxis är inriktad på att via screening tidigt veta vilka det är som är ”at risk”. Extrainsatser på dem mycket tidigt. En koncentration på kunskap om att här måste vi hjälpa till. Vi behöver inte kalla det för dyslexidiagnos tidigt, utan det räcker med att vi kallar det för att ”här gäller det att

få med alla på läståget” för detta är ett tåg som går. Är man reseledare så koncentrerar man sig inte på dem som är i mitten utan om man är reseledare och har en grupp och är ute i dimman, koncentrerar man sig på dem som är sist...

(Neurolog)

En korrekt genomförd utredning är också ett sätt att skydda elevens rättigheter:

...barn som har //stora// läs- och skrivsvårigheter skickar man idag till särskolan, och det tycker jag är fel. Särskolan i ... har fått väldigt många elever som egentligen inte alls skulle gå där, men de har alltså läs och skriv//problem och inte begåvningshandikapp//. Det är det här //yrkes-särskole-//...gymnasiet. De har alltså så många elever så det är inte klokt. Det tycker jag är fel att göra så. Dem måste skolan kunna ta hand om. Inte bara bolla iväg dem så...Det är någonting som inte står rätt till här. Där diagnosticeringen inte lyckas som den ska.

(Pedagog)

Om man inte testar eller genomföra systematiska bedömningar och kartläggningar för att tidigt upptäcka läs- och skrivproblem medverkar man till utslagning. Det är inte nödvändigt med en omfattande utredningsinsats för att upptäcka att barn halkar efter i sin läs- och skrivutveckling. Lärare bör ha kompetens att själva göra en bedömning av barns språkliga utveckling.

...jag är sorgsen över att det är så fult att försöka upptäcka läs- och skrivproblem och att det är väldigt sorgligt att det fortfarande idag... att de allra flesta föräldrar som tycker att barnen har problem redan tidigt möts av lärare som säger att "det här går över, det mognar". För mig är ett av de stora problem det här mognadsresonemanget, att tro att läs- och skrivinlärning är något som löser sig av sig självt. För mig är det omvänt god praxis att lämna ett sånt resonemang och i stället förutsättningslöst titta på vad som händer med läs- och skrivinlärningen under läs- och skrivinlärningsprocessen och tidigt uppmärksamma om det är något barn som tycks halka efter eller som tycks ha svårigheter. Då skulle jag önska att man väldigt fort gjorde en del väldigt enkla undersökningar, i form av lekar och sånt, och av deras fonologiska förmåga och medvetenhet och att man tittade lite på deras förmåga till sekvensering och såna saker. Det är sånt som faktiskt egentligen varje lärare skulle kunna göra som inte är dyrt och som inte behöver uppfattas som test eller nåt sånt farligt.

(Språkvetare)

Oavsett vilken uppfattning forskarna har om det kontroversiella i testning betonar man den pedagogiska användningen av testresultat. Elevbedömning är en del i varje lärares arbete, oavsett om den formaliseras eller inte.

Test och diagnos är absolut inte något fel, tycker jag, i sig, men det ska ha ett syfte och diagnosen eller testen måste vara av den karaktären och ha ett sådant innehåll att det är vägledande för hur man sedan arbetar pedagogiskt med barnet. Gör man det så kan man aldrig göra det för mycket, tycker jag. Förmodligen har varenda klasslärare väldigt informella tester och diagnoser. Förhoppningsvis varje dag, för att veta "kan jag gå vidare eller måste jag stanna kvar här?" Det gäller i alla ämnen. De går inte vidare från addition innan de ser att eleverna har förstått det. Det är helt OK. Däremot finns det test av olika slag och diagnostiserande etiketter som inte ger minsta lilla vägledning för vad man ska göra

efter det, och då har det ingen funktion, utan det kan bara ha en negativ funktion, skulle jag vilja säga, därför att det är en förevändning för att säga att det här barnet är annorlunda och i slutänden skylla på barnet. Det är barnets fel. Inte i moralisk mening men i kausal mening. "Han har fel på korttidsminnet. Det här är språkstörningar eller vad det nu än är för någonting och det förklarar problemen." Alltså hela bördan får bäras upp av barnet och det ger ingen vägledning annat än att det ger mig som lärare anledning att betrakta barnet som annorlunda. Är barnet annorlunda vet jag inte heller hur jag ska bete mig och det är fritt fram att låta bli att försöka anpassa mig...

(Psykolog)

Testresultat måste användas i en pedagogisk process som syftar till att ringa in och förklara läs- och skrivproblem. Tolkningsunderlaget måste också innefatta omgivningsfaktorer som kan bidra till att lösa problemen.

//Testresultatet// måste generera en problemlösningsprocess och den behöver inte nödvändigtvis bara leda till att man identifierar problem hos individen som sådan. Det kan vara i klassrummet, i relation till de krav som ställs, den praxis som man bedriver, skolans uppläggning och struktur. Man måste identifiera problem på alla möjliga nivåer som kan hjälpa oss att förstå varför det här är ett bekymmer. Och att förneka problemet är bisarrt minst sagt. Det finns där. Sen måste man försöka lösa det här problemet så systematiskt och genomtänkt som möjligt. Och jag tror alltså att det på alltför många håll råder en fördomsfull föreställning om att det är fult att testa. Underförstått att det är fult att försöka lösa de här problemen, belysa dem. Det är det ena. Det andra är att även om folk inte har den här fördomsfulla inställningen så har de inte alltid kompetens att genomföra det här, utan genomför det på ett slentrianmässigt och ritualiserat sätt utan att riktigt förstå problemens natur. Och det är bekymmersamt. Det tredje är en annan extrem, nämligen att man till varje pris ska identifiera eller sätta en etikett på en individ, t ex DAMP eller dyslexi, för att därmed få resurser för att ge den här individen stöd. Då tror jag att man är inne på fel väg. Då har man förenklat verkligheten och då försöker skolan slingra sig undan sitt ansvar, nämligen att varje individ oavsett diagnostisk etikett har rätt att få verksamt stöd för sina bekymmer och få sina behov tillgodosedda i skolan. Därför blir det en väldigt olycka när man håller på med de där etiketteringarna.

(Psykolog)

Behovet av särskilda utredningar minskar om man har kunniga lärare som uppmärksammar och möter problemen tidigt. Denna form av informella ”diagnos” redan i klassrummet är av avgörande betydelse för att förhindra att barn misslyckas med sin läs- och skrivinlärning:

Man gör nog på ganska många ställen scening-tester och det tycker jag är bra om man sen följer upp de här också. Det som är problemet sen är att de ofta identifierar många fler än de tar itu med. Sen är det ett elände tycker jag att det blir allt vanligare att man ställer krav på dyslexidiagnos för att elever ska få hjälp över huvud taget. Det har lett till en typ av testning både pedagogisk och med olika typer av experter i olika utredningar kring elever som i och för sig i ett antal fall kan vara befogade men där man lägger mycket mera pengar på utredningar i dag än vad som är befogat i förhållande till den budget man har och där man skulle kunna, inte minst om man satsade på det förberedande arbetet på ett kunnigt och bra sätt, skulle man inte ha lika mycket problem och man skulle kunna ta hand om de problemen som i sånt fall återstår.

(Pedagog)

Jag motsätter mig inte alls att man utreder ordentligt och låter olika experter titta på de fall som man går bet på men jag tror också att den stora majoriteten, om man identifierar dem tidigt runt första skolåret och gärna ännu tidigare, klarar man med pedagogiska insatser. Jag menar att det är skolans uppdrag. Det är viktigt med tidig identifiering av läs- och skrivproblem. Samtidigt måste man vara medveten om att risken att få felaktiga testresultat är större för små barn.

(Pedagog)

Den kunniga läraren tillvaratar det rika flöde av diagnostiska signaler som finns i undervisningssituationen.

Det är en av de processer som jag kallar för processdiagnostiskt förhållningssätt, alltså att du som lärare skapar dig en bild av individens, elevens, förutsättningar, men det är inte så att du skaffar fram någon psykolog som diagnosticerar utan du agerar med alla tecken i klassrumsomgivningen - vad är det som är speciellt för det här barnet - och arbeta med utgångspunkt i det. Man har massor av diagnostiska tecken i alla klassrum. Hur elever lyckas, vad de gör, vad de gör rätt på och vad de gör fel på, hur de hanterar olika typer av uppgifter.

(Pedagog)

Hur tidigt är det lämpligt att initiera en läs- och skrivutredning? Här finns skäl att avvakta den första tidens utveckling, samtidigt som lärare och specialpedagog måste agera tidigt och tydligt för att förhindra en negativ utveckling.

Tiden för det här är också förstås viktig. Det är viktigt att insatser sätts in tidigt ..., men samtidigt är det en avvägning, att det blir svårare att ställa säker diagnos ju tidigare man gör det, eftersom barn utvecklas i olika takt, så att om man tar en klass i årskurs 2 t ex så finns det stora individuella skillnader i klassen och vissa av de här skillnaderna kanske beror på helt enkelt att de har hunnit olika långt i sin utveckling, och så är frågan hur länge man ska vänta innan man gör en utredning...Jag ser inte diagnosen som speciellt viktig i sig utan det är... Om man identifierar att ett barn har problem och försöker göra någonting åt det är det viktigare än att barnet får en formell diagnos.

(Psykolog)

I Svenska Dyslexistiftelsen definition av dyslexi betonas att man måste utesluta möjligheten att det är brister i läs- och skrivpedagogik som lett till elevens svårigheter (www.svenskadyslexistiftelsen.org) . En omfattande dyslexiutredning bör alltså ske när man konstaterat att den goda pedagogiken inte lett till den förväntade läs- och skrivutvecklingen.

FAKTA

Svenska Dyslexistiftelsens definition av "Dyslexi"

"Dyslexi är en störning i vissa språkliga funktioner, särskilt de fonologiska, (fonologi avser språkets ljudmässiga form) som är viktiga för att kunna utnyttja skriftens principer för kodning av språket. Störningen ger sig först och tydligast tillkänna som svårigheter att uppnå en automatiserad ordavkodning vid läsning. Men den kommer också tydligt fram genom dålig stavning. Sekundära konsekvenser av dyslexi kan innefatta svårigheter med läsförståelse och begränsad läserfarenhet, vilket kan hämma tillväxten av ordförråd och kunskap om omvärlden. Den dyslektiska störningen går som regel igen i släkten, och man har anledning anta en genetisk disposition som kan medföra neurobiologiska avvikelser. Karakteristiskt för dyslexi är att störningen är varaktig och svårbehandlad. Även om läsningen efter hand kan bli acceptabel, kvarstår oftast stavningsproblemen. Vid en mer grundläggande kartläggning av fonologisk förmåga finner man att svagheter på detta område ofta kvarstår upp i vuxen ålder."

Att noggrant följa utvecklingen för barn i riskzonen är en prioriterad uppgift för lärare och specialpedagog oavsett om en utredning har aktualiserats eller ej.

För de minsta barnen bör man utnyttja den mängd informella signaler de ger om sin språkutveckling i utredningen. Det är inte möjligt att dra bestämda slutsatser om problemens ursprung, och om prognosen för läs- och skrivutveckling, av testning med små barn.

Man skulle kunna säga att man kommer ganska långt om man är lyhörd, vaken och erfaren. Då kan man upptäcka på informella vägar tidiga tecken redan i förskolan när barn t ex inte alls visar intresse för bokstäver och skrift, när de inte vill sitta i knät och lyssna på sagor. De markerar på olika sätt att det där är ett område de aktivt väljer bort, och man kan också se att deras intresse för rim och ramsor och ordlekar kan vara väldigt dåligt utvecklat ... då kan man alltså se sådana här tecken, men man får vara väldigt försiktig och inse att man kan ha att göra med lite långsammare utveckling som sen lite längre fram gör att det hela ändå kommer att fungera bra, så att med det kunskapsläge vi är i nu och de metoder vi har så hävdar jag en viss försiktighet med att gå in och tidigtidentifiera problem. Man kan vara vaksam och man kan vara öppen men inte formellt klassificera folk. Det ska man väl över huvudet taget inte göra, utan vad frågan gäller är att varje enskilt barn ska få det stöd och den hjälp som de synes behöva, men för att kunna avgöra det så måste man alltså försöka bedöma individens utveckling på olika sätt och eventuella funktionsnedsättningar.

(Psykolog)

Diagnos och självbild

Elevens självbild påverkas i hög grad av läs- och skrivmisslyckanden. En vanlig följd av läs- och skrivinlärningsmisslyckanden är att eleven försöker undvika alla situationer där han/hon möter läs- och skrivutmaningar.

... när det gäller följd effekterna blir det ofta en ångest, efter vad jag kan förstå, i alla fall inför allt som har med läsning och skrivning att göra. Man misslyckas, åtminstone i Sverige och västvärlden, på ett område som är så oerhört viktigt och som liksom premieras så väldigt mycket, så det är ofta ångestförknippat detta med läsning och skrivning. Ofta blir det de här undvikandetendenserna. Ofta blir det en slags uppfattning om sig själv som dum och icke till fyllest och så.

(Pedagog)

Detta förhållningssätt sprids långt utöver själva läs- och skrivområdet.

... Det startar med att "jag är dålig på att stava" sprids till att "jag är dålig på att läsa" sprids till att "jag är dålig i alla ämnen i skolan, jag är urdålig som elev, jag är urdålig som människa". Det kan i värsta fall, om problemen kvarstår och de inte får stöd, påverka hela deras person. Det ser man ju på vuxna med läs- och skrivproblem som man träffar. De är på något sätt... Har på något sätt själva märkt sig. Det är som om de har en etikett på sig: "jag är dyslektiker, det är något fel på mig". Så är det ju. Hos många vuxna. ...De uppfattar sig som en sämre sorts människor och det är ju förfärligt tråkigt. Man skulle ju önska att det gick att se mer neutralt på det, ungefär som att det är ju ingen som skäms för att man har glasögon. Man sätter på glasögonen när man behöver läsa och så tar man av dem när man inte behöver dem, eller som i ditt fall så har du dem på hela tiden, men det är ju inget man skäms för. Det är inte så emotionellt laddat, men läs- och skrivproblem är laddat. Det är jag övertygad om. Det är inte som att skaffa sig glasögon. Nej, utan det är någonting som märker, stämplar personen som har det, väldigt mycket.

(Pedagog)

Dyslexidiagnoser tolkas ibland även av föräldrar så att man skall undvika alla läs- och skrivkrav för barn som har denna diagnos. Föräldrarna måste få information om vad diagnosen innebär och vad man kan göra för att hjälpa.

Nu kan man höra människor som säger att den här diagnosen används av barn och föräldrar på det viset att de säger att "det är ingen idé för att det visar sig att han har dyslexi".

Då är det ju väldigt viktigt att man upplyser föräldrarna vad det går ut på, när man har fått reda på detta. Här tycker jag att dyslexipedagogen // på X-skolan//, gör det väldigt bra. Hon skickar hem ett brev till föräldrarna om barnen har 1 eller 2 Stanine, hamnar på den skalan, och talar om att de erbjuds en kurs i språklig medvetenhet om de vill. Vissa föräldrar blir jättearg och ringer. ... Hon har kontakt med föräldrarna och talar med dem och den har slagit väldigt väl ut, den här kursen i språklig medvetenhet. Man får tryggare barn, säkrare barn.

(Pedagog)

Frågan är om diagnosticering i sig kan öka risken för en negativ självbild.

Det är ju väldigt omdiskuterat och kanske också kontroversiellt det här. En del tycker att man lyfter fram det för mycket och att man sätter någon slags sjukhetsstämpel, defektstämpel på barnen. Samtidigt tycker jag att det är väldigt viktigt att man förstår de här barnens problem, att man som lärare har förståelse för... man kan inte ha samma krav på dem. Man måste förstå att de har svårt för att koncentrera sig. Den kunskapen måste man som lärare ha. Man måste ha en pedagogik som gör att de får göra något annat en stund och får vila sig lite, eftersom de inte kan koncentrera sig så länge. Det kan aldrig vara fel att veta mera om vad de barnen har för problem. Sen kan det väl kanske vara bra om man inte haussar upp det så väldigt, att de känner sig så annorlunda. Jag tänker på självbilden. Kan man inte vara lite diskret med den kunskapen på något sätt? Man har ju kunskap om vilka problem de här barnen kan ha, ofta är det koncentrationsproblem, och att man på något vis tar hänsyn till det när man i sin pedagogik ska hjälpa dem med deras läs- och skrivsvårigheter, men man behöver ju inte gå runt omkring och prata så mycket om att "du har MBD eller du har ADHD", att man inte gör så stor affär av det, att man har lite

diskretion, så behöver man inte få de här följd effekterna med sänkt självförtroende - "jag är speciell, jag är annorlunda"

Jag tycker att man ska vara väldigt försiktig och tänka i ett längre perspektiv vad det eventuellt kan komma att betyda för individen.

(Språkvetare)

Många som får sin diagnos först som vuxna blir upprörda över att de inte fick diagnosen som barn i stället:

Vi har stött på en massa som vuxna som kommer hit och säger att det var synd att de inte fick veta det här tidigare ..., men det är ju egentligen en efterkonstruktion, för man vet ju inte vad de tyckte den gången de tyckte att de borde ha fått reda på det. Den vuxna människan ...tycker att "det borde jag ha fått veta", kanske inte barnet.... 20 år tidigare hade velat veta. Det vet vi inte. Jag tror att vi ska vara lite nyanserade och fundera lite grand runt... om man ska identifiera någonting som vi inte kan åtgärda. Då är det ännu värre.

(Psykolog)

Diagnos utan åtgärder leder lätt till stigmatiseringseffekter. Diagnostisering som inte leder till åtgärder som kan förbättra situationen för eleven bör enligt forskarna inte förekomma.

Diagnos som är för sin egen skull, som inte leder till åtgärder, tycker jag att man kan undvara. Diagnos är bra endast under förutsättning att den följs av att man har en åtgärdssida som är kopplad till vad man har kommit fram till via diagnosen. Tyvärr är det så att erfarenheten visar att ibland blir det bara diagnostisering och sen så fortsätter man att göra som man alltid har gjort, om man säger så. Det är väl det första jag skulle vilja säga och sen tror jag inte på det här att "det går över". Jag tror att det gäller att få dem upp på spåret så fort som möjligt eller hjälpa dem att använda kryckor. Om de kommer att behöva kryckor hela livet så måste de lära sig att använda dem.

(Pedagog)

Kommer det en student eller en elev oberoende av ålder till mig och jag accepterar att titta på den elevens svårigheter, då ska det också vara så

att det finns möjligheter... jag vill inte testa fram svårigheter och säga att "ja, tyvärr du har svårigheter men det finns tyvärr inget att göra åt det". I sånt fall ska det finnas, det ska ingå i paketet att det finns möjligheter för åtgärder

(Pedagog)

I ett antal fall blir dyslexiutredningen orimligt omfattande och kostnadskrävande.

Sen finns det mitt i allt detta, mitt i det här allmänna läget, så finns det också det här extrema fallet att en stackars elev... det haussas upp liksom... han skickas till olika experter utanför skolan som tar... pengar, pengar, de ska göra jätteutredningar och tar fruktansvärt mycket betalt som skolan får betala för.

(Pedagog)

I dag används diagnoser ofta för att få tillgång till stödresurser av olika slag:

Problemet är att det finns ett samband mellan en diagnos och resurstilldelning, att det kan vara bra att ha en diagnos i vissa fall.

(Psykolog)

Trots den intensiva debatten om stämplingseffekter finns för litet empirisk forskning kring diagnosers långsiktiga inverkan på självbilden:

När det gäller det här om det är bra eller dåligt att få en diagnos så har ju Karin Zetterkvist Nelson skrivit en avhandling om det här, så jag tycker egentligen att det här är en empirisk fråga men det betraktas som en ideologisk fråga, om det är bra eller dåligt att få en diagnos. Det hon hittar är ju att barnen tolkar den här diagnosen på olika sätt, och att det är bra i vissa situationer men dåligt i andra situationer. Det kan kanske vara jobbigt att erkänna inför kompisarna om man inte vill vara annorlunda men hemma hos föräldrarna och framför allt för föräldrarna så är det ofta väldigt bra att ha fått en diagnos.

(Psykolog)

Diagnosen dyslexi får då en juridisk snarare än en pedagogisk innebörd. Med diagnosen har man vissa rättigheter som man saknar utan diagnos:

T ex LSS-lagen som förutsätter att man ska tillhöra en personkrets och ska man göra det så ska man alltså ha en diagnos, eller? Och då är det ett juridiskt begrepp. Eller att du har läs- och skrivproblematik men för att få hjälp så måste du ha diagnosen dyslexi. Diagnosticerandet har... på sina håll har det kanske fått en annan funktion än att vara till hjälp för individen. Det har blivit en hjälp att få pengar och därför tror jag också att den missbrukas en del. Det är ett sätt att få resurser.

(Språkvetare)

Vem skall genomföra läs- och skrivutredningarna? Vem skall "ställa diagnos"?

Vem skall diagnosticera läs- och skrivsvårigheter? Idag finns ingen yrkesgrupp som har tillräcklig grundutbildning för att kunna ta på sig denna uppgift.

Diagnoser. Ja, det är klart att det ska vara utbildade människor. Men jag ser ju inte... Jag har inte någon uppfattning som säger att det måste vara en psykolog eller att det måste vara en logoped eller en talpedagog. Jag tror att alla de tre kategorierna borde vara möjliga eller specialpedagoger. Poängen är ju att man måste ha utbildning i frågan och då kan man ha olika bakgrunder. Bara för att man är specialpedagog så behöver inte det betyda att man kan någonting om dyslexi. Det är samma sak med psykologer tror jag.

(Psykolog)

Den som genomför en läs- och skrivutredning skall vara insatt i skolans vardag. Det måset finnas en tydlig koppling mellan utredning och pedagogiska insatser.

Man skulle ju vilja att det fanns välutbildade specialpedagoger i skolan som skötte både diagnosticering och hjälpåtgärder och i ett mycket,

mycket nära samarbete med klasslärarna så att det inte blir det här, att de halkar efter klassens arbete p g a att det är för dåligt organiserat. När någon utanför skolan ska göra det... Det kan säkert bli väldigt noggrant och väldigt heltäckande gjort men sen ska de ju tillbaka till skolan och så får, om det i bästa fall finns någon specialpedagog - det är inte alltid det finns - då får de ett papper - "så här tycker den här firman att du ska göra". Det blir ingen koppling mellan utredningen och pedagogiken. Och kanske t o m att specialläraren inte alls håller med om det där, tycker inte att det ska gå till på det där sättet.

(Pedagog)

Yrkesrevirstrider är tyvärr inte ovanliga kring utredning och diagnostisering av läs- och skrivsvårigheter.

... det finns någon sorts kamp om vem det är som äger rätten att göra läs- och skrivutredningar och ha synpunkter på vad som kan göras för den här eleven, och det vet du ju lika väl som jag att pedagoger skulle kunna göra läs- och skrivutredningar, men det tycker inte psykologerna och tvärtom. Pedagogerna säger att psykologer vet väl ingenting om läs- och skrivsvårigheter osv.../Psykologer// försöker att ta på sig uppgiften att göra sådana här diagnoser eller göra sådana här läs- och skrivutredningar med motivet att det är bara psykologer t ex som har rätt att använda vissa tester och sådana här saker. Alltså det finns en sorts professionell kamp om det här som kanske inte är vetenskapligt grundad.

(Psykolog)

Det finns heller ingenting i lag och förordning, eller i hälso- och sjukvårdens diagnosmanualer som reglerar "rätten" att diagnosticera läs- och skrivsvårigheter. Ett teamarbete är nödvändigt för att nå bra resultat.

... om man går till de klassifikationssystem som finns som heter ICF-10 eller DSM-IV så är det egentligen medicinska klassifikationssystem och det innebär att läkare och egentligen logopedier kan följa det och där nämns inte ordet dyslexi, .. utan där heter det specifika läsproblem och specifika skrivproblem kanske, så det märkliga är att inte ens läkare kan ställa diagnosen dyslexi eftersom det inte finns med i det där systemet. Sen är det ytterst få läkare som egentligen skulle kunna ställa den diagnosen som vi känner, för det här är väldigt mycket en pedagogisk fråga, hur man än vrider och vänder. Åtgärderna är pedagogiska, i alla fall än så länge. Sen när det gäller psykologer och pedagoger så är

jag ju själv psykolog men jag tycker ju att... Där kan man tänka sig också logoped/pedagog t ex, därför att åtgärderna är ändå ytterst pedagogiska, men ibland kan man säga, om vi jobbar bra ihop, så ser jag en synergiefekt, $1+1 = 3$, så utredningen blir bättre egentligen, att olika personer har sett... Jag tror att egentligen handlar det inte om vilken profession vi har utan om hur bra vi är på... alltså hur duktiga vi är på, inte att testa men kanske på teorier bakom.

(Psykolog)

Teamarbete bör vara norm när det gäller dyslexiutredningar. Det behövs flera olika specialistkompetenser för att utreda tänkbara orsaker till och insatser mot dyslexi.

Det verkar finnas en stor variation och det verkar ju inte vara helt klart vem som ska göra de här utredningarna. Om jag jämför med utredningar som gjordes på xx Resurscentrum ..., vet jag att det var väldigt omfattande undersökningar. Barnet var där under flera dagar och fick träffa en logoped, en psykolog, jag kan tänka mig en optiker också för att exkludera alla andra möjliga orsaker till problemen. Det är förstås en väldig skillnad på en sådan utredning och en utredning som görs av en ensam specialpedagog och om specialpedagoger och psykologer... de har ju väldigt olika uppfattningar om vad dyslexi är för någonting, t ex om IQ-test ska vara med i bedömningen, så blir det ganska godtyckligt vem som får en diagnos, vem som inte får en diagnos.

(Psykolog)

FAKTA

Vem har rätt att diagnostisera dyslexi?

Inget i svensk lagstiftning reglerar vem som har övergripande rätt att diagnostisera dyslexi. Vem som "äger frågan" är därmed inte fastställt. En rad olika yrkesmän är engagerade - logoped, psykolog, pedagog och läkare - och det förekommer flera olika klassificeringssystem. Inom olika domäner i samhället förekommer olika praxis. De flesta dyslexidefinitioner är till sin natur kvalitativa, snarare än kvantitativa. Man beskriver typiska symptom och vanliga underliggande orsaker; inte några exakt fastställda gränsvärden på genomförda test.

Sjukvårdens regelverk

Inom sjukvården är det främst logoped som diagnostiserar utifrån de riktlinjer som anges i ICD-10 (The International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, sammanställd av WHO), som är en medicinsk diagnosförteckning. Inom dyslexivärlden förekommer två versioner av ICD-10, dels den allmänna (från 1997) och dels den specialistversion som utvecklats för logoped och foniatrer (från 2000). ICD-10 innehåller flera diagnoser under rubriken F, som rör inlärningsproblem och störningar i utvecklingen. I dyslexisammanhang brukar det handla om F81.0, som i specialistversionen kallas *Specifik läs- och skrivsvårighet/"Dyslexi"* (observera citattecknen). Diagnosen F81.1 *Specifik stavningssvårighet* kan sättas om personen läser bra, men har svårt att stava. Man får ha klart för sig att språket i ICD-10 är inte bindande för formuleringen av de diagnoser som anges i patientjournaler eller annan medicinsk dokumentation. Många medicinska specialiteter har formulerat egna tolkningar eller egen praxis.

DSM-IV, ett annat internationellt diagnosystem, används i Sverige framför allt inom psykiatri. I den svenska versio-

nen finns diagnosnamn som *315.00 Lässvårigheter* och *315.2 Skrivsvårigheter*. DSM-IV-diagnoserna bygger på att en skillnad mellan uppmätt IQ och "läsprestation" respektive "förmåga att uttrycka sig i skrift" - båda dessa begrepp är mycket vida - ska kunna uppmätas, men det anges inte hur stor den måste vara (ofta används två standardavvikelser). Självfallet kommer antalet identifierade dyslektiker att variera med hur stor diskrepans man kräver.

Skolans regelverk

Enligt skolans lagstiftning ska "elever i behov av särskilt stöd" ska få erforderligt hjälp (Skollagen 4 kap, §1). I grundskoleförordningen (5 kap, §1) står att rektor har skyldighet att tillse att ett åtgärdsprogram utarbetas för elever som behöver särskilda stödåtgärder. Om det finns särskilda skäl får läraren vid betygsättning bortse från enstaka mål som eleven ska ha uppnått. Med särskilda skäl avses funktionshinder eller liknande (7 kap, §8), men observera att det inte behövs något specialistintyg för att fastställa om funktionshinder föreligger.

Det finns i praktiken inget som hindrar en lärare från att använda termen dyslexi - däremot ska lärare inte använda diagnosystemet ICD-10, som bara får användas av legitimerad sjukvårdspersonal. Många specialpedagoger utreder också läs- och skrivsvårigheter ur pedagogiskt perspektiv. Test av färdigheter i stavning, läsning, ordavkodning, ordförståelse och fonologisk medvetenhet brukar ingå. På andra håll gör man teambedömningar, där teamet består t.ex. av specialpedagog, psykolog och skolläkare eller ibland logoped knuten till skolan. I ytterligare andra fall utreder skolan knappast alls, utan remitterar till sjukvården för bedömning.

(Sammanställt av logoped Bodil Andersson)

Vilka krav skall man ställa på en dyslexiutredning?

Testresultat som erhållits vid ett enda testtillfälle är inte tillräckliga för att dra säkra slutsatser om det rör sig om dyslexi eller läs- och skrivsvårigheter som är en följd av brister i pedagogiska eller sociala betingelser för läs- och skrivutveckling. Flera forskare rekommenderar upprepade testning. Där utmynnar det första testtillfället i hypoteser om problemets ursprung, medan det andra utgör en fördjupad analys och prövning av slutsatserna från det första tillfället.

Det som också präglar en god praxis är att man repeterar test inom ett konstant testutrymme, dvs man vet hur det har gått. Det är alltså en oerhört viktig del, dvs då får man både en kvantifierad effektmätning av insatserna, liksom en kvantifierad effektmätning på individnivå, huruvida man har lyckats för denna individ att få upp vederbörande inom det normala läsarkriteriet. Då är diagnostik av nytta. Diagnostik som används i dag är faktiskt mer ett lotteri. Hamnar man i en bra skola med god kunskap, då är dyslexidiagnostik mycket bra. Hamnar man i en dålig skola, då blir det i värsta fall ett handikapp. Jag är mycket för diagnostik i grunden. Jag tycker att det är mindre viktigt i de flesta fall att komma fram till om vederbörande är dyslektiker eller inte. Jag tycker det är viktigare att diagnosticera läsnivå och vara mycket tydlig på att det är läsnivå man diskuterar. Då blir det mindre laddat och sen kan man se till att nu gäller det att se till att komma med på läståget. Då kan man koncentrera det till insatser inom läsningen. Sen blir det övriga psykosociala omhändertagandet, som man måste ha i skolan, frikopplat från läsprocessen och då kan man koncentrera sig på det.

(Neurolog)

På samma sätt som vi kollar att ungar växer i längd och i vikt ...om man plötsligt börjar på att stanna i tillväxt, stanna i viktutveckling, så "jaha, vad beror det på?" ... om vi följer en unges läsutveckling och plötsligt någonstans så händer det ingenting, det står stilla, då måste vi ju börja på att fundera över om vi gör någonting fel pedagogiskt eller om det är någonting annat. ... Så tycker jag att man ska tänka.

(Psykolog)

Sådana indikatorer på läs- och skrivutveckling behöver inte kräva stora insatser. Det handlar om att få en signal om läs- och skrivutvecklingsförloppet för alla barn, inte bara de som har svårigheter.

... det har blivit vanligare och vanligare, att de gör samma test på samma elever under en period. Man kanske gör ordkedjorna i 4:an, man gör dem i 5:an och man gör dem i 6:an. Det är en del som har sagt att "tänk i 5:an upptäckte jag plötsligt en av flickorna som är så duktig, att det inte har hänt någonting, det har stått stilla," och då kan man börja på att fundera "Varför står det stilla?" Då har man fått en indikation på att det kanske är någonting här och så kan man nysta vidare. Det är inte bara de som har svårigheter som är intressanta ...

(Psykolog)

Med en inriktning på enkla indikatorsystem i skolans vardag kan man satsa större resurser på noggranna utredningar för de elever som är i störst behov av insatser.

Man betalar för en utredning kan man säga och sen kostar det så mycket så att det var knappt att man hade råd med det. ...Vi kanske skulle göra en mycket enklare utredning och sen följa upp den en månad senare. I stället för att göra den på 5 timmar så gör man den på 2 och sen följer man upp den på 2.

(Psykolog)

FAKTA

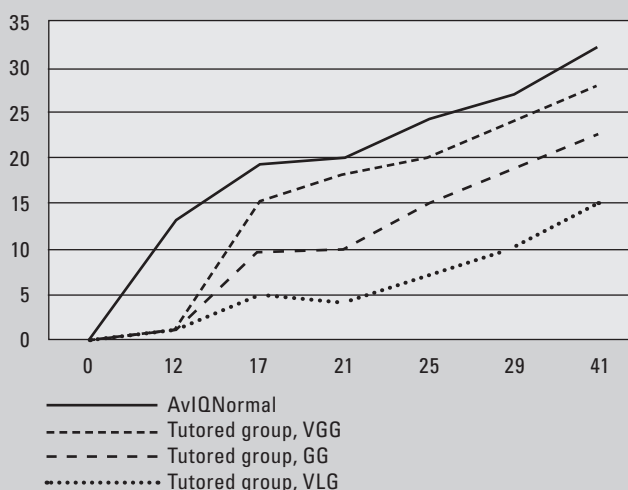
Vellutino, Scanlon och Tanzman (1998) visade att en väsentlig andel av tidigt upptäckta läs- och skrivsvårigheter har sin grund i otillräckliga pedagogiska insatser. När elever som stämmer in på den s.k. "diskrepansdefinitionen" efter ett år i skolan får specialpedagogiska insatser av hög kvalitet reduceras eller elimineras deras problem så att majoriteten av dem inte längre uppfyller diagnoskriterierna. Gruppen med stora problem reducerades från nio till 1,5 procent av samtliga genom de specialpedagogiska insatserna ("VLG" nedan).

"...limited prereading experience or inadequate reading instruction may often be mistaken for basic cognitive deficits"

"...static assessment do not take into account opportunity to learn...."

".. response to remedial instruction differentiates between cognitively impaired and experientially/instructionally deprived children"

Läs- och skrivförmågens utveckling under skolår 1-4 (0 – 41 månader) efter pedagogiska insatser för barn som diagnosticeras enligt "diskrepansdefinitionen" (efter Vellutino och Scanlon 1998)
VLG=Very Limited Growth, GG=Good Growth, VGG=Very Good Growth.

Enkla mätpunkter som återkommer gång på gång kan säga mer om problemens natur än omfattande utredningar av engångskaraktär.

... då spelar det egentligen ingen roll vilka man har utan det viktiga är att man använder samma gång på gång så att man vet hur långt man har kommit.

(Neurolog)

Intelligenstestningars roll i läs- och skrivutredningar

Hur skall man se på IQ-testens roll i samband med dyslexiutredningar?

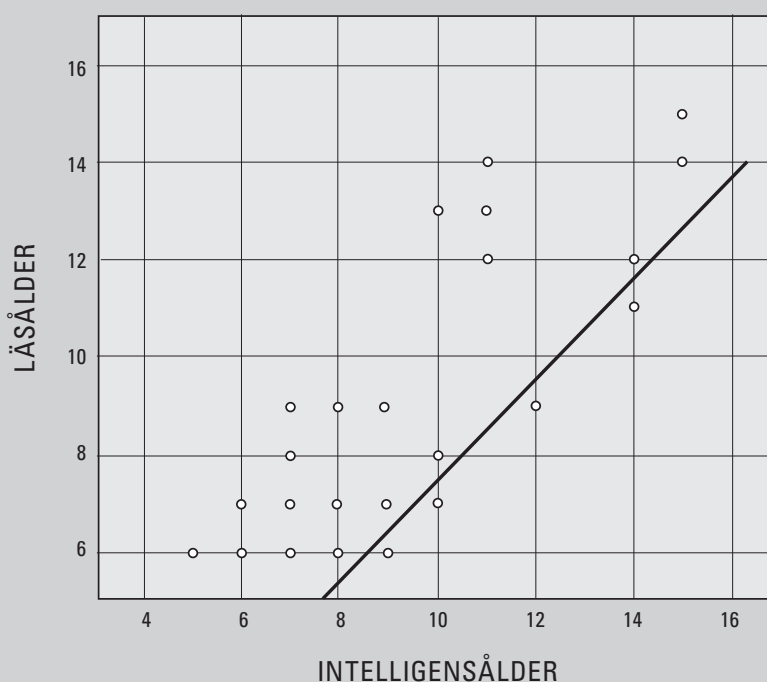
Där har jag en ganska klar uppfattning om att diagnosen inte ska baseras på IQ-testet utan jag skulle kunna tänka mig att man kan ha med ett IQ-test men då skulle det snarare vara till för att se på profilen, hur man presterar på de olika deltesten som ingår, men däremot skulle jag vara helt klart emot att det här diskrepanstänkandet - jag har skrivit en artikel som kritiserar det här IQ-diskrepanskriteriet, så att jag är väldigt kritisk mot att fästa för stor vikt vid IQ.

(Psykolog)

Det finns en rad problem med IQ-test både vad gäller mättekniska frågor som värdet för framtida åtgärder av den information man får.

FAKTA

”Diskrepansdefinitionen” av dyslexi innebär att man uppfyller kriterierna om skillnaden mellan ”läsålder” (dvs faktisk läsförmåga i relation till den förväntade med hänsyn till åldern) och ”intelligensålder” (dvs. faktisk intelligens i förhållande till den förväntade med hänsyn till ålder) är mer än två standardavvikelser/år:

Nu brukar en del göra gällande att man ska ha WISC och titta på diskrepansen mellan WISC och läsfunktionen, men sådana här diskrepansdefinitioner är notoriskt besvärliga att handskas med. De är ju utsatta för väldigt stark kritik även i den internationella forskningen. Särskilt Stanovich och Linda Siegel och Jack Fletcher är ju tre forskare som på olika sätt har haft starka argument mot det. Jag själv var väldigt tidig när det gällde att argumentera mot diskrepansdefinitionen och ha en mera inklusiv definition. Problemet med diskrepansdefinitionen har ju alltid varit att man för det första inte har specificerat om man ska ta hänsyn till hela WISC, om vi nu håller oss till WISC, eller bara verbala delen eller bara performance-delen, eller om man bara ska titta på en speciell konfiguration av deltest, t ex det man kallar för ACID-profilen (arithmetic coding information and digit span) eller vad man nu väljer för någonting. Det är oklart. Ska man ta Raven som icke verbalt testinstrument? OK. Låt oss säga att man hade klarat det problemet, så kommer nästa: Vad ska man ta för aspekter på läsning, ska vi ha ordavkodning eller ska vi ha läsförståelse med också, ska vi ha rättskrivning med? Det specificeras inte och beroende på omständigheterna så kan det bli vad som helst där. Det tredje det är när man sen tittar på diskrepansen, ska man ta en regression eller ska man ta en absolut differens? Ja, egentligen så måste man ta regression. Annars kan man göra våldsamma statistiska fel. Nu brukar man inte göra regressioner. Inte ens Malmqvist gjorde det på sin tid, utan tog differenser i Z-värden och det är mycket äventyrligt. Men om man nu tar regressioner, vad ska man då ha för konfidensband, ska man ha 95% eller 90? Ska man titta på krökta band eller raka? ... Och sen kommer vi till den frågan att även om man nu hade löst alla de här problemen så kommer folk som ligger i gränsområdena till den gräns man har officiellt bestämt inte alla ligga kvar där vid en förnyad mätning, därför att vi har notoriskt reliabilitetsproblem. ...Och sen finns det en massa teoretiska argument förstås som att man blir smartare av att läsa mycket, och det betyder att man får mindre chans att hamna i dyslexigruppen om man är lite äldre, för då är man inte tillräckligt smart för att få en diskrepanspoäng. Så allt det här talar emot den, och det är mitt avgörande argument. När man nu står med en WISC-profil, vilka pedagogiska riktlinjer får man av detta? Vad säger den om vad man ska göra pedagogiskt? Inte ett skvatt! Och då är den tid och den kostnad man har lagt ner på detta ganska onödig jämfört med den tid som man lägger ner för att se efter vad precis det är som inte funkar. Kan de bokstäverna ordentligt? Är det ett automatiseringsproblem? Klarar de fon-

login eller inte? Det är där man får underlag för att sätta in pedagogiska åtgärder. Och det måste vara vägledande för diagnostiken. Inte att sätta markerlappar eller etiketter utan för att få hållbara idéer om vad man ska göra. Det är den enda grunden för diagnostik, menar jag.

(Psykolog)

Det finns varken teoretiska eller pedagogiska skäl att dela upp elever med läs- och skrivproblem i sådana som uppfyller ”diskrepanskriteriet” och sådana som inte gör det.

Det finns många olika mer eller mindre systematiska försök att identifiera olika former av läs- och skrivsvårigheter och det här är ju ett sådant här klassiskt försök, där man har väl, egentligen sedan mitten av 60-talet, velat göra gällande att det som är dyslexi eller det som är specifikt, alltså lässvårigheter, är när någon, när en individ manifesterar en ordavkodningsförmåga som långt understiger samma elevs potential som man försöker uppskatta med någon form av begåvning. Det här diskrepanskriteriet, diskrepansen mellan den läsning jag presterar och just att den är så betydligt mycket sämre än vad jag borde kunna prestera med tanke på att jag i övrigt är fullt fungerande, kognitivt sett, har dominerat forskningen i 20-25 år. Den har också dominerat det mer kliniska arbetet, diagnosticeringen, och mångas synsätt på vad lässvårigheter är, lässvårigheter/dyslexi. Jag är inte så förtjust i... eller jag ska säga att det sättet att försöka att dela in elever med lässvårigheter i en grupp som vi kallar för dyslektiker å ena sidan och att samla de andra som inte uppfyller det här kriteriet med oväntade lässvårigheter i någon sorts annan kategori som bara lässvaga allmänna lässvårigheter eller vad de nu kallas för. Retarderade läsare osv. Det har ju visat sig vara ett ganska... Alltså det har vi kvar... det är så man har definierat lässvårigheter, det är så man har definierat lässvårigheter när man har forskat på det och det är också så man har gjort för att göra forskning jämförbar mellan olika forskare osv. Men när man började titta på det här mer systematiskt i början på 90-talet, när man ställde sig den här uppenbara frågan: vad är det för skillnad egentligen mellan dem som uppfyller det här diskrepanskriteriet och dem som inte gör det, dvs de som har en något lägre begåvning och lässvårigheter? När man gjorde det här första riktigt bra exemplet... Stanovich och Siegel 1994 i ”Journal of Education & Psychology” och man jämför de här två grupperna så finner man i stort sett inte några som helst skillnader över huvud taget mellan de här två grupperna på en lång rad olika läs- och skrivrelaterade färdigheter såsom

fonologiska färdigheter, ordavkodningsfärdigheter, mätt med många test osv. Det man däremot finner skillnader mellan de här två grupperna är möjligtvis när man tittar på läsförståelse, för att läsförståelse i sig är en färdighet som har ett högre samband kanske med generell intellektuell kapacitet, inte minst verbal kapacitet. Men i stort sett så kan man säga att efter den forskningen så har det publicerats säkert 10-15 ytterligare studier. Jag skulle kunna räkna upp de flesta av dem som visar på samma sak. Så fort vi håller oss inom läs- och skrivdomänen så kan vi inte diskriminera de här två grupperna, dvs säga att deras läs- och skrivsvårigheter ser olika ut. Tvärtom så ser deras läs- och skrivsvårigheter väldigt lika ut...

(Psykolog)

Ja. det finns en uppsjö av forskning här som visar generellt att det här sättet att försöka skilja mellan olika former av läs- och skrivsvårigheter saknar validitet. Det finns ingen grund i att göra någon skillnad. Det finns studier som visar ... att begåvning hos en grupp elever inte //säger något om// vilken framgång de gör över tid när det gäller läsning, i synnerhet ordavkodning. Vi vet att sambandet mellan begåvning och ordavkodning sällan överstiger 0,40, vilket betyder att hos en stor grupp elever som har varierande färdigheter i ordavkodning så kan begåvning i bästa fall förklara kanske 15-16 procent av den variationen. Ännu viktigare är ett par studier som har kommit nu 2000, särskilt en av Vellutino, som visar att han delar in två grupper av lässvaga elever.

Den ena gruppen uppfyller diskrepanskriteriet och är dyslektiker enligt det här gamla sättet att dela in lässvårigheter på. Den andra gruppen har en lägre begåvning men lika stora lässvårigheter, och så får de här två grupperna under en viss tid gå in i en läs- och skrivintervention. Läs- och skrivinterventionen är identisk för båda grupperna och det visar sig när man utvärderar effekten av en sådan intervention att båda grupperna har haft lika stor hjälp eller haft lika stort stöd av den här interventionen, så det finns heller ingen anledning egentligen att tänka i de här termerna när vi tänker oss vad ska vi försöka göra, eller ge de här eleverna för stöd? Det är inte så att bara för att du har lässvårigheter och är normalbegåvad så är du mer hjälpav den intervention du får, utan det verkar vara lika mellan grupperna, även där.

(Psykolog)

Informationen man kan få från ett IQ-test kan möjligen motivera genom den information den tillför om elevens starka och svaga sidor allmänt.

Om man nu gör en diagnos, alltså en dyslexiutredning eller en läs- och skrivutredning - pedagoger gör ju läs- och skrivutredningar, psykologer gör dyslexiutredningar - så ser jag egentligen inget skäl till att ta med olika typer av begåvnings tester. Jag tycker att man behöver inte det för att försöka fånga in en individs problem med läsning och skrivning. Jag har pratat om det här tidigare, men därmed inte sagt att det alltid skulle vara meningslöst att ägna två timmar eller två och halv timme åt att genomföra en "WISC-test" för barn eller "WAIS-test" för en vuxen. Det kan finnas andra motiv till att man gör det och det kan finnas skäl till att visa på starka och svaga sidor och... men om man gör ett sådant här intelligenstest och motivet är att "nu ska jag utreda den här individens eventuella läs- och skrivsvårigheter" så är det inget motiv till att göra ett intelligenstest. Däremot accepterar jag att det kan finnas andra motiv kanske till att göra ett intelligenstest, men det behövs inte för dyslexidiagnosen eller för läs- och skrivutredningen, därför att det som ska komma ut ur det här är ju primärt hur ska man arbeta vidare och vad är det för någonting som vi kan göra för den här individen med avseende på läsning och skrivning. Där vet vi att inom normal variation av begåvningar så spelar den väldigt liten roll både för hur läs- och skrivsvårigheterna ser ut och också hur prognosen är för hur man kan utveckla läs- och skrivefärdigheten.

(Psykolog)

Utredningsfrågans centrala roll

Utredningsfrågan måste avgöra en utrednings omfattning och innehåll. Ett första krav är att utredaren tillsammans med ”beställaren” formulerar en fråga som är mer utvecklad än enbart ”Är detta dyslexi”? Sökande till högskolestudier som kan dokumentera att de har dyslexi har rätt till förlängd provtid för högskoleprovet. En utredning som gjorts under grundskoleåren är inte tillfyllest. Utredningen måste fokusera på det som är relevant för just högskolestudier, och genomförs med instrument som är normerade för rätt åldersgrupp. Läsastighet är en väsentlig faktor i samband med högskolestudier.

FAKTA

Svenska Dyslexistiftelsen anvisningar för utredning om dyslexi för att få förlängd provtid för högskoleprovet.

Syftet med intyget är att ge underlag för beslut om en individ skall ha rätt till ett anpassat högskoleprov på grund av dyslexi. Det gäller därvid att bedöma om man med förlängd tid ökar läsförståelsen. Det är önskvärt att man i utredningen använder åldersadekvata och normerade test. Detta är emellertid inte alltid möjligt; det är ändå viktigt att man använder accepterade testprocedurer för att komma åt de olika delfunktioner som ingår i bedömningen och att man noga beskriver tillvägagångssättet.

Ett godtagbart och tillförlitligt intyg skall grundas på en noggrann utredning av sådana funktioner som är direkt relevanta för genomförandet av högskoleprovet, nämligen

- ordavkodning
- läsastighet
- läsförståelse

Generellt gäller att:

1. Lästest skall vara löpande text med frågor på innehållet, ej lucktest.
2. Fonologiska test måste inkluderas.
3. Utredningarna skall vara gjorda på personer (rätt ålder och utbildning) som realistiskt kan söka förlängd tid på högskoleprovet.
4. Testerna skall i möjligaste mån vara normerade för den rätta årsgruppen.
5. Egna test accepteras inte.

I övrigt skall nedanstående beaktas:

- **Ordavkodning** avser snabb och säker identifiering av skrivna ord. Den bakomliggande orsaken till bristfällig ordavkodning är ofta fonologiska svårigheter, något som

också är ett typiskt kännetecken på dyslexi. Den fonologiska förmågan kan enklast prövas med ett prov på högläsning av **nonsensord**. Härvid har reaktionstiden ett särskilt diagnostiskt värde. Andra prov på fonologisk förmåga kan vara **fonologiska val** eller **spoonerismprov**.

- **Läsastighet** prövas enklast genom att individen får tyst läsa en rimligt svår text (omfattande förkunskaper skall inte förutsättas) med instruktionen att frågor på förståelsen av texten kommer att ställas. Tiden för genomläsningen noteras och ligger till grund för en bedömning av läsastigheten uttryckt i genomsnittligt antal ord/minut. S.k. lucktest skall inte användas eftersom läsastighet och syntaktiska-semantiska processer blirsammanblandade. Dessutom missgynnar sådana test individer med funktionsnedsättning genom den reducerade redundansen i texten.

- **Läsförståelse** kan bedömas utifrån återberättande av den text som används för läsastighet. De normerade testen som finns är i allmänhet tidsbegränsade. Genom att ta bort tidsbegränsningen kan dessa test dock användas som mått på läsförståelse. Det hade varit önskvärt att bedöma förståelsen av texter upplästa på band, men det förutsätter att lästa och **avlyssnade texter** är likvärdiga beträffande innehållslig och språklig struktur. Eftersom det anpassade högskoleprovet inte kommer att inrymma uppspelade texter föreligger kanske inte ett omedelbart behov av prövning av lyssnandeförståelse, annat än möjligen som grund för dyslexidiagnosen.

Utredningen skall inledningsvis innefatta en **självrappport** om lässvårigheter samt en kort allmän anamnes där också uppgifter om lässvårigheter i den närmaste släkten bör noteras.

En del hävdar att man måste hålla på i flera dagar och göra en väldigt massa saker. Det man borde fråga sig innan man gör något över huvud taget är: Vad finns det för resurser för att ta hand om det här som läsutredningen, dyslexiutredningen så småningom mynnar ut i? Min bestämda uppfattning är att det utreds och diagnosticeras mycket mer än vad man borde göra med tanke på att ingenting ändå händer efteråt. Nu vill inte jag underskatta det faktum att, bara det faktum att man har fått träffa en kompetent professionell person som kan mycket om det här och fått en del svar eleven själv, individen själv och även föräldrar fått en del svar på sina frågor att det i sig är betydelsefullt, även om det inte finns någon resurs på skolan eller någon annanstans, på arbetet eller var det nu kan vara, som kan göra så mycket åt det här. Det kan finnas ett värde i sig självt att en del får svar på sina frågor, någon sorts insikt, men man borde ändå fråga sig: Leder det här till någonting sedan för den här individen? Och om det inte gör det så är jag inte säker på att man ska hålla på och utreda och diagnosticera så mycket som man gör

(Psykolog)

Utredningens omfattning och innehåll måste styras av syftet med utredningen. Vilka möjliga åtgärder ser man framför sig? Utredningsfrågorna från ”beställarna” måste vara tydliga på den punkten. Vilket syfte har man med utredningen? Vill man göra en nivåbestämning, göra en förmågeprofil, eller utreda orsaker till den enskilde elevens svårigheter? Pedagogiskt relevant information bör var första prioritet i alla utredningar i skolsammanhang.

Pedagogiskt vägledande information är det viktigaste. Jag uppfattar det så här att du ser den här goda praxisen i tre steg. Dels lyhördheten, alltså den professionella intuitionen, erfarenheten som så s a s väcker de första frågorna men som inte alls räcker. Nästa steg är sen kartläggning med t ex läsutvecklingsscheman eller normrelaterade test, men att det heller inte går hela vägen fram till pedagogisk vägledning, utan sen måste man komma fram till det som är problemlösningsstrategier, t ex KOAS.

(Psykolog)

”Etiketten” blir ibland det enda utredningen utmynnar i:

...väldigt mycket av diagnosticering går ut på att tala om vad just det här är för någonting. Men är det viktigt att veta om det här är dyslexi eller

om det inte är dyslexi? Det viktiga i det här måste väl, enligt min uppfattning, vara att försöka förstå varför den här individen har problem med läsning och skrivning. Sen må det vara vad det vill.

(Psykolog)

Det finns en oacceptabelt stor variation i kvalitet mellan olika läs- och skrivutredningar idag. Till en del handlar det om de olika villkor utredare arbetar under.

Det finns hela skalan, tänkte jag säga, från väldigt goda... Alltså ibland kan man undra om vi... Det finns mycket kvar att göra på det här med testande och diagnoser. Det som vi känner nu är att hur man än testar, så har man sitt språkbruk och sina käpphästar och de tenderar att se likadana ut, våra utredningar, tycker jag. Delvis tror jag att det beror på att man inte har den tid... Alltså många av de diagnosställen //dvs. privata och kommunala utredningscentra// som ska testa i Sverige när det gäller läs och skriv och som kom till under 90-talet, levde under någon slags "ekonomins knappa stjärna". Man skulle finansiera testandet själv. Barn som remitteras till barnpsyk... där sitter folk på sina tjänster och kan egentligen testa tills de känner att "nu är jag färdig", men det är ytterst få av de här som testar läs och skriv som har den möjligheten, vilket gör att man på något sätt tvingas att göra någon slags "malltestande" och så skriver man ett utlåtande också efter mall, för annars kostar det för mycket tid. Men inte bara det, för det handlar också om ju mindre kompetens man har, ju mer mall blir det, så är det ju också.

(Psykolog)

Många utredningar fyller inte grundläggande kvalitetskrav. De innehåller ingen information vilka test som använts, och vilka egenskaper och syften dessa test har.

Jag har sett mängder av sådana här diagnoser. Dyslexiutredningar t ex. ...Nu är det en fråga med många bottnar, men om jag börjar så här: Utlåtandena är ibland undermåliga, i den meningen att jag faktiskt inte som läsare får minsta lilla uppfattning om vilka instrument man har använt sig av för att komma fram till de här resultaten. Vilka testteoretiska egenskaper de här instrumenten har. Vad de... Om man säger att eleverna har dålig morfologisk medvetenhet ...hur har man mätt det? Det framkommer inte utan däremot kan det vara resultatet på en Stanine-skala eller något sådant där. Jag ser mycket ofta dåliga, enormt undermåliga

utlåtanden, därför att jag som läsare inte kan veta vad man har använt sig av, och det tycker jag är ett krav. Så det kan vara dåligt på det sättet. Då är utlåtandet dåligt. Sen kan det vara bra utlåtanden på det sättet att de är väldigt noggranna i att ange instrumenten som man har haft och tolkningen av det och att de har varit omsorgsfullt genomförda. Sådana ser jag också ofta. Sedan är det helt enkelt en fråga om hur synen på de här problemen dyslexi, på vad läsning och skrivning är, eftersom vi har... De utlåtanden som jag då ser och som uppfyller de första kraven utgår från en annan syn än vad jag har, men det ger mig ju inte rätten att säga att de är dåliga. Det kan jag definitivt inte göra utan givet den teoretiska referensramen så ser jag ibland väldigt väldigt väl utförda kartläggningar faktiskt. Sen är det en annan sak att jag har en annan teoretisk utgångspunkt, men jag är väl insatt också i den andra, så att jag kan avgöra om den är bra. Det finns många gånger väldigt bra utredningar, givet den utgångspunkten.

(Psykolog)

Vad skall en utredning innehålla?

Samtalet med eleven som skall utredas är en given utgångspunkt i utredningen.

... Jag upplever det lite grand oetiskt, att först testa på längden och tvären och sen säga att "nu ska vi försöka titta på vad du tycker om det här", utan jag vill ha . //samtalet// först. Sen kan vi möjligen söka bekräftelse.

(Pedagog)

I en utredning av läs- och skrivsvårigheter måste man utgå från en beskrivning på ytnivå. Här framgår vilken sorts svårigheter eleven har, och hur stor funktionsnedsättning det rör sig om. Med ledning av det man hittar i detta första steg väljer man sedan analytiska test för att ringa in orsakerna till problemen.

... måste man först, menar jag, titta på de faktiska läs- och skrivefärdigheterna, alltså hur de här problemen i läsning och stavning manifesteras. Jag menar också att man här ska ha ett antal uppgifter som man mäter ordavkodning med. Det är en aspekt av den här manifesta nivån. Man bör helst ha en eller gärna ett par test som tittar på läsförståelsen. Man bör också ha stavningstest som är utformade så att man inte bara får en poäng - oj, 10 av 20! - utan där man också har möjlighet att se hur man stavar fel på olika sätt beroende på vilken typ av ord man stavar till, så att man kan göra någon form av felanalys. Här skulle jag också vilja ha en fjärde sak på en sådan här basnivå som vi tyvärr inte har i Sverige men som jag skulle sätta stort värde på om det kunde utvecklas något sådant och det är ett hörförståelseprov. Med den typen av uppgifter där man försöker fånga in det här manifesta problemet hos en individ har man möjlighet att se om problemet ligger primärt på ordavkodningen. Alltså är det problem med ordavkodning, är det problem med läsförståelsen för att det är problem med ordavkodningen? Om det inte är problem med läsförståelsen för att man har problem med avkodningen så bör man också ha lika stora problem med hörförståelsen, trots att ordavkodningen är relativt bra.

(Psykolog)

Det är viktigt att notera att "ytfunktionstesten" inte särskiljer dyslexi från andra typer av läs- och skrivsvårigheter. Dyslexi leder inte till särskilda storters stavfel.

... de stavar fel, de lägger till bokstäver, de tappar bokstäver, de kastar om bokstäver, gör alla upptänkliga fel men de gör inte fel som ser annorlunda ut än vad nybörjare i läsning gör. Men de gör så många fler fel högre upp i åldrarna. När andra kan skilja på b och v eller när andra kan stava till stjärna så fortsätter de att stava fel på stjärna.

(Pedagog)

... sen så måste man då ner under ytan ... och ... försöka fånga in orsakerna till de här manifesta problemen och där är det ju självklart tycker jag att man har fonologiska uppgifter som vi då vet är ganska starkt kopplade till ordavkodning, att man också har vokabulär, språkliga uppgifter, som man eventuellt kan sätta i relation till förståelseproblem om det inte skulle visa sig att det är avkodnings... så att du kan få s a s... Här ser vi problem med avkodning, så skrapar man under ytan och tittar - är det här någonting? - det som är så vanligt med fonologiska problem eller problem med förståelsesidan så kan man skrapa vidare på det och försöka förstå varför läsningen och skrivningen ser ut som den gör. Det jag tycker är viktigt också är att försöka lära sig någonting om den här individens, också till viss del även familjens läs- och skrivvanor - alltså vad finns det för miljöfaktorer här som...? Det säger oss någonting väldigt mycket om man kan skaffa sig information om att det här har varit väldigt fina förhållanden egentligen, språkligt. Ett barn som har en ganska rik läs- och skrivuppväxt och trots det så uppstår de här problemen jämfört med om det har varit väldigt väldigt fattig skriftspråksmiljö som man har vuxit upp i. Det är ju också något som är betydelsefullt att ta hänsyn till när man gör en sådan här läs- och skrivutredning.

(Psykolog)

Det är väldigt viktigt att de test man använder även fångar upp tidsaspekten. Hur lång tid tar det för eleven att genomföra enskilda uppgifter?

Om jag får säga bara något generellt om test så är det viktigt att man försöker i varje uppgift ta med tid som en parameter och inte bara "accuracy", alltså antal rätt eller antal fel. Det menar jag gäller alla test som har med ordavkodning och sådana bakomliggande, alltså mer fonologiska uppgifter osv. Det man ska komma ihåg här är att läsförståelse får aldrig vara tidsbegränsat.

(Psykolog)

Vi har ... KOAS och fördelen med det är ju dels att det är teoribaserat, men framför allt att man har möjlighet att mäta tider, därför att tidsmått i de här sammanhangen är väldigt avgörande och diagnostiska. Om du tar t ex nonsensordläsning så kan du ha en person som klarar alla uppgifterna korrekt, precis som någon annan person, men den ena personen klarar uppgifterna i genomsnitt på hälften så kort tid. Det är helt avgörande. Tidsfaktorn är det som man måste försöka komma åt. Där har datorn fördelen av att den ganska lätt kan registrera tider för olika reaktioner, både muntliga och manuella. Diagnostik av sådana här problem är ingen lätt sak.

(Psykolog)

... att läsa påhittade men ortografiskt rimliga non-ord är en väldigt bra uppgift att använda sig av i synnerhet för att försöka registrera hur länge man håller på att läsa ett non-ord eller de non-ord som man presenterar.

(Psykolog)

Ett viktigt skäl till att ha non-ord med som testuppgift är att det är en indikator på förmågan att lära sig nya ord, dvs. att utöka sitt ordförråd när man läser vanliga texter som ligger litet i överkant av ens förmåga.

... det är även den uppgift som man nog nästan skulle kunna säga är känsligast för att upptäcka de här fonologiska problemen, och också ett bra sätt att lära sig att förstå hur bekymret uppstår för den här eleven, i samma ögonblick som det förväntas av honom eller henne att börja läsa på egen hand. Man ska komma ihåg att i början är varje ord som ett barn inte har lärt sig utantill, hur det uttalas, ett non-ord.

(Psykolog)

Orsaker till läs- och skrivsvårigheter skall enligt forskarna i första hand sökas i den språkliga domänen. Men man bör även titta på andra faktorer, visuell perception, hörselproblem och brister i minnesfunktioner:

...//Även om// de flesta orsakerna ligger i den språkliga domänen, ..., så är det naturligtvis så att det finns visuella komponenter med eftersom symbolerna är visuella och att det utan tvivel finns minneskomponenter med, precis som med all annan lärande- eller all erfarenhetssamling över huvud taget och att det finns säkert specifika minneskomponenter med.

(Pedagog)

Det är samtidigt svårt att visa att läs- och skrivproblem skulle ha sin grund i perceptionsstörningar av olika slag. När man granskar testsituationer där sådana förmågor testas ger de dålig vägledning om orsaker till perceptionsbrister.

när du gör psykofysiska tröskelbestämningar ska du avgöra om du hör två eller tre toner, om det var ett mellanrum eller inte, om det gled något moln i synfältet åt vänster eller åt höger, och då ställs du inför hårda psykofysiska bedömningar som kräver två saker: uppmärksamhet och ett stabilt kriterium för beslut. Det är inte uppfyllt när det gäller många dyslektiker, eller många personer som sägs ha dyslexi. De kan ha ADHD lika gärna och vara dåliga läsare av det skälet. Om du då får avvikande trösklar, högre trösklar, kan det lika gärna vara ett uttryck för att hela experimentsituationen inte passar dem.

(Psykolog)

Minnesfunktioner är särskilt viktiga i läsinlärningsstarten. Minnesproblem medverkar till att barn ej lyckas ta steget från ljud-teckensystemet till ordavkodning.

...alltså orden blir för långa, snabbt för långa, så att det blir så många enheter att hålla i korttidsminnet så att...de hinner inte förstå hur det här ska gå till så att de tillägnar sig förmågan att verkligen... det som lågstadielärare förr kallade för sammanljuda och det vi kan kalla för ordavkoda, att de inte får till det ...

(Pedagog)

Föreställningen att läs- och skrivsvårigheter skulle ha sin grund i synproblem har en lång historia. Problemet betecknades tidigare som ”ordblindhet”. Forskarna avvisar dock detta som huvudförklaringen till läs- och skrivsvårigheter:

... inga data pekar på att närsynthet har någon association till läsning, snarare möjligen tvärtom att en del närsynthet kanske är följden av excessivt läsande, excessivt visuellt närbete och där närsynthet kanske inte skulle ha uppstått om man hade undvikit läsning. Det är en öppen fråga men den är intressant. Översynthet eller plusglas som man lite förenklat säger .../kan ha//... en svag korrelation till läsproblem men det är inte en orsak till läsproblem utan det skulle i så fall snarare vara någonting bakomliggande som vi inte vet. Man skulle kunna säga

så här att det är ytterst ovanligt att brytningsfel orsakar lässvårigheter. Varken översynthet, närsynthet eller astigmatism. Så att där har man inte mycket att hämta när det gäller optiska insatser. Självklart är det så att en person med sådana här problem naturligtvis ska få sin syn korrigerad. Det verkar ju egendomligt annars, men det är inte orsaken till lässvårigheten. Det kan bli en toppbelastning på den som redan har lässvårigheter om han inte har fullgod visuell funktion. Sen kommer vi till samsynsproblemet och där hävdas det ju att sådana här forier är själva anledningen till problemet, leder till hoppande bokstäver och allt vad man kallar det för. Nu är det ju väldigt svårt att visa att detta är fallet. ... Bergenprojektet ...visade ganska klart att bland 250 dyslektiker var sådana här samsynsproblem inte alls vanligare ... än bland kontrollgrupperna. I själva verket är det så att latent forier har ungefär 70% av populationen. Det är alltså ett normalt fenomen att inte ha full balans mellan ögonen. Det finns också studier i samband med Kronobergsprojektet som visar perifera synfunktioner inte alls har med dyslexi och lässvårigheter att göra, så att på det planet kan man avfärda det här. Sen har vi då de mer djupliggande visuella problemen ... Det magnocellulära systemet. ... Där har ju de data som pekar på att sådana här mera djupliggande visuella problem kan finnas, dvs det är alltså celler i thalamus helt enkelt som inte fungerar lika bra. I ett visst lager av thalamus, kärnans laterala geniculatus så finns det magnoceller som alltså har mindre storlek hävdas det och sämre funktionsförmåga som gör att man får svårt att klara rörelsefenomen på ett bra sätt. Man har nu utvecklat ett test för detta och det går till så att man på en datorskärm ser en punktsvärm. En del av de där punkterna rör sig i samma riktning så att det ser ut som om man blåste försiktigt och en vind drog fram genom den här svärmen och förde med sig en del löv. Då mäter man tröskeln - hur många sådana här punkter måste röra sig tillsammans innan man upptäcker den här rörelsen. ... min doktorand, ... har kört det på ett antal elever med lässvårigheter i sjunde klass. Vi har inte hittat någonting... Det man måste säga till Oxfordgruppens försvar är att de uppträder som sanna forskare. De ställer metoden till förfogande för andra för att kritiskt granska den. Hur de sen kommer att ta emot de negativa resultaten vet vi inte ännu men det är i sig en sund inställning att andra ska kunna kolla vad man har gjort.

(Psykolog)

Syn- och hörsselfunktion måste uteslutas som skäl till läs- och skrivproblem. Motoriktest kan behövas om man misstänker att det kan röra sig

om MBD/DAMP, ADHD eller liknande diagnoser. Valet av test utöver de grundläggande språkliga måste vägledas av utredningsfrågan och de hypoteser man som utredare vill pröva. Utredningar kan därför komma att se olika ut både till omfång och inriktning.

Där finns anledning att utreda sådana där saker som hörsel, så att de inte plötsligt har ett dip i sitt mellanregister. Det finns anledning att gå vidare med en enkel motorisk test så att man vet att det inte är någon annan problematik. Det finns anledning helt enkelt att göra det som är en bredare dyslexiutredning av mer amerikansk typ, som innefattar psykosociala komponenter, auditiva komponenter visuella komponenter och även språklig utveckling som målsättning. Sen kan man vidare besluta om man tycker att det är viktigt att man gör en fullständig barnneuropsykiatrisk utredning, vilket jag tror i många fall egentligen inte är nödvändigt, men i några fall kanske är nödvändigt för att försäkra sig om vad man har att göra med. Speciellt om man har en kombinationsproblematik kan det vara viktigt att veta vad man har att göra med, för att se till att ungen får rätt insatser insatta. Det är en avsevärd skillnad på en ADHD-kombination och dyslexi och andra typer av kombinationer av dyslexi när det gäller hur man ska lägga upp träningen och vilken höjd på insatserna man ska ha för att nå resultat.

(Neurolog)

I anamnesen måste man uppmärksamma sådana saker som hörselproblem i de tidiga uppväxtåren. Även om de inte avsatt spår i bestående hörselnedsättning kan de ligga till grund för läs- och skrivproblem.

Det är ju så att under spädbarnstiden så grundläggs någonting oerhört viktigt, nämligen förmågan att handskas med språkets minsta byggstenar, fonemen, och för varje språk har vi en unik fonemuppsättning //som utgör// modersmålets byggstenar... Barnet badar ju s a s i modersmålet även under spädbarnstiden. Då fungerar modersmålets byggstenar som perceptuella magneter som gör att man organiserar språkljudsvärlden efter det mönster som är modersmålets och det sker långt innan man kan börja prata. Det där har Patricia Kuhl och många andra studerat, den här grundläggningsperioden. Eftersom människan har dubbel artikulation, dvs. att man med liten uppsättning element kan representera språkets oändliga rikedom och mångfald och regler för att kombinera de här elementen, så har vi ett märkligt läge som har utvecklats hos människan. Det finns många djur som har vokala system för kommu-

nikation men de använder sin vokalapparat för att frambringa globala signaler, men människan har förmågan att strukturera det där i element och segmentera det och därmed får vi det här fantastiska språnget i utvecklingen som jag vid något tillfälle har sagt och citerat Alf Henriks-son: "Alfabetets användning anar aldrig aporna." Människan har dessa byggstenar implicit och sen ska de bli explicita. Problemet är att under spädbarnstiden drabbas en del barn av akut otit, öroninflammation, och det nedsätter hörselskärpan med 20 decibel ungefär. Det gör väl ingen-ting, för det går över rätt fort, men om det sker upprepat och leder till en slags kronicitet genom dålig behandling så får vi en stor riskfaktor som är underskattad. ... upprepade öroninflammationer tidigt kan leda till att du får en sämre segmentering och sämre precision på dina inre representationer och därmed också svårigheter att bli fonologiskt med-veten. Beträffande skärpan i de här inre fonologiska representationerna så kan jag hänvisa till Dorte Klint Petersens avhandling ... Där tas just den här frågan om precisionen i de inre föreställningarna om ords upp-byggnad upp som en kritisk faktor för dyslexi. Då är det naturligtvis så att en hörselskada kan inträffa senare och då har den förmodligen inte nödvändigtvis samma starka betydelse som när den inträffar så tidigt att man permanent får svårigheter med den här segmenteringen. En hörselskada som inträffar i 5-6-7-årsåldern kan kanske övervinnas, och det visar att många hörselskadade barn lär sig att läsa och gör det riktigt bra, därför att de på något sätt ändå får tillgång till fonologin. Egendom-ligt nog finns det t o m "profoundly deaf"; //dvs. barn med medfödd grav hörselnedsättning//, som kan lära sig läsa, fast det är ovanligt.

(Psykolog)

Modern hjärnavbildning öppnar fascinerande forskningsperspektiv, men ger inte någon pedagogisk vägledning i en utredning:

datortomografin ... har ingen pedagogisk förklaringskraft, det är mer ett grundforskningsverktyg som jag har sett det. Man kan se hos tvåsprå-kiga afasipatienter att hjärnaktiveringen ser olika ut vid de här olika språk-ken och att den språkliga förmågan också ser olika ut trots afasin. Det är ju väldigt intressant som grundforskningsverktyg. Det är spännande på många sätt och vis men det ger inte mig som pedagog särskilt många utgångspunkter. Inte mer än jag kan genom min egen pedagogiska och språkvetenskapliga kompetens i alla fall...

(Språkvetare)

Däremot måste genetiska faktorer uppmärksammas om man misstänker att det rör sig om dyslexi. Kring hälften av den totala variationen i barns fonologiska förmåga har sin grund i det biologiska arvet. Finns en historia av läs- och skrivsvårigheter i familjen? Känner mamma eller pappa igen barnets svårigheter från sin egen skoltid?

... hur stort är det genetiska inflytandet och hur stort är det miljömässiga inflytandet på läs- och skrivsvårigheter? Forskningen..... kommer fram till att det genetiska inflytandet ligger någonstans kring 55% och resten står ungefär miljön för.

(Psykolog)

...det är ju otvivelaktigt så att det vi kallar för dyslexi har en genetisk komponent. Man räknar med att minst 40% av variansen är en genetisk varians. Det är åtskilliga tvillingstudier - man har jämfört enäggstvillingar och tvåäggstvillingar - som indikerar en påfallande tydlig och signifikant ärfthet. Jakten på var i arvsmassan avvikande gener finns har pågått i ett antal år och de starkaste kandidaterna finns på korta armen av kromosom 6, på kromosom 1, på kromosom 2, på kromosom 15 och förmodligen också på kromosom 16, dvs det är multigeniskt determinerat och det betyder att man kommer aldrig att hitta en gen för dyslexi utan man hittar en uppsättning gener som alla på ett eller annat sätt är betydelsefulla.

(Psykolog)

Det är inte så enkelt att vi ärver läs- och skrivsvårigheter. Vi ärver språkbiologiska förutsättningar som i sin tur kommer att leda till sämre förutsättningar för läs- och skrivinlärning, men också till mindre miljöexponering av den art som är viktig för läs- och skrivutveckling.

.... generna är ett startpaket som nog kan se lite olika ut och generna bestämmer ju inte hur man blir direkt, utan generna bestämmer vilka erfarenheter man gör. "Genes drive experience," brukar jag säga. Det betyder att en individ kan t ex genom sin läggning uppsöka nischer i tillvaron som passar den här läggningen och undvika nischer som inte passar läggningen. Man påverkar också sin sociala miljö och även den fysiska miljön i en riktning som bestäms av den här konstitutionen. Det innebär att somliga individer vill inte lyssna på högläsning. De intresserar sig inte för bokstäver. De undviker språklig stimulans och väljer annat. Detta aktiva val är väldigt spännande och har sin grund i olika

genetiska förutsättningar...Jag tycker att det är en väldigt viktig poäng som man ofta har glömt. Man ser det här så mekaniskt, att generna ger proteinsyror som i sin tur ger hjärnan som i sin tur ger en viss läggning. Pang! Sen hela den här återkopplingen som sen inträffar, som är mer spännande och som gör att man lättare kan förstå en del utvecklingsförlopp om man ser det i termer av "niche picking".

(Psykolog)

En rad problem med talspråksutveckling har sin grund i brister i barnets uppväxtmiljö. Här ser man kanske inte några tecken till fonologiska brister, men har ändå en kraftigt sänkt funktionsnivå i fråga om läsning och skrivning. Det är viktigt att uppmärksamma faktorer bakom läs- och skrivsvårigheter som inte primärt har med elevens språkbiologi att göra:

Alltså någonstans måste ordförråd, begreppsbildning slå igenom mycket, ... Jag tror ju att den stora bakomliggande faktorn här är någon form av språklig stimulans helt enkelt i hemmet. Då kommer man in på de här undersökningarna med den amerikanska, där en 3-åring har mött 30 milj. ord i en utbildad miljö och 10 milj. ord i en welfare-miljö s a s. Då har man någon slags global påverkan så även om fonologin fungerar så kan det vara så att man är så depriverad språkligt så att det kommer ändå inte att fungera.

(Psykolog)

FAKTA

Ordförrådsutveckling hos små barn beror i stor utsträckning på språkvanor i familjen.

Hart och Risley (1995) visar på stora skillnader i ordförrådsutveckling hos barn mellan ett och tre års ålder beroende på språkvanor i hemmet. Föräldrar fungerar i de flesta fall väl som intuitiva språkutvecklingsexperten för sina barn. Barnen möter sitt modersmål med många interaktionstillfällen varje dag, med mycket av språklig upprepning (sånger, lekar med språkramsor, namn på personer, saker, gosedjur etc.). De har vid ett års ålder fått en god representation av just sitt modersmåls språkljud. För svenskans del rör det sig om cirka 40 fonem (minsta betydelseskiljande språkljud). Svenskan har en vokalrikedom som få andra

språk, vilket gör att det lilla svenska barnet kan uppfatta skillnaden mellan lång och kort vokal, och mellan näraliggande vokaler som [i] och [y].

Barn som har ogynnsamma förutsättningar i sin språkliga uppväxtmiljö får en väsentligt sämre språklig utveckling än andra barn. Det s.k. "fonologiska utvecklingsfönstret" står emellertid öppet under förskoleåldern och en bit in i grundskoleåren. Språkbyten är en försvårande faktor i detta sammanhang. Svårigheterna att uppfatta fonologiska distinktioner på ett nytt språk tilltar med ålder. En nyinvandrad tonåring har väsentligt svårare att tillägna sig fonemstrukturen i svenska språket än ettåringen.

Därför är det också viktigt att uppmärksamma läsvanor och attityder till läsning i en utredning, inte minst som underlag för ett kommande åtgärdsprogram.

Sen är det ganska dåligt ställt//med test// om man ser på frågor om motivation och läsvanor t ex, som har mera att göra med personlighet eller med miljöfaktorer, påverkan av sådant. Ska man göra någonting på läsvanor så får man antingen ta fram ...ett eget frågeformulär, eller att hitta på ett nytt test eller översätta det från engelska. T ex så finns det test på författarigenkänning, listor med författare och så ska barnen tala om om de är författare eller inte. ... det är ju självklart att läsvanorna påverkar prestationen. Det vet man att det finns ett sådant samband. Sen förstår jag också att man måste begränsa sig tidsmässigt. Det finns ju hur mycket test som helst som man skulle vilja göra. Intervjuerna med barnen är förstås också väldigt viktiga, att de själva får berätta vad de tycker är svårt och vad det kan bero på.

(Psykolog)

Det finns ett nära samspel mellan tidiga uppväxtförhållanden och fonologiska svagheter. Det går alltså inte att tydligt särskilja det biologiska arvet från miljöinverkan på läs- och skrivutveckling.

... men det är inte bara språket, ...//utan hela kommunikationskedjan//. Hur går turtagningen till? Hur reagerar mamman på barnets signaler och hur reagerar barnet på mammans signaler? Då skulle man kunna //se det som//.. ett dubbelt handikapp om ett barn med vissa språkproblem, exempelvis svagare fonologi, föds i ett hem där föräldrarna har dessutom annorlunda kommunikation. Däremot ser det ut som de som har tittat på det här generellt att barnets förberedelse för att lära sig språk är en så starkt biologisk faktor eller drift så att man behöver bara ett minimum av språkliga erfarenheter så kommer språket igång. Om man ser på fonologins utveckling... Om ett barn föds i ett språk och befinner sig 8-9 månader där och börjar lära sig ett fonemsystem och sen flyttar, som kanske vissa adopterade barn gör, kan man tänka sig en olycklig kombination att om ett barn som har låga förutsättningar står inför en uppgift som blir extra svår, då blir det en försening, men sannolikheten blir inte speciellt stor. Ofta det som händer är att det blir en försvåring för barnet. Det får lära sig fler distinktioner än vad det behöver när det

gäller fonem och det krävs ett kraftigt handikapp från början om man inte ska klara av den störningen. Normala barn verkar ju klara av // denna negativa språkutvecklingsmiljö utan problem//.

(Psykolog)

Test av läsförståelse måste självklart ingå i en läs- och skrivutredning. Här påtalar flera forskare en beklaglig brist på tillförlitliga test:

Men där kan man se att när man går ner på analytisk nivå så är det framför allt kodningsaspekten man är intresserad av att titta på och har framför allt instrument för att titta på. För tittar vi mer på detta med förståelse... så är det väldigt rörigt hur man hanterar ... och testar det på mer analytisk nivå.

(Språkvetare)

Det finns en del test t ex där man är lite tveksam till validiteten. Vad är det de mäter egentligen? Om vi tar ett vanligt läsförståelsetest t ex, ..., så kan det vara en text där man då ska fylla i parenteser t ex eller det kan vara att man läser stycken och ska svara på frågor efter det. Då kan ju ett dåligt resultat på det testet bero egentligen på att avkodningen är dålig helt enkelt. Man hinner inte särskilt långt. Det kan bero på att minnet inte räcker till för att kunna svara på de här frågorna. Det kan bero på //allmän-//... begåvningen, ... Det kan vara ... uppmärksamheten //eller uthålligheten//... en del ungar klarar inte att sitta 30 min på ett prov och där både uthållighet och uppmärksamhet fallerar. Det kan vara omvärldsomfattningen och förförståelsen - det handlar om saker som de aldrig har varit i närheten av. Det finns invandrarbarn som har svårighet //med detta//... Deras problem är ju inte avkodning utan det är förståelsesidan som du vet. När man säger att vi har gjort ett läsförståelsetest här så tror jag att man måste på något sätt vara mycket mycket mer klar över vad det är man har mätt egentligen.

(Psykolog)

Test, checklistor och scheman för att bedöma läs- och skrivförmåga och ringa in läs- och skrivproblem

Läsutvecklingsscheman och normerade test av olika slag används för att bedöma barns funktionsnivå. Sådana instrument säger oftast inget om varför eleven får ett visst värde eller en viss profil i bedömningsformatet.

Man kan då formalisera beskrivningen av barnets situation på olika nivåer. Man kan ha t. ex. ett vanligt läsutvecklingsschema som om det då är rimligt grundat på någon teoretisk förståelse av utvecklingsprocessen så kan det klargöra och nyansera bilden av barnets svårigheter. Men det räcker inte, man måste gå vidare. Då finns det sådana här mera normrelaterade testinstrument där man kan se hur bra eller hur dåligt barnen klarar den här typen av uppgifter i förhållande till vad barn i allmänhet brukar klara det här. Man kan se hur långt efter, uttrycka i percentil, eller Stanine eller Z-värden eller vad man vill, men bara för att få en pejling på att här ligger man långt ifrån den normala utvecklingen. Men det räcker inte att konstatera att man har problem, man behöver också veta närmare vilken sorts problem man har, och då kan man behöva gå in väldigt detaljerat och se efter hur dels man klara sådana här ordavkodningsuppgifter. Om det är fonologiska problem som man har eller om det är ortografiska, som vi var inne på tidigare, om det är mera basala uppmärksamhetsproblem, motivationella problem, metakognitiva problem. Här har vi ju inte i Sverige så väldigt mycket bra instrument för detta.

(Psykolog)

Enkla checklistor tjänar syftet att rikta personalens uppmärksamhet på diagnostiska signaler som säger något om förskolebarns beredskap för läs- och skrivinlärning.

...Vi har gjort en checklista för personalen som består av frågor som är mycket relaterade till läsningen, t ex så här: 5-åringarna - vi vill att personalen ska iaktta sina barn som de har i gruppen och så ställer vi frågan: "Tycker barnet om att lyssna på sagot?" Personalen ska för varje elev fundera över "hur är det med det här barnet? Tycker han/hon om att läsa sagor? "Deltar barnet genom att peka för att kommentera vid sagoläsning? Vill barnet att man ska läsa för det? Roas barnet av rim, ramsor och fantasiord? Hämtar barnet själv en bok för att titta och läsa i?" Alltså sånt här som vi menar visar på om barnet har börjat få ett intresse för läsning och skriftspråk.

(Pedagog)

Systematiska observationer av små barns sätt att hantera vardagliga språkliga situationer behöver inte bygga på något formellt bedömnings-schema.

Lite grand beror det väl på hur uppmärksamma lärarna är på det där. Om de nu får barnen när de börjar skolan, när de är 6-7 år, då gäller det att ta reda på hur de kan föra ett samtal. Det är väl det grundläggande. Hur de reagerar på den vuxne som samtalspartner. Det tror jag är en sak. Sen när det gäller i själva undervisningssituationen, t ex att återberätta någonting. Om man läser en historia gemensamt och ber någon återberätta någonting - hur ser den berättelsen ut? Där tror jag att man också kan få lite indikationer på hur deras minne fungerar, om de har någon slags struktur i huvudet för hur en berättelse är uppbyggd. En sån enkel sak. Det kan ju ha att göra med hur deras upplevelser har varit före skolan. Har de över huvud taget stött på berättelser? Är de vana vid att samtala med vuxna?

(Pedagog)

Signaler om utvecklingsnivå och utvecklingsförlopp i den första läsinlärningsfasen kan man få utan att använda vare sig test eller bedömnings-scheman. Återkommande bandinspelning av enskilda högläsningssessioner med läraren ger viktig information om vilka läs-strategier eleven använder och hur outvecklade strategier övergår i mer utvecklade.

"Kamelläsning" //dvs. att känna igen ordet "kamel" på pucklarna i "m" //...alltså då man ännu inte kan den alfabetiska principen. Man vet inte att man ska ljuda ihop utan man känner igen ett ord p g a vissa visuella distinktiva drag, t ex pucklarna. ... men sen ... när man sen kommer till det alfabetisk-fonologiska stadiet, när man börjar ljuda ihop det, då är man inne på riktig läsning s a s. Nästa steg är ortografisk läsning ...//eller// blytläsning. Då känner man igen det men på ett annat sätt än man kände igen det när man kamelläste, då man bara gick på visuella ledtrådar. Ortografisk läsning är en annan sorts direktläsning.

(Pedagog)

Specialpedagogiska insatser vid läs- och skrivsvårigheter

FAKTA

Specialpedagogiken under 1900-talet

Från 1900-talets början till dess slut varierade samhällets / skolans stöd till och insatser för elever som i olika avseenden hade behov av specialpedagogiska insatser. I början av seklet introducerades intelligenstest för att skilja svagt begåvade elever från de elever som ansågs kunna klara skolan på ett förväntat sätt. De svagbegåvade eleverna kom att undervisas i särskilda klasser eller skolor (Tideman m.fl., 2004). Man kan anta att det fanns svårigheter att skilja generella inlärningssvårigheter från läs- och skrivsvårigheter. Många elever som var i behov av stöd fick obetydlig hjälp och undervisades i vanliga klasser. Åtgärder som tillämpades för elever som inte kunde tillgodogöra sig den vanliga undervisningen var kvarsittning, det vill säga gå i samma årskurs två gånger och på större orter placeras elever i så kallade hjälpklasser. Specialundervisningen växte fram under fyrtio- och femtiotalen och med den en tilltro att stöd åt elever med skolsvårigheter skulle kunna ge god effekt och därmed bättre möjligheter till kunskaper och en god utveckling i vuxenlivet. Den generella uppfattningen under större delen av 1900-talet var att orsaken till svårigheterna fanns hos eleven. Oförmågan att till exempel lära sig läsa och skriva tillskrevs den enskilda individen.

Fram till och med 1960-talets senare del inrättades specialklasser i stor omfattning, trots att det redan då fanns en vägledande princip att individualisera inom klassens ram. Så småningom förändrades synen på specialundervisningen. Under 1970-talet förordades "samordnad specialundervisning", det vill säga att elever som var i behov av stöd skulle vara kvar i sin klass och få stödundervisning vissa timmar i veckan. Denna utveckling hade sin grund i krav från handikapprörelsens intresseorganisationer och

politiska rörelser för integration av människor med funktionshinder i samhälle och skola (Skolverket, 2005b). Förändringen av inriktningen på specialpedagogiken blev tydlig i 1980 års läroplan. Där förordades att lärarna skulle arbeta i arbetslag och inom den ramen skulle elevers problem lösas med hjälp av lämpliga arbetssätt och specialpedagogiska metoder. Det skedde samtidigt en förskjutning i fråga om synen på orsakerna till inlärningssvårigheter (Skolverket, 2005b). Tidigare hade man ansett att individens svaga förutsättningar var orsak till uppkomna svårigheter. Detta synsätt förändrades till att betona att omgivningsfaktorer kan orsaka och utveckla problem för elever. Därför ändras uttrycket "elever med behov av stöd" till "elever i behov av stöd".

Under 1990-talet övertog kommunerna ansvaret för skolans organisation och ekonomi vilket direkt påverkade elever som var och är i behov av stödåtgärder. De tidigare statliga "öronmärkta" ekonomiska medlen avsedda för specialundervisningen, "förstärkningsresursen" togs bort. Det gavs frihet att på kommunal nivå bedöma hur stora ekonomiska resurser skolan skulle tilldelas och beslut om fördelningen mellan olika skolenheter och verksamheter inom skolan fördes ner på ytterligare lägre nivåer. Ekonomiska svårigheter i många kommuner under 1990-talet resulterade i stora neddragningar beträffande specialundervisningen. Drygt 40% av den resurs som fanns 1990 hade försvunnit i slutet av 1990-talet (Skolverket, 2005b). Dessutom ökade klass- och gruppstorlekarna i skolan och förskolan markant, vilket påtagligt försämrade möjligheterna för elever som har svårt att klara kraven (Gustavsson & Myrberg, 2002). Särskolan har fått ta emot en ökande andel av elevkullen sedan denna skolform kommunaliserades under första halvan av 1990-talet (Tideman m.fl., 2004).

Grundläggande krav och förutsättningar för specialpedagogiska insatser

I forskarintervjuerna framförs synpunkter på specialpedagogiska insatser som har karaktär av grundläggande krav på specialpedagogiska insatser för elever som har läs- och skrivsvårigheter. Sådana förutsättningar är till exempel lärars yrkesskicklighet och attityder gentemot eleverna, samt att eleverna ges tillräckligt med tid för inläring och träning. Dessa förutsättningar måste inriktas på att ge eleven en ”jag-kan-känsla”, som i sin tur är en betydelsefull förutsättning för allt lärande.

Lärares yrkesskicklighet och attityder

Lärares kompetens (både erfarenhet och teoretisk kunskap) är en avgörande faktor för elevers framgång i skolan. Detta gäller särskilt för elever som har problem med läs- och skrivinläringen. Kompetenta, kunniga lärare väljer målinriktade pedagogiska insatser och arbetar kompensatoriskt för att stödja och utveckla elevens förmåga.

... jag tycker en viktig del av den pedagogiken är att ha en omfattande kunskap för diagnosticering och kunna hitta rätt i målet för att veta hur man ska gå vidare. Det andra är att utifrån det kunna bygga upp en pedagogik som kan fokusera de problembilder man har genom att gå runt det problemet och stödja det som den här personen kan väldigt mycket som sen sakta men säkert kan närmas in till det som är det faktiska problemet.

(Språkvetare)

Lärares yrkesskicklighet består bl a i förmågan att bedöma var eleven befinner sig i sin läsutveckling och därifrån bygga vidare så att eleven känner en säkerhet i nyfunna kunskaper. En stimulerande läsinlärningsmiljö är en god grund för framgångsrika resultat i läsundervisningen.

Spontant tänker jag mig att man måste ... hitta var eleven är. Kan eleven alla bokstäver? Då tänker jag mig nästan som Gjessing och som vi har i UMESOL, en bokstavsläsning och bokstavsdiktamen, att ta reda på det, för det är faktiskt så att de kan fortfarande vara osäkra på //det//... Man går till botten och kollar var man har dem någonstans, alltså en långsam progression, och går från klarhet till klarhet, att varje gång man har träffat eleven så ska eleven gå därifrån och vara glad i hjärtat och tycka att ”.. det gick bra, nu har jag lärt mig något nytt”

(Pedagog)

Jag menar så här att om jag har en bra lärarkompetens, kan jag använda olika läsmetoder på ett sätt som får effekt och jag tror att de olika läsmetoderna... ställer i sig krav på lärare för att man ska kunna hantera dem bra. En väldigt viktig faktor tror jag är att läraren faktiskt begrundar det och tittar på "kan jag hantera den här metoden på ett bra sätt?" Det var precis samma dilemma som fanns i LTG-metoden, att Ulrika Leimar och ett antal andra LTG-lärare kunde hantera LTG-metoden på ett alldeles utmärkt sätt, men väldigt många av deras epigoner förstod inte alls vad det handlade om och kunde därmed inte hantera det alls.

(Pedagog)

Lärarens kompetens visas då det gäller att skilja på vad som är lätt och vad som är svårt för varje enskild elev.

Det är viktigt att läraren kan tolka signaler om eleverns läs- och skrivförmåga. Vad står t. ex felstavningar för?

(Psykolog)

Det innebär att läraren måste kunna bedöma vad eleverna finns på för nivå och vad som är lagom med utmaningar.

(Pedagog)

I stora klasser är det faktiskt jättejobbigt. Det ställs ju mycket högre krav på lärarna idag än när jag började som lärare, för då hade man ju en lärobok och den gick man efter och det fanns inte så mycket annat material att hämta någonting ur. Lite bredvidläseböcker som man kunde hämta infomaterial ur och kanske en och annan uppslagsbok.

(Pedagog)

En gedigen lärarkompetens innehåller såväl didaktiska som teoretiska kunskaper. Sådana kunskaper leder till medvetna val och ställningstaganden i undervisningen. Kompetenta lärare kan granska och analysera effekterna av undervisningsmetoder utprovade i andra kulturer och situationer än den som för närvarande är rådande. Det innebär även att läraren intar en tydlig lärarroll utan att ta avstamp i katedern.

Därför menar jag att det är väldigt viktigt att man har en kunskap om, jag höll på att säga, läsgrundforskning, hur det ska se ut. Sen tror jag att det är bra att stifta bekantskap med flera olika sätt att göra och då ska det

vara uttänkta, teorianslutna praktiker och att man då kan granska dem i förhållande till de här bitarna. Då blir problemet det, om man t ex importerar Reading Recovery som fyller de här kraven som jag säger, för det är teorianslutet, det är uttänkt, men för det första är det avsett för en annan situation än den vi har med ett annat språk och yngre elever och det gör en stor skillnad. För det andra så har man också vetenskapligt visat att den praktiken skulle vinna på att utformas lite annorlunda. Den här grundkunskapen som man måste ha för att kunna göra såna här val eller för att kunna förstå... alltså man behöver förstå "om jag använder den här metoden och gör så och så och så, hur kommer bitarna då?" Jag måste kunna identifiera teoridelarna som gemensamma delar i flera olika...

(Pedagog)

Lärare måste kunna anknyta teori till praktik.

En bra lärare måste vara en medveten lärare som vet saker om läsning, det som finns att veta, som kanske har en insyn i att läsning är någonting väldigt komplicerat. Det är inte så enkelt som att "det är roligt att läsa". Det ska vara en som är gärna teoretiskt bevandrad. Sen tror jag också att det handlar om personligheten också. /.../ Den som väljer metod ska åtminstone veta vad den metoden står för och vad den bygger på. Vilket teoretiska resonemang som ligger bakom valet av Wittingmetoden eller LTG eller vad du väljer för någonting. Du försöker koppla det till en teoretisk bas.

(Språkvetare)

Undervisningsmetoder ska grunda sig på kunskaper om läs- och skrivutveckling. För att kunna hjälpa de lässvaga eleverna att komma igång med läsningen är det nödvändigt att förutom deras läsproblem ta hänsyn till andra förhållanden i deras tillvaro.

Det finns ju vad man vet idag inget enskilt symptom som specifikt utmärker den typ av grava läs- och skrivsvårigheter som vi kallar dyslexi. Men, som jag sade, om man skaffar sig en allsidig bild av elevens svårigheter och bakgrundsfaktorerna, kan man ändå få ett gott underlag för vidare åtgärder.

Men det processinriktade perspektivet kräver också kunskap om själva läs- och skrivutvecklingsprocessen och en grundläggande analytisk kunskap om språk och det saknas i dagens lärarutbildning.

Man vet ju att barn har olika favoritmodaliteter, helt oavsett om de har läs- och skrivproblem och att bygga på starka förmågor, uppmärksamma det och också uppmärksamma vilka förmågor som inte är så starka och se vad man kan kompensera.

(Språkvetare)

En orsak till elevers läs- och skrivproblem kan vara att okvalificerade lärare har ansvaret för elever som har de största problemen. Eleverna får helt enkelt dålig specialundervisning utan insikt om problemen. En vanlig lösning för elever i behov av stöd är att de får hjälp av en ”assistent” som inte har specialpedagogisk utbildning.

Det händer en hel del att det är så. Det är väldigt olyckligt, för då märker de andra lärarna att ”jaha, nu har eleverna gått där och det har inte blivit något resultat. Alltså, vi behöver inte ge dem stöd, för det ger ändå ingen effekt.” Därför är det väldigt viktigt att det är kompetent personal som arbetar med det här.

(Pedagog)

Vad jag tänkte på där var sånt där som när barnen kommer in till specialläraren och då säger hon eller han att ”jaha, vad höll du på med förra gången?” Det var det här och det här och ”då kan du fortsätta.”

Det blir bara rutin, ja, och det är ett sätt för eleven att komma ifrån undervisningen en liten stund, om det nu är det de vill. De har inte egentligen någon riktig hum om vad det är de behöver för någonting. Ofta är det så att eleverna vet ju inte det själva utan det är specialläraren som ska veta det. Det tycker jag är i stort sett ingen metod alls.

(Pedagog)

I forskarintervjuerna framförs uppfattningen att det finns behov av lärare med specialpedagogiska kunskaper som arbetar direkt med barnen. Det innebär att en specialpedagog bör kunna vara verksam på såväl individnivå som på organisationsnivå.

Ja, då är det väl så att specialpedagogen handleder den här undervisande läraren, vilket jag tror är lite omöjligt. Dels p g a att jag tror inte att klassläraren hinner, för då skulle han säkert ha gjort det, men sen kan det vara så att klassläraren har för lite kunskap om problemen så att hon/han ser inte problemen på samma sätt och vet inte riktigt vad hon/han ska göra. Jag tror att specialpedagogerna behöver arbeta, eller måste arbeta på individnivå med de här eleverna. Det är inte alltid man behöver ha dem i enskild undervisning, men en bättre kompetens hos läraren är viktig för att handha den här problematiken och att specialpedagogen kan arbeta mera som specialläraren gjorde på sin tid.

(Pedagog)

Lärarens förmåga att upptäcka specifika svårigheter hos barn får betydelse för barnens lärande.⁴

... det grundläggande är att läraren kan känna igen sina elevers sätt att lära sig.

... och därför ska läraren också kunna känna igen och uppmärksamma när man hittar barn som faktiskt har specifika svårigheter här, och då är det inte säkert att det är den här läraren som ska ta hand om det barnet utan jag tror väldigt mycket på att man ska återinföra specialpedagoger, dvs speciallärare eller folk med specialkompetens inom läs- och skrivinläring, som ska få ha verkstad.

(Språkvetare)

I undervisningen kan läraren inte ersättas med tekniska hjälpmedel. Språkutveckling sker när det uppstår en kommunikation mellan människor om upplevelser av gemensamt intresse i stimulerande miljöer. Samspelet mellan individer är centralt.

Det var han som berättade det för mig, att han hade suttit framför LEXIA, men han sa till mig att "det var inte det jag ville, jag ville ju ha en människa. Jag ville inte sitta där ensam"

Han upplevde det så. Jag tyckte att det var väl värt att föra det budskapet vidare till skolan. Det var lite rörande. Det var en pojke i 9:an som berättade detta. Detta hade han väl blivit utsatt för på mellanstadiet. / .../ När jag tänker på mina invandrabarn, så för att utveckla sitt språk behövde de upplevelser också. Där behövde vi kanske gå till museet

FOTNOT & NOTERINGAR

⁴ Lärarens effektivitet i undervisningen har stark inverkan på hur elever lär sig läsa. Läsinläring är för de allra flesta elever ett resultat av systematisk undervisning (Frost, 2002).

och titta på saker för att ha någonting att tala om. Många barn har inte särskilt mycket upplevelser omkring sig, har inte särskilt rik fritid, har inte mycket att berätta, har inte mycket att tala om och då är det skolans skyldighet att ge dem det.

(Pedagog)

Betydelsen av lärarens närvaro hos eleven får inte underskattas då det gäller att ha den övergripande kunskapen om elevens lärande. Eleven måste få den hjälp som behövs för att förstå i vilket sammanhang en viss färdighetsträning passar in.

Kompensatoriska insatser kan ju också vara tekniska hjälpmedel av olika slag. Det kan vara datorer, bokband eller andra saker. Jag är orolig för vissa av dem, där det blir en... glad formalism, att det blir jätteroligt och trevligt och det är mycket gubbar som hoppar och skuttar och sådana saker, men det blir en isolerad färdighetsträning där man utelämnar de här barnen som inte har förmåga att sätta in detta i ett sammanhang och kunna överföra det till ett annat sammanhang och kan klara av det, så jag är orolig för att det tar bort den lärare som skulle kunna ge de här sammanhangen. En inlärningsmaskin.

(Språkvetare)

Medvetet och omedvetet påverkar läraren med sin attityd till eleverna atmosfären i klassrummet. Det är av betydelse att läraren känner lust inför sitt yrke och har intresse för barn och barns utveckling.⁵

De är inte en personlighetsegenskap jag pratar om, även om det finns olämpliga lärare, men det kan lika gärna vara attityder och inställningar. Men varje enskild lärare landar i och vilar i en traderad kunskap, en erfarenhet som bärs vidare inom yrkesgruppen, lärarkåren. Det där har vi tagit bort, eller det har kommit bort och det är synd.

(Psykolog)

... det här är en bra miljö för lärande och det här är en person som på något sätt utstrålar någonting positivt. Av det kan du inte göra en potentiell dyslektiker till ickedyslektiker. Så väl tror jag inte att de är, men däremot kan du kanske förhindra att en annan grupp får problem.

(Språkvetare)

FOTNOT & NOTERINGAR

⁵ Frost (2002) framhåller vikten av att lärare kan ha empati och respekt för det enskilda barnet och samtidigt kunna ställa krav.

Den intuitiva expertkunskapen är viktig. Erfarna lärare bör kunna fungera som mentorer och ”vardagsfortbildare” för oerfarna lärare. På så sätt kan samlad kunskap överföras från lärare till lärare.

Den är viktig och den är inte så intuitiv heller på ett sätt, därför att det är en samlad erfarenhet och det är därför jag säger traderad kunskap som en lärare för vidare till nästa lärare till nästa. Det är en ackumulerad kunskap, ackumulerad erfarenhet som kunde komma nya lärare till godo, att landa i en sån yrkesvärld.

(Psykolog)

Det tar tid att bli expert och att bygga in kompetensutveckling så att det professionella samtalet blir ständigt pågående i skolan. Lärare måste ha möjlighet till såväl daglig kompetensutveckling, t.ex. pedagogiska samtal i personalrummet, som en mer långsiktig kompetenshöjning. En god och lättillgänglig facklitteratur behövs som en stimulans och kunskapskälla för lärarna. I en för lärarna stimulerande skolmiljö ges förutsättningar att de kommer att skapa en positiv inlärningsmiljö för eleverna. När det gäller lärares kompetensutveckling har erfarna och oerfarna lärare olika behov av utbildning.

Och det är samtidigt inte mystiskt eller för allt i världen inte, som jag sa förut, en personlighetsegenskap. Det går att lära sig och det är utlärt av dem som kan det. De är inte födda med det.

(Psykolog)

”Jag kan”-känsla

För att utveckla läs- och skrivinläringen framhåller forskarna vikten av att elever upplever ”jag-kan-känslan”. Det kan de göra genom att få visa kunskaper de är bra på. Därifrån går det att bygga vidare och närma sig de svagheter som behöver tränas. Lärare måste kunna visa eleverna en positiv utveckling samtidigt som eleverna måste bli medvetna om både sina styrkor och svagheter.

Det är svårt. Vi pratar sällan om den svårigheten, tycker jag. Alltid faller man i fällan av att bara vara god eller att man bara ser problem. Jag tycker att det är svårt. Det är allmänmänskligt svårt. Jag tycker om dig för det, men gillar dig inte för det. Jag saknar någonting i vår skola och vår läroplan som handlar om skolans skyldighet att ge alla elever en positiv

utveckling. Var det så att det stod i skollagen så man skulle ha en bas att utvärdera på en annan ledd för att visa att "du har faktiskt blivit väldigt mycket bättre på det här" i stället för att säga att "du är fortfarande sämst i klassen."

(Pedagog)

Om det är läs och skriv eller vad det än är så tycker jag att ... man också måste vara realistisk och tala om att här är det inte bra.

(Pedagog)

I samspelet mellan lärare och elev utvecklas elevens känsla av att känna sig kompetent eller inte. Utvecklingen i denna process påverkas av den rådande atmosfären.

"Fokusera på starka sidor."

(Språkvetare)

De specialpedagogiska insatserna kräver en medveten pedagogik som genom elevens styrkor och goda förmågor har siktet inställt på kompen- sation/träning av svaga förmågor t.ex. läs- och skrivsvårigheter. Fors- karna anser att lärare behöver vara kreativa i sin undervisning för att på olika sätt stimulera eleverna och få dem att känna sig kompetenta.

... att man går runt problemet men så småningom kommer man in genom de styrkorna, så har man bokband och lyssnar till eller man går andra vägar – man sjunger t ex och har text till eller bygger på det som är deras styrka. Så kan man få dem att närma sig det här som är deras svaghet.

(Språkvetare)

Individualiseringen blir särskilt betydelsefullt för elever som är i behov av stöd i exempelvis läsning och skrivning. Eleverna ges då möjlighet att utveckla strategier som bygger på lyckade inlärningserfarenheter.

Sen tror jag på att hitta individanpassade och i viss utsträckning alternati- va vägar, dvs. åtminstone börja med att spela på det som varje individ är bra på. Därmed inte sagt att man ska strunta i att träna fonologisk med- vetenhet på de barn som inte har det och tycker att det är jättetråkigt, men låta dem känna att de är bra på någonting också och försöka lura in dem på att höja de svaga bitarna också den vägen.

(Språkvetare)

Lärare måste genomföra kvalitativt annorlunda pedagogiska insatser som har som mål att framkalla lust att läsa och som ger utrymme för att bygga på individens personliga intressen och strategier. Det kan då kännas meningsfullt för elever att lägga energi på lästräningen.

Det andra spåret var bara att hitta olika texter som får dem på G, där innehållet var så lockande att de inte kunde hålla sig ifrån det. /.../ lusten att läsa är viktig att ta vara på

(Pedagog)

Forskare menar, att barn som vuxit upp med en omgivning, föräldrar – förskola, som visat dem på att det är roligt att läsa, kan bli mer motiverade att framhärda i sina ansträngningar att lära sig läsa, trots svårigheter de kan möta.

Växer man upp med mycket språklig stimulans, språklig aktivitet, kanske diskussioner kring språk och får ett intresse för det, är det klart att det påverkar en annan språklig aktivitet såsom läsning och skrivning. Det är någonting som jag ser som väldigt mycket kärnan i läs och skriv.

Man måste få känna att det är kul. Det måste gälla från barn – /.../– till universitetsstudenter.

(Språkvetare)

...annars tror jag väldigt mycket på andra typer av kompensatoriska hjälpmedel, som att utgå från det barnet är bra på och använda de förmågorna även i det här sammanhanget. Därför vill jag betona att den allra viktigaste inlärningsfaktorn är själva eleverna och elevernas egna förmågor och att de får lust att ta till vara det som de är intresserade av.

(Språkvetare)

FOTNOT & NOTERINGAR

⁶ För att generellt kunna klara av svårigheter i tillvaron menar Antonovsky, en medicinsk sociolog, att problem man möter måste kännas begripliga, att man kan hantera dem och att det är meningsfullt att satsa engagemang och energi på dem (Antonovsky, 1991). Läraren måste ha förmåga att vara inkännande och kunna uppmärksamma hur eleven signalerar sina problem (Frost, 2002; Høien & Lundberg, 2001.).

Elever som har svårigheter med läsning och skrivning måste få stöd i skolan så att de förstår problemen, så att de vet hur de ska göra för att komma vidare och så att de känner att det är meningsfullt att träna på att läsa och skriva.⁶

...om man skaffar sig en allsidig bild av elevens svårigheter och bakgrunds-faktorerna, kan man ändå få ett gott underlag för vidare åtgärder... Ett grundläggande krav för inläring är att eleverna måste känna det meningsfullt att träna sina svaga förmågor.

(Språkvetare)

”Jag hävdar med en galnings envishet ändå att också de, alltså den tid de har i skolan den måste vara meningsfull.”

(Språkvetare)

Och det som jag kommer att återkomma till när det gäller åtgärderna sen är att jag tror att det är det metakognitiva perspektivet, där eleven... där man plockat fram den erfarenhetsgrundade kunskap, ofta omedveten men dock kunskap som eleven har om sitt eget problem, att man försöker plocka fram den, tydliggöra den både för sig själv och för eleven och att man själv också bidrar med information till eleven om det man själv vet om de här processerna och det här problemet och att man tillsammans försöker hitta ett sätt att få eleven att både bygga på sina starka sidor och träna de svaga.”

(Pedagog)

Lyckade inlärningserfarenheter kan ge stimulans för fortsatt träning och utmaningar. Med kompenserande hjälpmedel kan eleven få en känsla av att överträffa sin egen förmåga.

Bygga upp en lååång rad lyckade inlärningstillfällen och få bort den där bilden av att ”jag är misslyckad, jag kan inte”.. att varje gång man har träffat eleven så ska eleven gå därifrån och vara glad i hjärtat och tycka att ” ... det gick bra, nu har jag lärt mig något nytt”

(Ped.)

... få eleven att känna att ”jag går framåt”, att det händer saker.

(Pedagog)

Lärare, som medvetet arbetar med elevers läs- och skrivutveckling medverkar till att uppmuntra och skapa en skolmiljö där elever provar olika lösningar och uttryckssätt.

Jag är en varm vän av kompensation. Jag ser ingen som helst anledning att man ska säga att den här personen aldrig kommer att lära sig om du kompenserar, så ta bort hjälpmedlen och låt dem kämpa, för att uttrycka det väldigt drastiskt. Jag tror på en kombination av kompensation och träning, men kompensationen leder väldigt ofta till att du känner att ”jag kan” och utan känslan av att ”jag kan” så är träningen rätt så meningslös. Det är min bestämda uppfattning.

(Språkvetare)

Det kan vara ett mål i sig att träna elever att ta risker för, att när något lyckas, erfara känslan av framgång och ”jag kan”. För elever i behov av stöd kan framgångskänslan få näring genom att delta i ”lyckade” uppgifter.

... det måste finnas lite utmaningar. Jag tänker på att bygga upp självförtroendet. Det har ju med detta att göra också, för att om de upptäcker att de klarar av vissa saker och de också märker att det blir svårare för varje gång och de klarar av det steget och det steget, då hjälper ju det dem framåt. /.../... att man måste ta risker. Om man inte tar några risker då vinner man ingenting

(Pedagog)

”Jag kan”-känslan då det gäller läsförmågan är i många fall kopplad till den självbild elever utvecklar.⁷ Elevens självbild speglar delvis den värld hon/han lever i. Självbilden bygger vi upp under våra liv. Redan före skolåldern har vi en ”Jag själv bild”. Självbilden förändras i takt med nya insikter om jaget.⁸ Omgivningens attityd och uppmärksamhet vägs in i den egna uppfattningen och egna synen på självbilden.

... kan hända i 3-an 4-an... när de är på väg att ge upp. Eller som gamla dyslektiker ibland berättat att först var det bara läsningen och stavningen, sen blev det mer och mer av skolämnena. Till slut så drabbade det gympan och slöjden också, att de blev värdelösa. Då kan det vara bra med sådana här övningar som är lätta att koncentrera sig på och lätta att se vad du får för resultat.

(Psykolog)

Det betygssystem som råder i svensk skola visar inte de kunskapsframsteg som elever gjort från en tidpunkt till en annan, utan endast den nivå eleven uppnått. I ett specialpedagogiskt perspektiv uppkommer en motsättning mellan en utvärdering genom traditionella betyg och utvecklingen av en positiv självbild.

”Du är faktiskt fortfarande icke godkänd. Du har jobbat som en råtta men du är icke godkänd. /.../ jag skriver gärna ett brev om hur mycket du har lärt dig”

(Pedagog)

Elever som har problem med läsning och skrivning kan av naturliga skäl tröttna på att medvetet träna sina svaga förmågor. Dessa borde kunna

FOTNOT & NOTERINGAR

⁷ Skolan - lärarna måste ha kunskaper för att förstå hur elevernas självbild påverkas av skolans bemötande (Snow m. fl., 1998; Westling Allodi, 2002a; 2002b). Taube (2004) menar att en individs självuppfattning utvecklas genom och av karaktären på bemötandet från omgivningen. Den atmosfär som genom lärares inverkan råder i klassrummet – skolan påverkar utvecklingen av självbilden i positiv eller negativ riktning. Det blir viktigt när värderingar kommer från för individen betydelsefulla personer.

⁸ I tonåren accelererar frågor som Vem är jag? Hur uppfattar omgivningen mig? Duger jag? Problem med läsförmågan kan resultera i en uppgivenhet och en försämrad självbild ju högre upp i åldrarna eleverna kommer (Persson, 1994).

komma i skymundan och ändå tränas om ett intresse får komma i fokus. Ett intresse kan visa andra förmågor och kunskaper än att läsa och skriva. Det kan i bästa fall motivera eleven att vilja träna sina förmågor och därmed öka kunskaperna inom ett specifikt område. I ett sådant sammanhang kan man anta att det förekommer inslag av såväl läsning som skrivning som då tränas, men med andra förtecken.

Ja, motivationen, självbilden, en massa positiva saker, om det fungerar bra samtidigt som du faktiskt läser och skriver mängdmässigt mer. Det är mängdträning som slår igenom, men du gör det därför att du ska läsa det där stycket eller skriva den där grejen, men du skriver inte för att du tränar läsning, du skriver inte för att träna stavning utan du skriver för att du ska skriva ett alster, en grej, och du ska läsa något, om inte annat för att du ska lära dig något, och i själva verket läser du mer. Denna effekt har vi inte riktigt, tycker jag, fattat än.

Ja, och sen finns det en massa andra såna här olika mekanismer, lite grand av det som Karin Taube brukar ta upp för att upprätthålla självbilden. Det är den inre kompensationen och när det gäller den yttre kompensationen så delar jag upp den i två spår, där det ena är förhållningssättet, alltså vi omkring - det kan vara föräldrar, kompisar, men kanske i första hand lärarnas förhållningssätt.

(Psykolog)

Tid för läs- och skrivinläring

En förutsättning för att läs- och skrivsvårigheter ska kunna övervinnas är att det ges tid för att befästa kunskaper. Man måste ägna tid åt läsning för att bli duktig på att läsa. Elever som har problem med läsförmågan bör ha tid att genomföra specifika läsövningar som utvecklar förmågan.⁹

Jag tror att det är en viktig faktor i skolan att man ägnar läsandet och skrivandet tid. Jag är övertygad om att ska man bli duktig på att läsa så måste man ägna tid åt läsning och då är det specifika läsövningar som måste genomföras för att man ska utveckla den förmågan.

(Psykolog)

Det finns en stor variation bland elever i förmågan att läsa och skriva. En mycket liten grupp har särskilda problem och halkar efter sina klasskamrater. De behöver tid för att kunna repetera och befästa sina kunskaper.

FOTNOT & NOTERINGAR

⁹ Erfarenheten har visat att daglig träning ger effekt (Frost, 2002).

Den gruppen är i så fall ytterst ytterst liten. Under min tid som lärare hade man det vi då kallade för hjälpklass elever. Det fanns naturligtvis elever som hade oerhört svårt men bara de fick möjlighet att om och om igen repetera, om och om igen och se och få tid på sig /.../ Jag har inte stött på något hopplöst fall. Inga obotliga dyslektiker utan...
Ja, de behöver mer tid på sig för att minnas, eller behöver repetera ett bokstavsljud mera eller längre tid för att befästa det och bli säkra.

(Pedagog)

Det krävs att läraren i samråd med eleven kan bedöma hur tiden används och hur man mest effektivt använder tiden för att det ska ske en utveckling i läsförmågan. Metoden att ”vänta och se” är inte försvarbar.¹⁰

Man säger: ”Det kommer nog. Ge honom tid.” De är klart att man ska göra det också ibland, men inte jämt. Man ska säga att ”jag tycker att man borde kunna lite bättre här och jag förstår inte vad det beror på men vi får jobba på det. Har du något förslag?” ”Har jag något förslag?” Att man också pratar med barnen i god tid om att ”du är himla bra på det här men det här är du inte så himla bra på”. Det här har jag skrivit om som speciallärarens dilemma /.../ Det var så förskräckligt. Här jobbade mina klinikbarn som de aldrig hade jobbat förut. De slet och de stretade på och de drog linjalen under svaren och de hade sig och ansträngde sig och de tog t o m hem ibland små läxor. Sen i slutet av 9:an – det var på den tiden vi hade standardprov – så sa jag att ”du har jobbat som en häst och lärt dig vansinnigt mycket men du tillhör de 2 procenten dingaste i Sverige. Sorry.”

(Pedagog)

Bestående läs- och skrivsvårigheter högre upp i åldrarna måste beaktas ur ett jämlikhetsperspektiv så att elever med sådana problem får möjlighet att visa sina kunskaper utan att funktionshindret är i vägen.

Det kan handla om att man på de högre stadierna, där det kan vara aktuellt och likadant på högskolan, fixa längre skrivtid. Muntliga tentamen ibland.

(Pedagog)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁰ Istället för att avvakta att läsinlärningen kommer igång måste lärare vara offensiva och tidigt skapa möjligheter till träning (Frost, 2002).

SAMMANFATTNING

Kort sammanfattning av läsforskares syn på specialpedagogiska insatser till elever med läs- och skrivsvårigheter

Grundläggande krav är att läraren ska:

- Fokusera problemområdet.
- Finna och utnyttja elevens starka sidor.
- Bygga kunskaper från elevens befintliga kunskapsnivå.
- Vara kunnig i olika läsinlärningsmetoder.
- Ha både didaktiska och teoretiska kunskaper om läs- och skrivinlärning/utveckling.
- Lärare med specialpedagogisk kompetens ska arbeta direkt med elever som har specifika svårigheter.

Grundläggande förutsättningar är att:

- Läraren har insikt i att han/hon är en viktig person och medmänniska.
- Läraren har insikt i att han/hon kan underbygga en jag-kan-känsla hos eleverna.
- Läraren kan framkalla lust att läsa.
- Läraren kan se helheten i elevernas situation.
- Läraren ger eleverna den tid de behöver för att träna och befästa läs- och skrivkunskaper.

SPECIALPEDAGOGISKA ARBETSSÄTT

De intervjuade forskarna beskriver specialpedagogiska arbetssätt som är effektiva då det gäller att utveckla läs- och skrivförmågan hos elever i svårigheter. Arbetssätten berör framförallt läs- och skrivundervisningen, som även kan genomföras och tränas med hjälp av datorstöd. Elever i behov av stöd är beroende av det arbetssätt som läromedlen bygger på. Specialpedagogiskt arbetssätt förutsätter uppföljning och kontroll av kunskaper samt att kunskaper tränas och befästs. Elever utvecklar mer eller mindre effektiva strategier för att lära beroende på den undervisning de möter.

Läs- och skrivundervisning

Det krävs teoretiska kunskaper hos lärare om läs- och skrivprocessen för att kunna upptäcka och ringa in områden elever och lärare måste arbeta med så att elevens läs- och skrivförmåga utvecklas.¹¹

Några undersökningar har pekat på att svaga barn eller barn som möjligen utvecklar svårigheter, för dem är mer fonologiskt inriktad läsinlärningsmetod bättre.

(Psykolog)

Det har tidigare nämnts att tillräckligt med tid tillhör grundläggande förutsättningar för elever i behov av specialpedagogiskt stöd. Arbetssättet måste anpassas för varje elev i fråga om intensitet och tidsomfattning för insatserna.

Använder man LTG-metoden (Läsinlärning på Talets Grund) men man gör det bara 5 minuter i veckan så leder inte det till några revolutionerande resultat, men använder man den metoden flera timmar i veckan /.../ så tror jag att man når goda resultat. Det är mer en fråga om tid och en förmåga att kunna differentiera stödet. Tittar man på svaga elever så är vår erfarenhet att väldigt många skolor som inte lyckas så där väldigt bra, kör samma metod på alla.

(Psykolog)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹¹ Det måste pågå en kommunikation mellan lärare och elev om elevens läsning och skrivning (Frost, 2002).

Lärare, som med hjälp av olika arbetssätt kan förmå elever att uthålligt träna sina färdigheter, kan antas arbeta mer effektivt än sådana som har en mer ensidig undervisning. Ett effektivt arbetssätt kan innebära att

läraren leder och styr den träning som eleverna behöver samtidigt som de erbjuder en stimulans som framkallar lust att läsa och skriva.

Då är det ju långsam progression, väldig lyhördhet, väldig känslighet hos pedagogen för hur stora eller små steg man kan ta. Massor med uppmuntran. Är det så att trots en sån här långsam progression och massor med uppmuntran och mycket repetition /.../ om det ändå visar sig att elever har väldigt svårt att komma ur sina problem, då får man lära dem att bli väldigt bra på att använda kompensatoriska hjälpmedel. Då finns det vissa tecken som tyder på att den här användningen av datorer är så stimulerande i sig att det kan få eleven att orka hålla på att öva länge.

... men sen tror jag också på... parallellt med det här... och det har jag faktiskt fått från Sigrid Madison, den här gamla damen som är över 80. Jag pratade med henne en gång och hon sa att "jag kör 2 spår - det ena spåret är den här långsamma progressionen och successivt och små steg och lyckade inläringstillfällen och övning, träning" /.../ Men hon försökte naturligtvis göra det så attraktivt som möjligt för dem. Det andra spåret var bara att hitta olika texter som kunde få dem på G, där innehållet var så lockande att de inte kunde hålla sig ifrån det. Hon jobbar i och för sig med gymnasieelever men det är min övertygelse att det finns böcker som passar varenda människa, liten eller stor.

Det räcker inte med...alltså de roliga böckerna, de som har ett sånt lockande innehåll som kan få ungarna att läsa bara för att... lusten att läsa är viktig att ta vara på. Man behöver bägge spåren och det sa hon till mig när jag gick på speciallärarutbildningen 76-77. Jag tycker att det håller än. De där två spåren.

(Pedagog)

Läraren måste kunna bedöma en elevs förmågor/begåvning för att ge relevant undervisning på lämplig nivå i läsning och skrivning.

... om barns allmänintelligens relativt deras läs- och skrivsvårigheter och om man dessutom tittar på matte och engelska, vilket var lite din utgångspunkt för den här undersökningen, så kan man mycket väl tänka sig att barn med olika intelligensprofiler i sin tur har olika problem med de här områdena, och det är fullt rimligt att tro, och att åtminstone ett barn med en hög intelligensprofil och läs- och skrivsvårigheter kanske

ska ha en annan pedagogik än barnet med en annan begåvningsprofil helt enkelt.

(Språkvetare)

Lärarens specialpedagogiska arbetssätt ska medvetet utgå från individens kunskapsnivå i läs- och skrivförmåga för att stimulera eleven till nya nivåer.¹²

Alla behöver ju utmaningar, men utmaningarna måste ju ligga på olika nivåer för olika elever. Jo, det är det det handlar om och det är svårt. Det är jättesvårt.

(Pedagog)

Det kan vara en tillfällighet vilken undervisning en elev möter. Det är nödvändigt att lärare har kunskap om olika problemområden som kan vara orsak till att elever får läs- och skrivsvårigheter. Det bör då vara möjligt att erbjuda adekvat stöd som kan kompensera eller underlätta svårigheterna.

Man lyckas hitta någon fonologisk störning eller vad du vill hitta för någonting och då skulle du kunna kompensera det och inte få några större problem, inte så stora problem så att det blir ett jättebekymmer, ... men det kan mycket väl hända att du möter fel undervisning, /.../ ... så kan det bli jätteproblem av det. Det är det ena. Där kan man tänka sig att det finns både biologiska orsaker och sen interaktion av det för att få en bra start i skolan.

(Språkvetare)

Specialpedagogiska arbetssätt måste ha en läs- och skrivpedagogik som har ett innehåll som är begripligt och meningsfullt.

Jag tror att väldigt många barn inte lär sig läsa och skriva av det skälet att de tillfällen då det ska läras, formaliseras fram på ett ganska innehållslöst och för den enskilda eleven intresselöst sätt. Jag tror att det är en springande punkt detta, att vi har antagligen en läs- och en skrivpedagogik som går på tomme, som vi säger här nere. Den går på tomgång. Det finns inget innehåll i den väldigt ofta. Det är något osunt. Jag tror att det finns en sådan pedagogik ute i våra stugor idag som är problematisk.

FOTNOT & NOTERINGAR

¹² En progression ska sättas igång och bli synlig för såväl lärare som för elev. Undervisningen måste utformas så att den upplevs som sammanhängande (Frost, 2002). Korta arbetspass håller elevens uppmärksamhet uppe.

Jag hävdar med en galnings envishet ändå att också de, alltså den tid de har i skolan den måste vara meningsfull och jag tror att man... den här meningsfullheten kopplad till en utveckling av deras bristande förmåga att läsa och skriva, den måste vi... Alltså, vi måste alltså etablera den typen av läroprocesser där man parallellt med den här språkliga utvecklingen också driver fram en innehållslig, en kunskapsutveckling av ett eller annat.

(Språkvetare)

Läsutvecklingen går i olika hastighet vid olika åldrar.

Jag skulle göra på exakt samma sätt som man gör med nybörjarundervisning. Det är samma principer. Det är samma sak man har att lära sig oavsett om man är 7 år eller 97. Om man nu inte behärskar den där färdigheten så har man samma sak att lära sig. Precis, oavsett ålder, så måste man börja från början för att försäkra sig om att eleven kan det. Däremot går de här diagnoserna rasande snabbt ibland för äldre elever i början, därför att de klarar redan de mest grundläggande basala färdigheterna och sen får man lägga ner mera tid längre fram, medan det hos nybörjare är ungefär samma.

(Psykolog)

Undervisningen kan avgränsas till endast en läsinlärningsmetod, men en kombination av olika metoder är en mer effektiv väg för att öka en elevs läs- och skrivförmåga. Lärare måste vara kunniga i olika ”läsinlärningsmetoder” som har skilda utgångspunkter.¹³

... jag tycker är viktigt är att man igen inte får stirra sig för blind på metoder. Det finns en metoddiskussion som jag ibland kan tycka är lite olycklig. Du tog själv upp det här, tidigare när vi pratade om Maja Witting och motståndet mot Wittingmetoden. Jag tycker att det är viktigt att man i lärarutbildningen får lära sig och bli djupt förtrogen med alla de existerande metoder som finns att lära barn att läsa. Man ska inte kunna en, man ska kunna alla.

(Språkvetare)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹³ Lärare som är trygga i sin lärarroll är ofta inte bundna till ett bestämt lässystem (Frost, 2002)

Att skolor producerar läs- och skrivsvårigheter är jag säker på. Det finns ett antal barn som kommer att lära sig läsa, som klarar nästan vad som helst, som kan bli utsatta för nästan vad som helst men kan lära sig läsa och skriva i alla fall. Sen finns det ett stort antal barn som är beroende

av en god start och bra pedagogik och lugn inlärningsmiljö. ... jag tror att lärares metodval spelar roll.

(Språkvetare)

I såväl Witting-metoden som Läsinläring på Talets Grund (LTG) finns strukturer som innebär en bestämd arbetsgång. Flera sinnen aktiveras i läsinlärningsprocessen.

.. man uppfattar ju ofta lite fel tror jag om Witting-metoden, därför att man uppfattar den som 100% fonologisk medan jag menar att den avlyssningskrivning som Witting-metoden egentligen är, är just den här mångfacetterade sinnesträningen där det första handlar om ett aktivt lyssnande och det andra handlar om artikulation. Sen handlar det om att återuppväcka det auditiva minnet av det man själv har hört och uttalat. Att göra en paus så att korttidsminnet tvingas att starta den här processen på nytt, att plocka fram "vad var det jag alldeles nyss hörde och sa?" och skapa den bilden där och sen går jag över till tecknet och då handlar det om att väldigt medvetet och tydligt med utnyttjande av både handmotorik och visuell kanal koppla tecknet till detta språkljud som jag har haft.

Jag är inte säker på att man kan få fram processmönster som ser likadana ut från individ till individ, i varje fall inte på det sättet att de blir ett lämpligt underlag för skilda pedagogiska program.

...jag brukar ju allmänt när det gäller läs- och skrivsvårigheter och även läs- och skrivinläring referera till Ingvar Lundberg. När det gäller läs- och skrivsvårigheter blir det Höien-Lundberg (2001). Jag tycker också, när det gäller läsinläring, även om det inte är kopplat till läs- och skrivsvårigheter, att Ingvars Språk och Läsning från 1980 står sig bra. Maja Wittings "Metod för läs- och skrivinläring" har betytt mycket för mitt sätt att uppfatta de här sakerna också.

Det som också är vanligt med omlärningseleverna på Witting-metoden är att de flinar och säger att "det här ordet finns inte men man skulle kunna göra ett ord så här för så ser svenska ord ut och innebörden skulle kunna vara den här". Det är mycket mera värt ur läsförståelsesympunkt än att jag har en väldigt enkel meningsbyggnad som de förstår för att traggla sig igenom

Ulrika Leimar talade om saker som var väldigt lika fonologisk medvetenhetsträning./../ Och hon sa dessutom att man behöver egentligen ha lärt sig den gamla läsinlärningsmetodiken först innan man går över i det här. Nu kan jag säga att det som vi rätt ofta har nu är att det kommer lärare som har jobbat med LTG och som blir de allra bästa Witting-lärarna, därför att de har sett att de behövde en typ av struktur och styrning som fanns i Witting-metoden, men de kan också hantera det här fria kreativa momentet på ett väldigt bra sätt.

Jag tror att Witting-metoden i dagsläget är ganska lagom för det är en kraft, har respekt på väldigt många håll...

(Pedagog)

Elevers läs- och skrivproblem kan uppkomma av olika orsaker. En orsak kan vara avsaknad av kontinuitet och struktur i undervisningen.¹⁴ För elven kan en obegriplig undervisning i läsinlärning leda till osäkerhet i avkodningen och svårighet att förstå innehållet i texten.

Man kan tänka sig många skäl där också. Det kan finnas en kompetent och duktig lärare, men det kan vara så att eleven själv har ryckts upp ur klass efter klass och kanske bytt språk vid 7 års ålder eller vad det kan vara.

Eller att undervisningen inte har varit strukturell och sekventiellt uppbyggd så att de inte har förstått, de har inte tagit till sig... Jag brukar säga så här att elever med svårigheter måste få påvisat för sig vad de håller på att lära sig. Jag tycker att svagpresterande elever över huvud taget kan i skolan många gånger ha problem med att de sitter och arbetar med någonting som de inte egentligen vet vad det handlar om. De vet inte vad de håller på att lära sig. De fattar inte vad det går ut på, så de behöver en lärare som visar vad de håller på att lära sig. De behöver tid att befästa. De behöver både lotsning och strukturering och handledning. Jag tror tyvärr att det är många läs- och skrivsvaga elever där undervisningen har gått dem förbi, därför att de har inte hunnit med... Det har gått för snabbt fram för dem och de har inte hunnit utveckla sina färdigheter p g a att det har gått för snabbt fram s a s i processen och de har inte hunnit inse vad det är de håller på med.

Jag tycker att det är väldigt sällan som man stöter på elever där det är så tungt att man säger att det skulle vara hopplöst eller... Nej.

(Pedagog)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁴ Utveckling sker i kontinuerliga stabila miljöer (Bronfenbrenner & Ceci, 1994). Att ofta byta skola eller lärare kan vara hindrande för inläringen (Frost, 2002).

Elever som har svårigheter med att lära sig läsa behöver en strukturerad undervisning. Lärarens stöd ska ge eleven möjligheter att hantera och förstå sina svårigheter.

Jag har en modell för det här när jag pratar om kompensation.. /.../ ..jag pratar om inre kompensation och yttre kompensation. /.../ Inre kompensation för mig är olika former av coping-mekanismer

Det skrivs ju faktiskt också flera rader i den här kvalitetsgranskningsboken om eget arbete, alltså detta att ungar ska liksom forska själva och söka sin egen information. Det är totalt kontraindicerat för den här gruppen, naturligtvis, framför allt om de ska söka information själva med hjälp av att läsa information. Däremot om de söker på nätet eller med ljud till eller vad det nu är, alltså med kompensatoriska hjälpmedel, så kanske det är ett sätt.

Jag tror att för den gruppen kanske, det vet man ju inte, men man pratar om att 20% kan ha lite svårigheter och för dem blir pedagogiken viktig. För de andra 80% spelar det inte så himla stor roll hur det är. Man kan må mer eller mindre bra men man lär sig läsa.

(Psykolog)

”En-till-en-undervisning” är ett annat exempel på ett strukturerat arbetsätt som flera forskare framhåller som en effektiv insats för elever som har problem med sin läsinlärning.¹⁵ Träning av fonologiska kunskaper är en viktig del för läsinlärningen.

Om man sammanfattar den forskning som har funnitsså ska man säga att en-till-en-undervisning med ett strukturerat material och som är teoribunden så finns en slags teori som gör att det blir en struktur en-till-en och med fonologi inbyggd i systemet, alltså någon slags fonologisk koppling mellan ljudsystemet och skriftspråksystemet. De tre faktorerna har visat sig punkt efter punkt, eller en massa studier sammanfattande de tre viktiga... Man har t ex Reading Recovery med de tre... Reading Recovery uppfyller faktiskt två av dem, men det visade sig att så fort man klämde till med den tredje också, fonologin, då blir det mycket bättre med en gång. Det finns en del studier om det. Jag läste för bara ett tag sen om att det kanske inte alltid är nödvändigt utan man kan ha grupper under förutsättning att de är ganska homogena.

(Psykolog)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁵ En-till-en-undervisning med tre till fem träningstillfällen i veckan har med framgång provats för yngre elever (Snow, m.fl., 1998).

För elever som har koncentrationsproblem kan en strukturerad en-till-en undervisning vara vägen för att underlätta läs- och skrivinläringen.¹⁶ Den kan bli mer effektiv om den sker i en ostörd miljö. Att invänta så kallad ”läsmognad” hos en elev är ingen framkomlig väg för att utveckla läsförmåga.

Att... //elever med koncentrationssvårigheter//... har läs- och skrivsvårigheter är helt klart. De har också en mängd andra skolsvårigheter. Svårigheter med allt möjligt så länge de inte får en en-till-en- undervisning, en strukturerad skoldag. Struktur är A och O för dem som har den här typen av problem. Och med det kan de lära sig mycket. Man ser ju också att många ADHD-fall blir bättre som vuxna. Man brukar säga att de växer till sig, vilket är ett grymt sätt att uttrycka det hela.

Jag har enormt svårt att ta till mig och förstå den här synpunkten som många har om stigmatisering, därför att i alla intervjuer jag har sett av gamla dyslektiker har de uttryckt hur skönt och tryggt och underbart det har varit att komma iväg från klassen till den här läraren som de har haft förmånen att ha och hur bra och befrämjande det är. Det är andra än barnen och familjerna själva som talar om stigmatiseringseffekter här. Inte ungarna i klassen och inte de barn det gäller och det är inte barnens föräldrar heller./.../ Jag har aldrig under de här åren upplevt någon som har sagt att ”sen hade vi det här stigmatiseringsproblemet” att ”mina klasskamrater retade mig för att jag gick bort”. Så är det inte.

Den viktigaste ogynnsamma faktorn tror jag är tron på en mognadsfaktor. Att vänta och se. En vänta-och-se-attityd.

(Språkvetare)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁶ Många elever behöver en lärare som ger direkt vägledning, förklarar, pekar ut, fäster uppmärksamheten och hjälper till att upprätthålla intresset och koncentrationen (Høien & Lundberg, 2001).

¹⁷ De som har de största svårigheterna har rätt till undervisning av lärare som har kunskaper som kan förebygga att ytterligare svårigheter utvecklas (Snow, m.fl., 1998).

Elever som är i behov av stöd i läs- och skrivinläring måste få undervisning av lärare som är experter.¹⁷

Men det ska också finnas expertis på skolan som kan jobba med de här eleverna.

(Pedagog)

Högläsning för barn är också viktigt i skolan, högt upp i skolåren Enskild högläsning (eleven läser för läraren) är en viktig ingrediens i bra pedagogik. En-till-en-situationer nödvändiga.

(Psykolog)

En-till-en-träning är en väldigt viktig typ av träning som är väl dokumenterad. Vi har också metodiken som jag har slagit ett slag för flera gånger och själv provat och det är upprepad läsning.

Det innebär att man läser ett avsnitt eller låter eleven läsa ett avsnitt högt. Sen registrerar man både den tid det tar att läsa det här avsnittet och hur många fel man gör. Låt oss säga att man har en text på 200 ord och så gör man 25-30 fel. Det är inget ovanligt vid en krävande text. Då noterar vi det i ett diagram och ritar en fin stolpe med 30 fel. Sen kan vi göra ett annat diagram med den tid det tog, men vi kan börja med felen först. Då brukar jag säga: "En slalomåkare behöver åka många gånger i en backe innan det blir alldeles felfritt och bra, så nu ska vi vara slalomåkare i den här backen." Sen kör vi den här en gång till och vi registrerar och ritar tillsammans, snyggt och prydligt, och då blev det kanske inte 30 fel den här gången, utan bara 28 eller 25. Så fortsätter man så där och kör i den här backen 7-8-9-10 gånger och då är man nere på 0 fel. Samtidigt har farten ökat så det går mycket snabbare att läsa det här och till slut kan man stycket närmast utantill. Nu har vi fått en väldigt snygg kurva, sjunkande felmängd och sjunkande tid. Nu gör vi om det med ett nytt stycke från samma textmassa - det kan vara Emil eller vad som helst - samma svårighetsgrad, lika långt avsnitt. Vi kör 10 gånger nu också. Samma fina kurva får vi igen. Så gör vi det där gång efter gång och när vi har kört 10 sådana här gånger - 10 texter 10 gånger - har de läst 100 gånger för en. Vi har dokumentationen i form av kurvor. Sen gör vi vår slutkurva: Första gången du läste första texten hade du 30 fel. Första gången du läste andra texten hade du kanske 35 fel. Första gången du läste tredje texten, första gången du läste fjärde texten, första gången du läste femte texten till första gången du läste tionde texten, kommer man att se en genuin förbättring. Alla får en genuin förbättring. Du har ju inte upprepat... Det är första gången du läser den, men ändå har du blivit bättre. Du vinner för det första det förhållandet att du får en större dos av övning än vad du någonsin har fått på motsvarande tid tidigare. Det andra är att du får en väldigt tydlig visuell feedback på framsteg och få uppleva att du blir bättre och att det lönar sig att anstränga sig, det lönar sig att öva, dramatiskt tydligt. Det tredje är att läraren får ett enormt fint diagnostiskt underlag. Han/hon ser ju vilka fel som blir vidhängande. Vilka blir man inte av med? Ännu vi den tionde genomläsningen finns det kvar ibland feltyper som återkommer. Då har du ett underlag för att göra någonting med det här. Det är tydligen en stötesten för den här eleven. Man får fundera över om det har att göra med

syntaxen, konsonantkluster, är det ett lågfrekvent ord eller vad är det för någonting som gör att man snubblar på det här? Sen den där känslan av att "jag också långsiktigt blir bättre". Det här handlar om att också öva automatiseringen, för det är något som inte alls får den uppmärksamhet det borde få.

(Psykolog)

Det finns inga generella undervisningssätt. Det gäller för läraren att anpassa undervisningen till situation och rådande förhållanden. Elevens kunskapsutveckling påverkas inte bara av innehållet i undervisningen utan även av gemenskap och atmosfär i gruppen (se sid. 6).¹⁸

I vissa skeden tror jag att individuell undervisning är det enda, och särskilt tror jag det för lite äldre barn när de här problemen verkligen är manifesta. Då handlar det ju ofta om att börja om från början, som Maja Witting, /.../ Det bästa är i så fall att de får sitta en och en, men sen finns det andra skeden där jag tror att det kan vara bra att de är några stycken och att de får lite stöd av varandra, även om de inte ens jobbar med samma saker, men att de bara finns i en grupp gör att de känner sig lite tryggare.

(Psykolog)

Teknik med stort T finns inte. Ja, och metoden metoden. Ha mycket, ha många, ha smörgåsbord! Oh! Jaa. Och lyssna och para ihop. /.../ Vad var det för teknik? Det är ingen teknik. Det är ett sätt att vara. Så tror jag att det är, med läs och skriv och med andra specialpedagogiker. Det finns inga genvägar. Jag kan inga genvägar.

(Pedagog)

Lärare som arbetar med elever i de tidigare årskurserna i grundskolan måste ha kunskaper så att de tidigt upptäcker elever som har problem med läs- och skrivinläringen. Det är förödande att invänta någon så kallad "läsmognad" eftersom dessa barn i regel behöver mer tid för att komma igång med sin läsinläring

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁸ Lärares val av arbetssätt påverkar samspelet eleverna sinsemellan och mellan lärare och elever (Frost, 2002).

Jag tycker att man kan se väldigt tidigt när elever har problem som är så grava att...Eller om man säger så här, att man kan se redan vid bokstavsinläringen, tycker jag, elever som man kan misstänka få problem med läsningen. Jag tycker inte att man ska vänta över huvudet, utan när man ser redan där att "här går det tungt och trögt för

eleven” eller “här behöver eleven oändligt mycket tid;” redan då ska man sätta in extraresurser, så att man inte låter tiden gå, utan att man effektiviserar insatserna genom att så tidigt som möjligt ge eleven extra stöd, extra tid till det här för att komma i nivå med kamraterna.

...jag tycker inte att det är angeläget så ofta att man gör någon form av WISC-test eller någonting sånt, men i regel så känner man till eleven, så att ibland kan det vara nödvändigt, men ganska sällan, tycker jag. Vad man behöver göra är att titta på läs- och skrivsvårigheterna i sig, att göra en funktionsanalys. Det tycker jag är det viktiga.

För det första så har jag poängterat att insatsen ska ske så tidigt som möjligt och sen tror jag också att är det grava problem så måste eleven få tillgång till undervisning i en mycket liten grupp och på sin nivå och med insatser som återkommer ganska ofta, därför att det är ju inte snabbt gjort att åtgärda läsproblem eller skrivproblem. Det tar en väldig tid och därför är det av vikt att det här sker ganska koncentrerat och ofta med eleven. Det är klart att det finns program osv som kan vara värdefulla men jag tror att det är undervisningen med läraren som är det mest väsentliga. Det kan inte ersättas av någon teknik. Det ska finnas en mycket kunnig lärare som ser vad eleven behöver och på vilken nivå eleven står. Det är det viktigaste.

(Pedagog)

Då har jag ju ett tyckande som är emot de lärare som viftar bort problemet läs- och skrivsvårigheter så länge de bara syns i tidiga årskurser. En sådan här vänta och se-attityd är inget jag tror på. Jag kan förstå argumenten att man vill akta sig för att hålla på och greja med barn. Jag förstår stämpel-pratet men samtidigt så är det viktigt att jobba med dem som behöver hjälp och börja så tidigt som möjligt.

(Språkvetare)

Det är riskabelt att i lägre åldrar avvakta och invänta en läsutveckling som i sämsta fall uteblir. Man bortser från problematiken med svag läsförmåga. Det leder till ett plötsligt uppvaknande när det i högre åldrar för elever krävs att kunna läsa mer komplicerade texter. En forskare exemplifierar hur ineffektiv undervisning kan gå till.

Hur man arbetar ineffektivt? Jo, då tar man en unge som kommer till första klass och så säger man att “den här ungen ligger lite efter, men

jag har så stor spridning på mina ungar” och sen kommer han till andra klass. ”Ja. Han ligger lite efter. Vi kanske skulle göra någonting.” Så funderar man. Sen kommer man fram till slutet på tvåan: ”Det här är nog en unge som sannolikt ligger lite efter. Vi gör någonting i trean. Vi sätter in lästräning en timme i veckan. Då får han gå från historien och sen får han gå från när de ska diskutera natur. ” Man gör det inom ramen för skoltiden, så man bryter ungens skol- och klasstillhörighet och bryter för specialundervisning en timme i veckan. Sen kommer han tillbaka och man konstaterar att det har inte skett ett skit i slutet av trean. Sen rapporterar man över till fyran och fyran läser det där och säger att ”vi fixar det”. Sen går egentligen hela mellanstadiet och det är en begåvad unge, men med läsinlärningsproblematik. Kompensationsgrejen är att ”då kör vi det utantill”. Sen kommer han upp i sjunde klass och då ska vi för första gången extrahera abstrakt information om texten och då säger det bara ”tjekung”. Då går han rakt in i väggen och då säger man att ”det är pubertetsproblem”. Sen kommer han upp i nian och ska börja gymnasiet och då konstaterar man att den här ungen faktiskt inte kan läsa. Det intressanta är att den ungen inte är ensam. Såg du Skolverkets egen siffra när det gällde de som läste svenska på 5-klassnivå? Jag tror att det var 16%.

(Neurolog)

Internet och datorer i undervisningen

Datorn är användbara redskap inom specialpedagogiska arbetssätt för elever med läs- och skrivproblem. Flera dataprogram har utvecklats för att avhjälpa läs- och skrivsvårigheter¹⁹.

Ja, det kan vara befogat ibland att de får en extra dator till sin hjälp, en bärbar dator, med alla de tillbehör som behövs, med scanning och sånt, och att de äldre eleverna, när det gäller prov, får möjlighet att få proven presenterade muntligt i stället för skriftligt. I de fallen där det inte handlar om ointresse eller sådana andra generella svårigheter så ska de ha samma chans som alla andra. Ja, det ska de ju ha ändå, men jag tänker just på de här specifika dyslektikerna, att deras betyg och provresultat ska inte falla på att de har svårt att läsa och en del har svårt att skriva, utan de ska få samma chans som alla andra. Då gäller kompensation - i stort sett alltså, tillfälligtvis när den behövs.

(Pedagog)

FOTNOT & NOTERINGAR

¹⁹ Möjligheterna till individuellt anpassade program gör att man kan justera träningen efter hand som eleven gör framsteg (Høien & Lundberg, 2001).

Det kan vara dator. Nu tror jag att det möjligen är så att de där kompensatoriska hjälpmedlen är nyttigare när man kommer vidare i sin läsutveckling. Man kan tänka sig böcker inlästa på band.

(Psykolog)

Det kan röra sig om dator med talsyntes. Det kan röra sig om talböcker eller DAISY-systemet som kommer alltmer eller CD-ROM över huvudet. /.../ När det gäller studenterna betyder det att vi kan ge dem anteckningshjälp...

(Pedagog)

Datorbaserade program är inte alltid så enkla som man kan tro. Det är ett arbetssätt som kan vara komplicerat för elever med läs- och skrivsvårigheter.

Nej, inte riktigt så enkla. /.../ Jag tror att man kan ha speciella program, men rent principiellt så får de som har problem i skolan, de har rätt till längre provtid på prov, men det är inte en metod direkt.

(Pedagog)

Undervisning som innehåller så kallat eget arbete, där eleverna får arbeta i egen takt och efter egen förmåga, kan bli felaktig individualisering för elever som behöver stöd och styrning i skolarbetet. När stödet och styrningen inte når önskad effekt eller i sämsta fall uteblir drabbas de elever med svaga förutsättningar så att till exempel deras läsutveckling blir lidande.

Nu hängde jag upp mig på själva skolstartens kritiska betydelse, men det är väl också så att om man släpper eleverna och har väldigt fria arbetssätt och det är oerhört självklart numera att eleverna ska söka kunskap på egen hand, sitta i bibliotek och gå ut på Internet och ibland talar man t o m om att de forskar, men grunden är att man är en aktiv kunskapssökande varelse. Det låter ju väldigt fint och övertygande, men det finns en baksida av det där och det är att somliga elever inte klarar av det här och de får inte tillräcklig vägledning och lär sig strategier för att undvika att utsätta sig för svåra prövningar i det här avseendet. De eleverna kan fara riktigt illa av såna här arbetsformer om de inte balanseras ordentligt med noggranna instruktioner.

Jean Challs gamla studier om The Great Debate och där hon har haft funderingar i den stilen att de som verkligen profiterar på struktur och ordning och reda, är de svagaste. Vad man gör med de resursstarka kanske inte är så betydelsefullt.

(Psykolog)

Datorbaserad undervisning kan vara stimulerande för intresserade elever utan läs- och skrivsvårigheter, medan sådan undervisning kan bli problem för elever som har det svårare med läsning och skrivning. Undervisning som befrämjar ”den givna succén” ger kraft åt en uppåtgående spiral.

Ja, det gör ju det. De andra behövde man inte vara bekymrad över, för de har inte några problem. De tycker att det är roligt att jobba på det här sättet och de kommer att ta till sig det som de behöver och mer därtill, därför att de är så intresserade. Ju mer de kan desto mer intresserade blir de. En brukade alltid citera någon, jag kommer inte ihåg vem det var, /.../ inom läsforskningen, ”Nothing succeeds like success”. Jag tycker att det passar väldigt bra, därför att det är precis det det handlar om, och tvärtom gäller ju också. Misslyckas någon så blir det ju bara en nedåtgående spiral.

(Pedagog)

Läromedlens betydelse

Läromedel omfattar såväl böcker för läsinlärning som faktaböcker i olika ämnen. Dessutom fungerar tekniska träningsprogram även som läromedel. Valet av läromedel som används i undervisningen är betydelsefullt, särskilt för elever som har problem med läsning och skrivning.

... så får de läsa med öronen och talsyntes, där fokus inte har varit att träna upp läsningen, men det blir kanske... och det skulle vara väldigt spännande att göra en undersökning där de indirekta effekterna av kompensationen egentligen är att det blir... en slogan ”kompensation leder till motivation till prestation” kan man säga.

(Psykolog)

Lärarna har blivit väldigt duktiga på att använda ordlistor eller via dator, rättstavningsprogram och sådana saker.

(Pedagog)

Sen finns det ju också möjlighet till teknisk kompensation med hjälp av datorer t ex, rättstavningsprogram, talsyntes och allt vad som finns, text till tal.

(Psykolog)

Läromedel ska väljas och kompensera efter individens behov. När det är ont om resurser i skolan är det betydelsefullt med en kunnig lärare som på ett effektivt sätt kan utnyttja de resurser som finns tillgängliga.

Det finns ju också Pelle Lindblås Trädet som egentligen bygger på Wittingmetodik, men Maja är ju inte pigg på kopplingen till datorer och jag är lojal med Maja där när det gäller Witting-metoden och anser dessutom att en-till-en-undervisning är överlägsen vilken dator som helst, men jag kan se och förstå att det kan vara ett bra komplement i många lägen. Jag kan också se att i den resursbristens tider som vi lever i idag, så tror jag att man kan göra en hel del om man har en kunnig speciallärare, en ordenligt kunnig när det gäller fonologiska problem och annat sånt som kan använda t ex Lexia eller som kan gå vidare med...Lexia är ju så stort så att man måste vara kunnig runtom.

(Pedagog)

Som tidigare nämnts har de intervjuade forskarna framhållit betydelsen av motivation och meningsfullhet för att skapa och upprätthålla ett läsintresse. Ett läromedel kan bli ett hinder i läs- och skrivutvecklingen om inte innehållet uppbringar elevernas intresse och nyfikenhet. En av de intervjuade forskarna menar att innehållet i dagens läsinlärningsmaterial är föråldrat och kvinnodominerat. Pojkars intresseområden förs inte fram i läsläror.²⁰

Precis, och då är vi också tillbaka till det här att hela skolans läsinlärning borde utgå från moderna tid och inte se ut som på 50-talet, vilket den gör idag fortfarande, tycker jag. För att inte tala om material, alltså läsinlärningsmaterial. Jag tycker att det är groteskt att den är så kvinnobaserad, att det är frökenberättelser om sagor och annat sånt där, att man är så rädd för allt som har med pojkars intresseområden att göra och att idag inte utnyttja chat-möjligheterna ...

(Språkvetare)

Nya Zeeländska läsinlärningsmetoder²¹ har gett avtryck i den svenska läsundervisningen. Genom att kombinera helordsmetoden och avkod-

FOTNOT & NOTERINGAR

²⁰ Internationella studier ifråga om läsfärdighet visar att pojkars läsförmåga är sämre än flickors. I OECD:s PISA-studie tillhörde Sverige de sju länder som hade de största könsskillnaderna (Utbildningsdepartementet, 2004).

²¹ Clay, 1991

ningstekniken står man bättre rustad att möta kraven på en differentierad undervisning.

Jag tror att den här Nya Zeeland-modellen med storbok och helord, den idén är otroligt väl genomförd där, och den funkar ju bra men vad jag har hört, men där kan jag inte referera till någonting, så funkar den inte för alla. Man kan ju tänka sig att de här barnen som inte naturligt knäcker koden på något sätt, somliga av dem måste ha rätt ordentlig hjälp på vägen, medan andra knäcker koden. Det gäller ju inte att ge alla dom som har problem ännu mer av det här. Man kanske skall ge dem något annat.

(Språkvetare)

För äldre elever med exempelvis annat modersmål än svenska kan språket i läromedlen vara ett omöjligt hinder att ta sig över. Innehållet i texterna blir obegripliga för eleverna.²²

Hon gör ju, Gun Hägerfeldt, nu en studie av invandrargymnasisters sätt att förstå naturvetenskapliga ämnen och hur de etablerar sin förståelse av olika fenomen, trots att det finns en språklig barriär. Vi känner det där fenomenet - det är ju 15-20 år gammalt - hur våra böcker, gymnasieböcker, i ämnet samhällskunskap har varit ett stort, nästan omöjligt hinder för de allra flesta gymnasister att ta sig över, därför att språkbarriärerna är oändliga och där kan man ju också... det finns ju grader i det här läs- och skrivsvårighetshelvetet, för vi kan ju hitta elever som har en normal språkutveckling. De kan läsa obehindrat. De ljudar inte, utan de läser relativt obehindrat texter, men man kan läsa texter i skolan i dag som man inte förstår av andra skäl. Det är också en innehållsfråga. /.../ Stoff måste man alltid välja i förhållande till vad det är för människor, vad det är för kompetens man avser att utveckla, vad det är för förståelse man vill förmedla. Men de frågorna som är de äkta didaktiska frågorna ställer vi ganska sällan, men jag tror att man måste börja att ställa dem också i det här läs- och skrivsvårighetsperspektivet. Det är viktigt vad vi har för innehåll när vi sysslar med läs- och skrivinläring.

(Språkvetare)

FOTNOT & NOTERINGAR

²² Cummins (2000) har utvecklat en modell för inläring av det kunskapsinriktade språket i vilken det ingår en del som sätter fokus på innehåll. Modellen belyser att effektiv undervisning i ett andraspråk måste fokusera på betydelse eller budskap.

Elevers effektiva strategier

Lärarens uppgift är att hjälpa elever till effektiva strategier som leder till framgång i läs- och skrivinläringen. Det innebär att lärare måste ha kunskaper för att styra elever i riktningar som leder till utveckling. Sådana kunskaper omfattar teoretiska och didaktiska kunskaper om läs- och skrivprocessen, men även mer generella kunskaper om hur barn lär.

Det ska vara kul och att inte köra fast för mycket, för om man tittar på det här med att komplettera med morfologisk medvetenhet så tror jag att man kan komma ganska långt på den vägen genom att hitta andra förklaringsgrunder. "Om man inte hittar rätt väg in så provar vi en annan väg in."
(Språkvetare)

Att man alltså ska ha åtgärder som bygger på olika sinnesmodaliteter, där man utnyttjar de vägar som finns för att ge hjärnan besked om sambandet med språkljud och tecken.
(Pedagog)

Elever som har läs- och skrivsvårigheter bör stimuleras att söka egna verksamma sätt för att kompensera sina problem.

Sen kan ju kompensatoriska insatser vara kompensatorisk träning också, att lära sig läsa på ett annat sätt. Det behöver inte vara apparater, det kan vara pedagogik som ligger bakom kompensatoriska hjälpmedel./.../
Det är det som jag sa tidigare, att det är viktigt att säga att olika barn har olika typer av behov i det här.
(Psykolog)

Lärare måste ha kunskaper som stimulerar elevers förmåga att utveckla kompensatoriska strategier då det gäller att förstå en text. Elevers avkodning av ord måste anpassas till den nivå som motsvarar den aktuella läsförståelsen.²³

Kompensation där måste ju vara viktigt. Metakognitiva strategier. Att lära sig att ställa frågor till texten osv måste vara viktigt.
(Psykolog)

Genom träning blir det då möjligt att utveckla mer effektiva metakognitiva strategier.²⁴

FOTNOT & NOTERINGAR

²³ Frost (2002) ger exempel på arbetsätt som gör det möjligt för läraren att skaffa sig en grundläggande bild av elevens lässtrategier och även att kunna gripa in och korrigera elven. I en studie om elevers läsförståelse visas att svaga läsare har svårt att få kunskap från en text då de fokuserar mer på texten i sig än på dess innehåll (Persson, 1994).

²⁴ Høien och Lundberg (2001) beskriver en metod för att träna lässvaga elever i att använda vissa strategier för att bättre förstå innehållet i en text. Det innebär att träna sig att ställa frågor till texten, sammanfatta texten, förutsäga vad som kommer att ske och att utvärdera det man har läst.

Kompensationen borde nog sättas in mer på att... antingen mera direkt när det gäller texter eller kognitivt, att utveckla strategier för att förstå, en text t ex.

(Psykolog)

Med framgångsrika ”coping-metoder” kan läs- och skrivinläringen blir meningsfull, begriplig och hanterbar för elever som har svårigheter. Lärarens uppgift är att vara uppmärksam och följa hur elever utvecklar strategier så att elever inte riskerar att hamna i en så kallad ”återvändsgränd”. Där kan en negativ coping-metod utvecklas som innebär att elever aktivt undviker läsning och skrivning, vilket i sin tur kan få en koppling till en negativ självbild (se sid 10)

Eleven har ofta själv kommit fram till en strategi, hur den ska lära sig. Jag tror att man måste vara mycket mer vaksam och lyssna på signaler från eleverna om de har kommit på sätt att själva hantera de här problemen som de har. Det tror jag är viktigt.

(Pedagog)

...i princip handlar det om att handskas med sina svårigheter och gå runt problemet. Det är egentligen en kompensation, att få någon annan att läsa åt en eller att utnyttja en hög begåvning eller att man kanske lär sig visuellt eller vad det nu är för någonting. I detta tror jag också våra försvarsmekanismer ingår. Alltså undvikande, att det är en coping, att handskas med, att inte självbildens blir för dålig och så undviker man läsandet och sådant.

(Psykolog)

Tekniska hjälpmedel kan utveckla användbara strategier för att komma vidare i läsutvecklingen.

Den bästa kompensationen är när personen själv kompenserar genom att ha en annan strategi än vad som normalt...

(Psykolog)

Då är det jätteviktigt att de får tillgång till kompensatoriska hjälpmedel också under tiden de bygger upp sin riktiga lässtrategi s a s.

(Pedagog)

Olika åldrar kräver olika stimulans då det gäller att utveckla kompensatoriska strategier.

... så lyckades de här killarna väldigt bra, därför att de hade fått lite extra, lite mer än de övriga, så de blev ju så positivt inställda över huvud taget och bara det gjorde ju att det här... Jag menar det beror på vad man har, hur grava svårigheterna är och vilken ålder det är.

(Pedagog)

Uppföljning och kontroll av kunskaper

För att nå målet måste undervisningsresultaten kontinuerligt följas upp. Det ger en gemensam insikt för såväl elev och lärare som för föräldrar, varifrån man gemensamt kan arbeta vidare med elevens kunskaper som grund.

... att de åtgärdsprogram som görs ska skrivas tillsammans med elever och föräldrar och lärare som är inblandade. Man ska också se till att de blir utförda, de här åtgärderna. Annars är det ju bortkastade pengar totalt att göra en utredning.

(Pedagog)

Skrivna åtgärdsprogram ska följas upp och återkommande utvärderas.

SKA utvärderas. Inte kanske, utan som SKA följas upp.

(Pedagog)

Banda elevens högläsning och jämför utveckling över tid.

(Psykolog)

God pedagogik ska innehålla åtgärder och utvärdering. Forskarna framhåller att olika åldrar är i behov av olika sätt att återkoppla till uppnådda resultat för att stimulera till fortsatt träning och utveckling.

Det som karakteriserar dyslexiträning karakteriserar egentligen all annan god pedagogik. Det är återigen de komponenterna som jag talade om tidigare, om att det måste vara lustfyllt, det måste vara individriktat så att man efterfrågar individen och det måste innehålla en utvärderingskomponent som bekräftar ev framsteg. Det är helt centralt detta. Ju äldre ungarna blir, desto viktigare är återkopplingen. En 7-åring kan man

entusiasmera till att göra vad som helst. En 15-åring måste se resultat. Det betyder hög intensitet i början, ev. one-one i början. Sen kan man gå på gruppbaserad undervisning. Vitsen är att man måste låta resultaten hos individen styra intensiteten i insatserna. Det går inte att säga utifrån en nivåtest hur man ska lägga upp pedagogiken utan man måste låta resultaten av en pedagogisk insats styra hur man gör i fortsättningen. Annars hamnar man i att man tappar ytterligare tid.

(Neurolog)

En tydlig uppföljning av elevens kunskaper ger eleven bekräftelse på hans/hennes kunskapsutveckling och stärker i bästa fall ”jag-kan-känslan”. Den kan dessutom bidra till möjligheterna att förstå och hantera kvarstående svårigheter och motivera till fortsatt träning.

Innan vi lämnar skolan... Alltså återkopplingen till familjen, till barnet - om man vill kalla det betyg - att handfast tala om att ”så här ser det ut, det här måste till för att det ska ske”, som är uppföljbart och kontinuerligt. Det är en enormt viktig faktor för att nå målet, att ge alla barn en hygglig start i livet. /.../

En gemensam plattform... etablera en gemensam plattform och test-retest och visa att det faktiskt går framåt. Det går framåt för alla och så kan man se och relatera det och på det sättet kan man bygga den egna viljan att göra någonting av det.

Det betyder m a o att det finns, för att uttrycka det mildt, en förbättringspotential. Det betyder m a o att testningen som då alla säger skadar så mycket... testningen skadar när man gör det individmässigt... men testningen, när man gör det som ett instrument för att leta upp vilka som ska specialinsatser och retestningen som är ju det viktiga i detta för att man ska se hur långt man har kommit med sina insatser, är det centrala.

(Neurolog)

FOTNOT & NOTERINGAR

²⁵ Nationella och lokala styrdokument ger utrymme för variation då det gäller lärarnas bedömningar av elevers kunskaper. De nationella proven är ett kontrollinstrument för landet skolor. Vissa av landets kommuner har även andra obligatoriska uppföljningsinstrument.

Uppföljning av kunskapsutvecklingen måste ske kontinuerligt för att rätt åtgärd och träning ska stimulera eleven.²⁵ Nivån på övningarna måste höjas när kunskaperna har befästs. Det kräver att läraren har goda kunskaper om läroprocesser och språkutveckling.

Skillnaden //mellan Wittingpedagogik och stavelsebaserad läspedagogik// är att diagnosen går jättesnabbt och man stannar inte kvar där en sekund längre än nödvändigt. I vårt sätt att arbeta har vi också det här

att vi i samband med, om vi tittar här, färdigheten och åtgärden. Åtgärderna här etablerar bara färdigheten i fråga. Den är väldigt renodlad och sen ska den befästas i sitt sammanhang och det här kan gå... det går väldigt väldigt fort, men du har rätt i att det är en likhet med Witting på det sättet, men det är många många skillnader också. Innehållet i det som görs är annorlunda, väldigt olika. Dessutom har hon övningar oavsett om de kan eller inte. Det är ett pensum med övningar som man ska gå igenom, men så gör inte vi utan vi vill bara försäkra oss om att de har de nödvändiga förutsättningarna. Vi ser om det här är nödvändiga förutsättningar för att gå vidare. Men det bygger på att vi kan specificera vad det är.

(Psykolog)

Bedömningar i anslutning till den pågående praktiska undervisningen och en kontinuerlig uppföljning av vad som händer. Där kan naturligtvis LUS – läsutvecklings-schemat - och motsvarande för skrivutveckling- vara ett alldeles utmärkt instrument.

(Språkvetare)

Övning och träning

Lässvaga elever behöver mer övning än normalläsarna. Språkutveckling måste vara i fokus. Idag förekommer en rad olika träningsmetoder som inriktar sig på motorik, auditiv preception etc.

Språkliga problem ska tränas upp med språkliga förmågor eller kompenseras med andra språkliga förmågor, men jag tror inte att det finns något samband //mellan motorik och läs- och skrivsvårigheter// för övrigt. /.../ Det tror jag inte ett ögonblick på.

(Pedagog)

För lässvaga elever kan grundläggande färdigheter tränas via olika datorprogram. Stimulansen med datoranvändning leder för en del elever till större uthållighet i träningen. Vissa program är beroende av lärarens omedelbara stöd.

Och där misstänker jag, utan att direkt ha några studier bakom mig, att barn som har problem har ännu större problem än andra att göra de här överföringarna, att se de här sambanden och därmed... Det var någon som skrev C- eller D-uppsats i Umeå om Lexia och visade just på detta

med lärarens roll, att lärarens roll försvann men samtidigt blev läraren tvungen att, åtminstone i den versionen av Lexia, hela tiden vara med och ställa om Lexia, därför att barnet var ganska snabbt, kom vidare och då var man tvungen att ställa om förutsättningarna.

(Språkvetare)

Svaga läsare kan komma in i en ond cirkel där de lär sig att undvika läsning.

... om det ändå visar sig att eleven har väldigt svårt att komma ur sina problem, då får man lära dem att bli väldigt bra på att använda kompensatoriska hjälpmedel. Då finns det vissa tecken som tyder på att den här användningen av datorer är så stimulerande i sig att det kan få eleven att orka hålla på att öva längre.

(Pedagog)

Fonologisk träning tycks högre upp i åldrarna bli mer problematisk. Man kan befara större medfödda problem när läsproblem finns kvar i högre åldrar.

Vi har vänt oss till mellanstadieelever och vi får inte så väldigt positiva effekter av fonologisk träning, så att ju äldre grupp man tar, då kan man tänka sig att ju större problem har den här gruppen. Om man har läs-svårigheter och man går i årskurs 9 så har man antagligen kanske större medfödda problem och man kanske har dyslexi och då kan det också vara svårare att göra någonting åt det.

(Psykolog)

Datoriserad träning är ett bra komplement, men kräver lärarens medverkan. Den personliga kontakten, lärare – elev, då det gäller träning av olika moment är betydelsefull i alla åldrar (se sid. 66).

Vi har precis börjat med det så jag kan inte säga så mycket, men i de här metaanalyserna av fonologisk träning hittar man inte speciellt positiva effekter av datoriserad träning. Jag tror personligen att för läraren eller specialläraren eller vem som nu ger den här träningen är det väldigt viktigt att den personliga kontakten finns med. Jag tror inte att man bara kan ha ren datoriserad träning. Det är bra som ett komplement. Det som är bra med datoriserad träning borde kunna vara att man har möjlighet att presentera bild och ljud samtidigt och att kunna ge direkt feedback på resultaten.

Man får alltså se kopplingen mellan ord och ljud. Om man kan göra de här manipulationerna och få direkt feedback så borde datorn vara ganska bra. Det kan vara en viktig del, men man kan också gå in på fonemnivå och visa ett ord och plocka bort en bokstav och sen klicka och lyssna och se hur det låter, så det finns nog en del möjligheter.

(Psykolog)

Fonologiska minnesproblem är betydligt svårare att komma till rätta med efter mellanstadieåldrarna, men minnesfunktionen är möjlig att träna upp även för äldre barn och ungdomar.

... minnesfunktionen är möjlig att träna upp. Det som är så positivt med alla hjärnfunktioner, tycker jag mig ha lärt av hjärnforskare som jag har haft samröre med, är att de är träningsbara allihop och det det då handlar om är att komma ner till så få enheter i början så att minnet faktiskt klarar av att hålla dem där.

(Pedagog)

De intervjuade forskarna menar att motorisk träning inte ger några effekter på läsförmåga.²⁶

Då menar jag att jag tar helt avstånd från motorisk träning. Det finns inget belägg alls för den typen av träning. Därmed inte sagt att motorisk träning är dålig. Det är klart att det är jättebra för ungar som är oroliga och behöver göra något annat, men det är ju inte någonting som tydligt och enkelt kan relateras till deras läsförmåga. /./ ...det finns ju ett antal olika program som tränar eller drillar ungar i olika mer grundläggande färdigheter, som att träna deras förmåga att känna igen ord t ex, eller deras fonologiska ...

(Psykolog)

... jag tror definitivt inte att det finns något kausalsamband genom att krypa omkring på golvet och titta på ryggraden, eller vad det nu kan tänkas vara, och de språkliga problemen, och det står jag väldigt hårt för.

(Språkvetare)

Det finns idag ingen dokumentation som säger t ex att motorisk färdighetsträning skulle vara någonting bra för dyslexi som ett specifikt mått, men däremot det faktum att man får vara med och är med och gör roliga saker tillsammans med någon man känner och får en social

FOTNOT & NOTERINGAR

²⁶ Studier har gjorts för att studera sambandet mellan såväl syn- som hörselsinnet och läsfärdighet. Forskningen har inte kunnat belägga att det finns något entydigt samband mellan sinnesdefekter och läsutveckling (Frost, 2002). Barns motoriska utveckling i förhållande till läs- utveckling har även studerats utifrån antagandet att det kan finnas ett samband mellan dålig motorik och svag läsutveckling. Inte heller mellan dessa två områden har forskningen kunnat finna något orsakssamband. Däremot kan motorisk träning ge en bättre självbild och på så sätt ha en positiv inverkan.

utveckling på det sättet, det har säkert ingen alls skadlig inverkan. /.../ Uppmärksamhetseffekt. Ja, men det finns också naturligtvis risker i form av att "han är så dum så han måste gå på specialträning". Det där måste man ju hantera.

(Neurolog)

Neurofysiologiskt kan jag inte förstå det alls, /.../ Jag tror att man kan träna uppmärksamhetsförmåga och att det kan ske på många olika sätt. Det bästa sättet är att träna arbetsminnet, men det är möjligt att det finns andra sätt. Är det så att de här träningarna av motorik tränar uppmärksamhetsförmåga så är det kanske det som har effekt, men neurofysiologiskt kan jag inte alls se att träning av motorik skulle ha någonting att göra med det här.

(Neurolog)

När en väl genomförd pedagogik inte har hjälpt de barn som har läs- och skrivproblem bör en utredning komma till stånd. Man måste ta reda på var problemet finns, sätta in undervisning och träning, samt utvärdera effekten av undervisningen och träningen.

Då tycker jag att det är dags för en utredning. Att nu måste man ta reda på: var ligger problemet? Det här kan man inte göra utan att man har eleven och föräldrarna med sig, vilket kan vara nog så besvärligt ibland. Dels att få föräldrarna att inse att det är något, om man nu kallar det för fel eller någonting, som inte är som det borde vara. Dels att få barnen att ställa upp på det. Det är inte alltid så roligt kanske att göra sådana här extra saker, men det är nog dags för det i alla fall, att börja nysta i det.

(Pedagog)

Hemmet i specialpedagogiken – specialpedagogiken i hemmet

Samarbete mellan hem och skola kan för elever som har läs- och skrivproblem vara av stor betydelse för om läs- och skrivutvecklingen ska gå bra eller dåligt.²⁷

Återigen så kommer jag till att goda förutsättningar hemma kan inte hjälpa alla. Det finns de som ändå får problem men det är den där mellangruppen, av vilket skäl det nu kan vara, där kan hemmet ha stor betydelse för om det ska gå bra eller dåligt.

(Språkvetare)

Man kan anta att barn vars föräldrar inte har intresse för läsning, går miste om en lässtimulerande hemmiljö, vilket i sin tur inverkar på barnets framgångar i läsförmåga.²⁸

För en del elever så kanske det räcker med att de får ett program som är lite extra utöver det som de gör i skolan och att de jobbar tillsammans med sina föräldrar. Det kan räcka ibland, men det är inte lätt, därför att det är inte alla föräldrar som tycker att de klarar av det heller.

(Pedagog)

Föräldrar kan kanske till och med själva ha läs- och skrivproblem. I sådana fall är det skolans uppgift att ge dem det stöd de är i behov av för att i sin tur kunna stödja sina barn.

Ja, ofta har de det, om det är så svåra fall som det här handlar om, så är det nog troligt att de har det.

(Pedagog)

Föräldrar som själva har läs- och skrivproblem vågar ej läsa för sina barn. De måste uppmuntras att göra det. Även om de inte läser tekniskt perfekt låter de sina barn möta skriftspråksordförråd genom högläsning.

(Psykolog)

Skolan bör vara en kompenserande språklig miljö för elever som är i behov av det.²⁹

Jag tror att man har två grupper som har samma symptom. Det finns ett antal anledningar, bl a det här som du tog upp med den sociala miljön,

FOTNOT & NOTERINGAR

²⁷ I vissa lästräningmetoder involveras föräldrar och blir instruerade hur de kan hjälpa och stödja sitt barn i läsinläringen (Frost, 2002).

²⁸ Tillgången på böcker i hemmet har en stark inverkan på barns läsfärdighet (Høien & Lundberg, 2001).

²⁹ I läroplanen (Lpo 94) framförs kravet att skolans arbete måste ske i samarbete med hemmen.

föräldramiljön, kommunikationen med hemmet, ett antal uppväxtfaktorer som gör att man kanske inte har haft möjlighet eller anledning till att reflektera över språket som form, de som inte har haft det tidigare. Många av dem är väldigt mottagliga för stöd tidigt under förskoleåldern och de kommer ju på det här efter ett tag. /.../Ja, man kan ge dem det här som de inte har fått tidigare, eller kanske inte får hemma, för de är ju i lyckliga omständigheter att de är så pass små, så man kan verkligen göra det. Jag skulle gärna vilja tro att även de som är hard core dyslexics skulle ha någon liten hjälp av det här, men det vet jag inte.

Omvänt är det så att de dyslektiker som lyckas bäst i sin kompensatoriska utveckling är dyslektikerna som har småskollärare till fröknar eller som har föräldrar som själva har arbetat sig igenom de här problemen och som stöttar barnen till 90% - för i skolan får de ju lite annat stöd - vilket visar den positiva effekten av föräldrars stöd.

Jag tänker på Torbjörn Lundgrens livsberättelse. Hans mamma som kämpade och kämpade igenom hela grundskolan. Sen i gymnasiet tyckte hon att det var hopplöst och sa att "OK, gör vad du vill" och sen blev han fotograf och ägnade sig inte åt några böcker. Sen upptäckte han när han var 20 att "herregud, jag kanske skulle läsa någonting, det gör ju de andra". Han har alltså sin mamma som grundkapital.

Självklart är det omvänt så att barnen inte behöver vara dyslektiker för att kunna ha en miljö som är fattig, där man inte får stöd. Det är klart att det påverkar läs- och skrivinläringen. /.../ Det är jag helt säker på. Som du säger, då är ju inte barnet dyslektiker utan barnet har läs- och skrivsvårigheter, därför att barnet inte kan tillgodogöra sig, inte har chans att tillgodogöra sig, den här undervisningen och det kan bero på att barnet är flerspråkigt utan att ha en stabil språklig miljö någonstans.

(Språkvetare)

SAMMANFATTNING

Kort sammanfattning av forskares syn på framgångsrikt specialpedagogiskt arbetssätt.

Ett framgångsrikt arbetssätt karaktäriseras av att det:

- utgår från elevens kunskapsnivå,
- kan upprätthålla intresse och motivation för att träna läsning och skrivning,
- omfattar olika metoder och används i kombination beroende av elevens svårigheter,
- består av kontinuerlig och strukturerad undervisning,
- erbjuder tidiga insatser i läs- och skrivinläringen.
- stöds av dataprogram i kombination med lärarstöd.
- med hjälp av analyserade läromedel ger såväl pojkar som flickor stimulans i läs- och skrivutvecklingen.
- följs upp och utvärderas kontinuerligt.
- stimulerar elever att utveckla egna effektiva strategier i sin läsning och skrivning.
- i samverkan med hemmen stödjer eleverna i deras läs- och skrivutveckling.

SPECIALPEDAGOGISK ORGANISATION

Från ett specialpedagogiskt perspektiv är grundskolans organisation problematisk.³⁰ Organisationen av specialpedagogiska insatser påverkar omfattning och vilken hjälp elever i behov av stöd får till utformning och omfattning.

Grupperingar

Det finns ingen entydig bild av hur forskarna anser att man mest framgångsrikt organiserar det specialpedagogiska stödet. Lärare som lyckas med en inkluderande undervisning, får alla elever att känna delaktighet och möjlighet att delta i gruppen utifrån elevernas egna förutsättningar.

Man kan säga att kompensatoriska insatser för mig är ju pedagogiska på sätt och vis. Det är samma sak. Vi pratar ju mycket om "inclusion" och inkluderande undervisning, eller man pratar mycket om det inom den specialpedagogiska begreppsvärlden och världen och då menar jag att mycket av den här tekniken är ju egentligen för mig och jag blir mer och mer säker på att det är så... tanken bakom är just att om man kan använda det här på ett rationellt och vettigt sätt så kan du vara med i klassen.

(Psykolog)

Olika svårigheter och olika individer kräver olika organisationer på individ- och gruppnivå. Med kompensatoriska hjälpmedel och pedagogiska insatser överbryggas en funktionsnedsättning hos en elev och möjligheterna för eleven ökar att kunna delta i klassen, i skolan.

FOTNOT & NOTERINGAR

³⁰ Westling Allodi (2002a; 2002b) beskriver skolans funktioner ur ett utbildningssociologiskt och organisationsteoretiskt perspektiv. Det ena är att socialisera individerna till att bli goda medborgare och det andra är att sortera individer efter lämplighet för olika uppgifter. Dessa funktioner kan uppfattas ha motstridiga mål. Sorteringsprocesserna leder till att vissa barn blir exkluderade vilket står i motsättning till att socialisera eleverna till att utveckla demokratiska värderingar.

I princip kan man säga att de flesta av oss har glasögon, men om vi tog av oss glasögonen och inte fick ha linser, inget annat, då skulle vi bli exkluderade i ganska många sammanhang, faktiskt. Vi skulle dra oss undan, vi skulle undvika grejer, vissa saker skulle vi inte ens klara av. Men har vi glasögon på oss som är en av den... ett ganska genialt tekniskt hjälpmedel... eller linser, så har vi rättat till den här funktionsnedsättningen /.../. På samma sätt så ser jag mycket av den här tekniken som ett sätt att kompensera och rätta till den fonologiska svikten. Man får lite stöttning och sen kan du vara med andra. Och så blir det en pedagogisk grej.

(Psykolog)

En av de intervjuade forskarna menar att så länge som vi inte har den goda inkluderande skolan för alla barn, så måste vi vara öppna för att prova olika organisationsmodeller. Om kunskaper ges en hög prioritering kan det vara nödvändigt att organisera undervisning i särskilda skolor eller grupper. Det är emellertid då viktigt att omgivningen inte värderar särskilda grupper eller särskilda skolor negativt.

Om vi har den här goda skolan, goda inkluderande skolan kanske det är bättre, men så länge vi inte har den så kanske det för en del av de här eleverna är en fördel att få specifik... alltså man känner att man inte är ensam. /.../Vi måste pröva olika, även den här exkluderande modellen i vissa lägen. Jag tror att vi måste göra det för att bygga upp kunskaper. Om vi säger att hela samhället säger att "hoo" och pekar finger åt dem som går i en särskild skola då blir det ett problem, men om vi säger att "jaha, vad trevligt, så du går på den skolan, vad bra, det är ju fint för dig, vad intressant, vad får ni lära er där? Vad kul du har "; då kan jag tänka mig att den ungen upplever den skolan annorlunda än om alla säger att "Jasså, går du där du, det kan ju inte vara bra".

(Psykolog)

Ett organiserat samarbete mellan lärare, som arbetar inom en elevgrupp, kan vara ett förebyggande specialpedagogiskt arbetssätt som undanröjer svårigheter för elever. Det kan exempelvis innebära extra övning och träning som ger förförståelse inför kommande undervisning .

Då la vi upp, klassläraren och jag, undervisningen, vad som skulle göras olika veckor i klassen. Sen sovrade vi bort sånt som vi ansåg att "det här behöver inte de här pojkarna var med om," utan då utnyttjade vi den tiden istället till att jag tränade dem eller att vi arbetade med sånt som de behövde. Då hade de sin svenskundervisning i klassrummet - de följde en svensklära som man hade på den tiden - och så låg jag steget före med den här gruppen så att jag gick igenom det här och sen var de med i klassen och sen fick de lära sig en omgång där och så var de med när klassen arbetade med det här avsnittet och så kom de till mig och fick extra insatser. De här eleverna klarade sig väldigt bra på det och de utvecklades också och framför allt, det som var så kul, var att när de sen hade nått avslutande diagnos, det kunde vara en diktamen eller någonting annat, så lyckades de här killarna väldigt bra, därför att de hade fått lite extra, lite mer än de övriga, så de blev ju så positivt inställda över huvud taget...

(Pedagog)

Forskarna framhåller bra och mindre bra pedagogik i skolans sätt att organisera undervisningen då det gäller elever med läs- och skrivsvårigheter.

Det satsas på projekt och alla ska bli små forskare och alla ska vara så duktiga, skaffa kunskap på egen hand. Då glömmes man bort de här med läs- och skrivsvårigheter. Det är inte så lätt att leta på Internet. Det är ganska svårt att komma in och skaffa sig kunskaper.

(Pedagog)

Elever med svag läs- och skrivförmåga får svårigheter att läsa och förstå faktatexter som de hämtar från exempelvis Internet och uppslagsverk. Variationen inom elevers resultat kan antas öka då pedagogiken är baserad på Internetsökning.

Alltför ofta har jag sett att många laddar ner... De hämtar en site som heter Svenska skolarbeten. Där kan man ladda ner det mesta. Många skriver direkt av. De tar lösryckta meningar från Internet och så skriver de det på collage som sätts upp på väggar i klassrummen, men de fattar inte vad de skriver. De har gjort ett fint arbete och de har klistrat in lite bilder. Det kan bli väldigt problemfyllt med den fria forskningen, för har de inte baskunskaperna innan så blir det jättesvårt för dem. Jag tycker att det är alltför mycket projekt. Det är lätt att slinka med i en grupp och så vet ingen vem som har gjort vad. Många kanske går hem och ber mor och far göra det om man får jobba fritt. Jag tror att väldigt många med läs- och skrivsvårigheter kommer till korta av det här arbetssättet. Visst måste man ha projektarbete med, men de kommer väldigt illa till där.

(Pedagog)

Klasstorlek spelar roll för sättet att organisera undervisningen. Lärarens möjlighet till individuell uppföljning av varje barn påverkas av gruppens storlek. Det blir en utmaning för läraren att organisera och utforma undervisningen så att det blir en balans i undervisningsupplägget.

Det spelar all roll i världen. Alltså, att man för de små barnen skulle ha enskild undervisning är en utopi. Det kommer aldrig att gå och jag är inte säker på att det är så nödvändigt heller, för de allra flesta lär sig bra i grupp, men ju större gruppen är desto svårare blir det att hålla koll på alla...

(Pedagog)

Olika elever tilltalas av olika undervisningsätt. Om undervisningssätten varierar får varje elev möta sin "bästa" undervisning någon gång.³¹

När det gäller det här med organisation av undervisning så på något sätt så tilltalas jag av den här idén i det engelska Literacy-projektet, National Literacy project,³², att det ska finnas en variation i undervisningssättet. Det ska vara hel klass, det ska vara gruppundervisning, det ska vara enskilt arbete, därför att olika saker tilltalar olika elever olika mycket. Om det då finns alltihop så träffar det ju rätt någon gång.

(Pedagog)

Det är väl snarare så att det är bara i skolan man utsätts för den här groteska miljön som skolvärlden är där man ska sitta stilla bland 30 personer och lyssna på en tant någonstans där framme.

(Språkvetare)

I vissa fall förespråkas små grupper av forskarna.

Det fanns tydligen data någonstans som tydde på att en-till-en kanske inte var nödvändigt. Det är ju kostnadsmissigt dyrt. Om man har någorlunda homogena grupper så kan man säkert vara både 2 och 3 och kanske 4 med och t o m att det skulle nästan vara lite bättre, för man kan ändå utnyttja grupprocessen lite där då.

(Psykolog)

Det beror på graden av svårigheter. En liten grupp kan vara 2 elever men det kan kanske vara 5-6 elever, 7 kanske, också. Det beror på ålder på eleverna och graden av problem. Yngre barn behöver vara kanske enskilt med en lärare en liten stund. Det ger bättre effekt än att han/hon finns i en större grupp.

(Pedagog)

Att organisera en-till-en-undervisning kan vara en effektiv specialpedagogisk insats. Storleken på gruppen bör variera beroende på elevernas ålder och behov av stöd. Elever i äldre åldrar kan uppleva segregering negativt.

... att man ska inte dra ut dem ur klassrummet när man gör saker så att de känner att de blir utdragna, utan det ska ske inom klassrummets ram. Integrera i ett sammanhang. Det tror jag är viktigt att beakta. Det

FOTNOT & NOTERINGAR

³¹ Specialpedagogiskt stöd kan organiseras i form av ensamtimmars, i grupper eller som extra hjälp i klassrummet (Høien & Lundberg, 2001).

³² The National Literacy Strategy – Framework for Teaching: Additional Guidance. (s. 40 41) Specific parts of Literacy Hour
1. Whole class: shared text work
2. Whole class: focused word or sentence work
3. Group and independent work
4. Whole class: Include plenary (<http://www.standards.dfes.gov.uk/literacy/publications/>)

är väldigt viktigt framför allt när de blir lite äldre, ungdomarna, tonåringarna, för då vill man inte vara annorlunda. Just på högstadiet och högre upp tror jag att det är enormt viktigt att inte särskiljas. Det har de haft vissa problem med på den här kursen "Språklig medvetenhet". Man vill inte gå ifrån sin klass för att gå på den där kursen. /.../ "Det är skämmigt" som de säger

(Pedagog)

En organisation som har en kombination av att ha elever dels i grupp, dels integrerade i ordinarie klass är ett annat sätt att ge elever stöd. Det kräver samarbete och samplanering mellan klasslärare och specialpedagog/speciallärare.

Ja. Absolut. Och det här har jag sett också även på lågstadiet, där det kan fungera alldeles utmärkt, att en specialpedagog kan arbeta så i en klass, att specialpedagogen vet vad man har behandlat, vad man har haft uppe i undervisningen och sen att specialpedagogen kan få tid till att repetera med de elever som behöver, att man tar det om igen så och befästa ytterligare. Man kan arbeta på olika sätt men det kräver insikt om eleven, var eleven står, var han/hon har sina problem och hur man kan möta honom/henne. Hur man arbetar kan variera kolossalt. Det finns elever som behöver den här läraren vid sin sida och får mycket rikad undervisning.

(Pedagog)

I den specialpedagogiska organisationen måste möjligheter finnas för att kunna göra pedagogiska utredningar.

Det tycker jag och sen ska hela apparaten igång. Bara den saken kan ha vissa svårigheter på en del ställen - i kommunerna där det inte finns några resurser och de säger att "det finns inga resurser till detta". Men det bör ju finnas i varje kommun en sån här central eller om man nu vill kalla det för någonting annat, men det bör finnas ett team i alla fall som kan det här med utredningar.

(Pedagog)

Anpassning av miljön

Flera forskare framhåller betydelsen av hur atmosfär och bemötande påverkar effekten av specialpedagogiska insatser i skolan.³³

Att tolka kompensation vitt så kan man säga att det handlar om social kompensation också, så att läraren kanske inte enbart fokuserar på att nu måste vi träna det här som .../.../ utan man behöver rigga miljön allmänt.

(Psykolog)

Lärare och elev har ett delat ansvar för att läs- och skrivförmågan utvecklas. De bör utgå från en gemensam ”plattform” och blir på så sätt båda delaktiga i det språkutvecklande arbetet.

Det betyder också att jag kommer att dra in eleven i diagnosarbetet som jämbördig part. Jag har en viss typ av sakkunskap. Eleven har en annan typ av sakkunskap. När vi lägger ihop de här två i ett samarbete, och där jag brukar klargöra min roll och elevens roll från början och säga att ”jag kan en hel del om hur det brukar vara och jag kan en hel del om det som står i böcker om läs- och skrivsvårigheter och så, men nu är det så här att vi människor är olika, de flesta av oss, och den enda som vet precis hur det är för dig är du, och nu är det så här att jag är här för att ge råd om hur du ska arbeta med det här för att det här ska bli så bra som möjligt.

...för att vi ska komma vidare, för att jag ska lära mig mera om det här, måste du ge mig dina bitar och dem är det bara du som har. Dessutom är det så här att du kanske inte heller har funderat på det här men den enda, som om man funderar på det kan hitta svaret på det, är du.” Och så borrar vi vidare i det här.... Jag har aldrig varit med om att de känner sig kränkta, eller att de känner att det är jobbigt att hålla på i det här eller någonting, utan de blir... Det allra mest intressanta för vilken människa som helst är jag. Finns det någon annan människa som vill ta del av vad jag kan berätta om mig, så finns det inget roligare eller intressantare. Kan vi dessutom åstadkomma en lösning tillsammans på hur jag ska arbeta bort mitt problem...

(Pedagog)

FOTNOT & NOTERINGAR

³³ Høien och Lundberg (2001) framhåller vikten av en god inlärningsmiljö. Det betyder att eleverna får sina grundläggande behov av trygghet och kärlek och att undervisningen läggs upp så att de får känna att de lyckas.

SAMMANFATTNING

Kort sammanfattning av forskares syn på hur specialpedagogiska insatser ska organiseras.

Organisationen av specialpedagogiska insatser ska utformas så att

- alla elever känner sig inkluderade.
- den erbjuder en variation mellan enskild, grupp- och klassundervisning.
- den anpassas till elevens önskemål och behov i fråga om enskild undervisning eller i mindre grupp.
- den ger stöd till elever som har läs- och skrivsvårigheter då undervisningen är upplagd i projektform.
- den ger möjligheter till ett delat ansvar mellan lärare och elev i fråga om elevens läs- och skrivutveckling.

REFERENSER

Adams, M.J. (1990) *Beginning to read : thinking and learning about print* Cambridge, Mass.: MIT Press

Antonovsky, A. (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bronfenbrenner, U. & Ceci, S.J. (1994). Nature – Nature Reconceptualized in Developmental Perspective: A Bioecological Model. *Psychological Review*, Vol. 101, No 4, 568-586.

Brooks, Flanagan, Henkhuzens och Hutchison; National Foundation for Educational research in England and Wales (1998) *What Works for slow readers? The effectiveness of early intervention schemes* <http://www.literacytrust.org.uk/Pubs/slow.html>

Chall, J. (1967) *Learning to read: The great debate*. NY: McGraw-Hill

Clay, M. (1991). *Becoming literate. The construction of inner control*. USA: Heinemann Educational Books.

Cummins, J. (2000). Andraspråksundervisning för skolframgång – en modell för utveckling av skolans språkpolicy. I Naclér, K. (red) *Symposium 2000. Ett andraspråksperspektiv på lärande*. Stockholm: Sigma förlag.

Department for Education and Skills. (1998). *The National Literacy Strategy – Framework for Teaching: Additional guidance*. London. (<http://www.standards.dfes.gov.uk/literacy/publications/>)

Frost, J. (2002). *Läsundervisning. Praktik och teorier*. Stockholm: Natur och Kultur.

Fröjd, P. (2005) *Att läsa och förstå svenska: läsförmågan hos elever i årskurs 9 i Borås 2000-2002*. Göteborg : Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Gjessing, H-J., Nygaard, H.D. & Solheim, R. (1988). *Bergenprosjektet*. Bergen: Universitetsforlaget.

Gustafsson, J-E. och Myrberg, E. (2002) *Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Statens Skolverk

Handbook of Reading Research vol III (2000) Red: Kamil, M.L. Mosenthal, P.B., Pearson, P.D. och Barr, R. NY: Longman

Hart, B. och Risley, T.R. (1995) *Meaningful Differences in the Everyday Experience of Young American Children*. Baltimore: Paul Brookes Publishing

Hjälme, A. (1999) *Kan man bli klok på läsdebatten? : analys av en pedagogisk kontrovers* Solna : Ekelund

Høien, T. & Lundberg, I. (2001). *Dyslexi. Från teori till praktik*. Stockholm: Natur och Kultur.

IRA (2002) *What Research Has to Say about Reading Instruction* (Red.) A.Farstrup och S. J. Samuels <http://www.reading.org/publications/bbv/books/bk177/>

Johansson, M-G. (2005) *Oro över att tonåringar blir allt sämre på att läsa och stava. Dyslexi – Aktuellt om läs- och skrivsvårigheter* nr 1, s. 8 -11

Leimar, U. (1978). *Läsning på talets grund: läsinlärning som bygger på barnets eget språk*. Lund: LiberLäromedel.

NICHD (2001) *National Reading Panel*
<http://www.nichd.nih.gov/publications/nrp/SmallBook.pdf>

Persson, U-B. (1994). *Reading for understanding. An emperical contribution to the metacognition of reading comprehension*. Linköping Studies in Education and Psychology No. 41. Linköping University, Department of Education and Psychology.

SEDL (2000) *The Cognitive Foundations of Learning to Read*
<http://www.sedl.org/reading/framework/research.html>

Skolverket (2003a) *Att skapa konsensus om skolans insatser för att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter* (www.skolutveckling.se/pdf/skapa_konsensus.pdf)

Skolverket (2003b) *Att läsa och skriva – en kunskapsöversikt baserad på forskning och dokumenterad erfarenhet* (red. C. Frykholm) www.skolutveckling.se/publikationer/publ/main?uri=scam%3A%2F%2Fpubl%2F151&cmd=download

Skolverket (2003c) *Slutredovisning av uppdrag till Statens skolverk avseende stöd till utveckling av förskola, skola och vuxenutbildning mm*. Dnr: 2003:338 Stockholm: Skolverket

Skolverket (2004) *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003 – Sammanfattande huvudrapport* Dnr 75-2001:04045 Stockholm: Skolverket

Skolverket (2005a) *Den individuella utvecklingsplanen Skolverkets allmänna råd 2005*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2005b). *Handikapp i skolan. Det offentliga skolväsendets möte med funktionshinder från folkskolan till nutid*. Rapport 270.

Snow, C.E., Burns, M.S. & Griffin, P. (1998). *Preventing Reading Difficulties in Young Children*. Washington, DC: National Academy Press.

Taube, K. (2004). *Läsning och självförtroende: psykologiska teorier, empiriska undersökningar och pedagogiska konsekvenser*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Taube, K., Tornéus, M. & Lundberg, I. (2004). UMESOL. *Läsning och skrivning: läs- och skrivanalys*. Hägersten: Psykologiförlaget.

Tideman, M., Rosenqvist, J., Lansheim, B., Ranagården, L. & Jacobsson, K. (2004). *Den stora utmaningen. Om att se olikhet som en resurs i skolan*. Högskolan i Halmstad och Malmö Högskola.

Torgesen, J. (2004) *Struggling readers: what works for intermediate level students* Summer reading conference, Pennsylvania, June, 2004
(<http://www.fcrr.org/science/pptpresentations.htm>)

Vellutino, F.R., Scanlon, D.M., och Tanzman, M.S. (1998) The case for early intervention in diagnosing specific reading disability. *Journal of School Psychology* 36(4), sid 367-397

Westling Allodi, M. (2002a). *Support and Resistance. Ambivalence in Special Education*. Stockholm Institute of Education Press

Westling Allodi, M. (2002b). Gränser I skolan. Vilka funktioner har differentierade grupper? *Lokus, tidskrift för forskning om barn och ungdomar*. 1/02. Institutionen för individ, omvärld och lärande vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Witting, M. (2001). *Metod för läs- och skrivinlärning*. Solna: Ekelund.

Wolf, U. (2005) *Characteristics and varieties of poor readers*. Göteborg: Institutionen för Pedagogik, Göteborgs universitet.

Utbildningsdepartementet (1994). 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet. (Lpo 94).

Utbildningsdepartementet (2004). Könsskillnader i utbildningsresultat. *Utbildningsdepartementets skriftserie*. Rapport nr 7. Stockholm. rk@strd.se

Specialpedagogiska institutet är en rikstäckande myndighet för statens samlade stöd i specialpedagogiska frågor. Våra insatser syftar till att öka kunskapen hos dem som arbetar i kommunerna, så att barn, unga och vuxenstuderande med funktionsnedsättning kan få en utveckling och utbildning i hemkommunen präglad av lika värde och lika möjligheter. Vi gör det genom att sprida information och kunskap om specialpedagogik samt initiera och medverka i utvecklingsarbete inom området.

Se även vår webbplats www.sit.se

www.lararhogskolan.se

 Specialpedagogiska institutet

www.sit.se

Best.nr 43
ISBN: 91-85095-11-7